Tweede Kamer
DER STATEN-GENERAAL

Position Papers

Effecten van de coronacrisis op de energietransitie

25 mei 2020

VASTE COMMISSIE VOOR ECONOMISCHE ZAKEN EN KLIMAAT

Tweede Kamer
DER STATEN-GENERAAL

Commissie EZK
aan Leden en plv. leden van de vaste commissie voor Economische Zaken en Klimaat P

datum 25 mei 2020
onderwerp Reader Effecten van de coronacrisis op de energietransitie

Geachte leden van de vaste commissie voor Economische Zaken en Klimaat,

De commissiestaf heeft een reader samengesteld met de ontvangen position papers over de effecten van de coronacrisis op de energietransitie.

Vanuit de inhoudsopgave kunt u doorklikken naar de ontvangen position papers. Via de grijze button links bovenin elke pagina gaat u terug naar de inhoudsopgave.

Op tablets kunt u de digitale reader onder andere openen met de Adobe Acrobat Reader App. U kunt dan via het 'opengeslagen boek' icoontje terug naar de inhoudsopgave.

Met vriendelijke groet,

Informatiespecialist
Dienst Analyse en Onderzoek (DAO)

Wetenschap

- Martien Visser, lector Energie Hanzehogeschool Groningen
- Barbara Baarsma, hoogleraar Marktwerking en Mededingingseconomie aan de UvA, directievoorzitter van Rabobank en tevens SER-kroonlid

Energiesector

- Energie Nederland
- Nederlandse Vereniging Duurzame Energie (NVDE)
- Energie Samen

Bedrijfsleven

- VNO-NCW
- MKB-Nederland
- FME
- Vereniging van de Nederlandse Chemische Industrie (VNCI)
- RAI Vereniging

Overige belanghebbenden

- SER
- Natuur en Milieu
- Milieudefensie en Greenpeace
- Nibud
- Woonbond

Overige position papers

- Shell
- TONZON
- Netbeheer Nederland
- Koninklijke Metaalunie
- VNG/IPO/Unie van Waterschappen

Inh.opgave

Hanzehogeschool Groningen
University of Applied Sciences

EnTranCe, CoE-Energy

Bezoekadres
Zernikelaan 17, Groningen
Telefoon (050) 5954500
Fax (050) 5954999

www.hanze.nl

Postbus 3037 9701 DA Groningen

Datum

Uw brief

Uw kenmerk

Ons kenmerk

Doorkiesnummer

E-mail

Onderwerp: **Position paper over de effecten van de coronacrisis op de energietransitie**

Door Dr. Ir. Martien Visser, Lector Energietransitie & Netwerken, Hanzehogeschool Groningen

Geachte leden van de Vaste commissie EZK,

Dank voor uw uitnodiging een position paper in te dienen met mijn visie en ideeën over de effecten van de coronacrisis op de energietransitie en wat we zouden moeten doen.

Sinds 2012 ben ik lector Energietransitie & Netwerken aan de Hanzehogeschool Groningen. Daarnaast werk ik bij Gasunie als manager strategie en ik fungeer als Fellow bij het Clingendael International Energy Programme (CIEP). Ik schrijf deze position paper op persoonlijke titel.

Vooraf

De energietransitie vergt tientallen jaren. De coronacrisis is, laten we dat hopen, op een dergelijke termijn een rimpeling. Tussen nu en 2050 zullen nog wel meer verrassingen ons pad kruisen, aangenaam en minder aangenaam. Het is zaak ons daardoor niet teveel uit de transitiekoers te laten brengen en het oog op 2050 gericht te houden, inclusief de daartoe gemaakte afspraken in het Klimaatakkoord voor 2030.

Op welke wijze heeft corona invloed op de energietransitie?

Door de coronacrisis is de Nederlandse energievraag in vooral de transportsector gedaald. Bij elektriciteit en warmte/aardgas is dat hier minder het geval. Aangenomen dat ons activiteitenpatroon zich de komende zes maanden langzaam zal herstellen, schat ik thans in dat de Nederlandse CO2-emissie als gevolg van de coronacrisis dit jaar met 10-12 Mton zou kunnen dalen. Dat is exclusief vliegverkeer want dat wordt, zoals u weet, in onze nationale doelstelling niet meegerekend.

In combinatie met de conversie van kolen naar gas in de elektriciteitssector (lage internationale gasprijs) en de warme winter, brengt dit het -25% CO2-doel (‘Urgenda’) voor 2020 plotseling binnen bereik. Tevens zal het percentage hernieuwbare energie door de Corona-ontwikkelingen dit jaar licht stijgen. De hernieuwbare energieproductie wordt namelijk niet of

nauwelijks geraakt door de coronacrisis, terwijl de finale energievraag daalt. Dat zal evenwel ruim onvoldoende zijn om de EU-target van 14% te halen.

Wij tasten nog in het duister over de termijn waarop de economie zich zal herstellen. We zijn daarbij ook zeer afhankelijk van ontwikkelingen binnen en buiten Europa. Wanneer de economie zich herstelt is het de vraag of we weer op de vroegere voet verder gaan, of onze gewoonten hebben aangepast. Denk aan meer thuiswerken, videobellen en daardoor minder reizen waardoor we structureel minder olie gaan gebruiken. Hoewel ik op dit vlak hoopvol ben, leert de ervaring dat we gemakkelijk terugvallen in oude gewoonten. Ik denk daarom dat het verstandig is ons vooralsnog niet rijk te rekenen en er van uit te gaan dat de coronacrisis op termijn slechts een beperkte impact zal hebben op ons energieverbruik. De transitieopgave blijft dan intact.

Ik verwacht niet dat veel lopende activiteiten/projecten vanwege de coronacrisis zullen worden gestopt. Wel kan er vertraging optreden. Denk aan het vergunningenproces, waar inspraak lastig te organiseren valt. Of aan ziekte of andere prioriteiten van sleutelmedewerkers of levering van materialen, bijvoorbeeld uit het buitenland. Voor toekomstige projecten kan dit anders zijn. Zeker als medewerking nodig is van burgers en bedrijven die financieel zwaar door de crisis worden getroffen en/of in grote onzekerheid zitten wat betreft hun toekomst.

Daarbij komt dat de coronacrisis een zware aanslag betekent op de overheidsfinanciën. Vroeg of laat zal die rekening bij burgers en bedrijven terecht komen. Daarbij komt de energietransitie die eveneens forse investeringen vergt. Het vergroot het belang deze transitie tegen de laagste maatschappelijke kosten uit te voeren. Daar is nog wel wat te winnen. Ik heb daartoe in mijn Position Paper over de SDE++ aan u enkele voorstellen gedaan.

Al met al verwacht ik op korte en middellange termijn geen belangrijke effecten op de investeringen in de energietransitie en de hernieuwbare energieproductie. Op de langere termijn kan er wel een effect zijn, maar dit is nog zeer onduidelijk.

Gevolgen Corona voor rendement van investeringen in duurzame technieken

De internationale energieprijzen (kolen, olie, gas, elektriciteit) zijn thans circa 50% lager dan in de prognoses in de Klimaat en Energie Verkenning (KEV) uit november 2019. De coronacrisis is daarvan trouwens zeker niet de enige oorzaak! Inmiddels lijkt mondiaal het ‘ergste achter de rug’ en de oliemarkt herstelt zich al enigszins. Nuttig te beseffen dat de ETS CO2-prijs weinig is gedaald. Momenteel is die slechts 10% lager dan de KEV prognose. De markt houdt blijkbaar rekening met een standvastige EU-koers. Ik verwacht dat de mondiale energieprijzen na de coronacrisis weer ‘normaal’ zullen worden. Voor zover je in de energiewereld tenminste over ‘normaal’ kunt spreken.

Via het SDE-mechanisme worden veranderingen in de energieprijzen gecompenseerd: naarmate de gemiddelde energieprijs lager wordt stijgt de subsidie; en andersom. Voor de overheidsfinanciën betekent dit dat een groter beroep op SDE-subsidies wordt gedaan. Het geld daarvoor is reeds gereserveerd, maar kan nu niet aan andere zaken worden besteed. Dit SDE-mechanisme gaat niet op bij zeer lage energieprijzen en er zijn projecten die geen SDE-subsidie (meer) ontvangen. Het rendement van die projecten staat wel onder druk. Ze zijn evenwel al gebouwd, of de bouw is bijna gereed. Ze zullen blijven functioneren.

Voor nieuwe projecten geldt een andere afweging. Nieuwbouw kost, inclusief vergunningen en planning, al gauw 3-5 jaar en vervolgens gaat de installatie 15-25 jaar mee. Voor nieuwe projecten zijn dus niet de huidige (lage) energieprijzen bepalend, maar de energieprijzen in een lange periode na 2025. Het effect van de Coronacrisis op de energieprijzen is in die periode naar verwachting verdwenen.

Er zijn wel secundaire effecten. De onzekerheid die met de coronacrisis gepaard gaat maakt het voor partijen niet eenvoudig belangrijke lange-termijn beslissingen te nemen over grote investeringen en/of het aangaan van langlopende contracten. Ook zullen besluitnemers toch met een schuin oog kijken naar de huidige zeer lage energieprijzen. Voor bedrijven en burgers kan dit reden zijn even af te wachten wat de toekomst brengt.

De inschrijvingen voor de SDE++ dit najaar vormen een belangrijke graadmeter. Het lijkt me gewenst in elk geval de voorwaarden voor deelname aan de SDE++ dit najaar niet strenger maken dan strikt noodzakelijk, opdat zoveel mogelijk partijen besluiten mee te doen.

Al met al verwacht ik vanwege de Coronacrisis geen significante effecten op de rentabiliteit van nieuwe investeringen in duurzame technieken. Er kunnen wel secundaire effecten zijn waardoor de optie ‘even wachten’ aantrekkelijk wordt. Gevolg is uitstel. Het succes van de SDE++ dit najaar is een belangrijke graadmeter.

Welke gevolgen hebben coronamaatregelen op werk en inkomen

Ondanks steun van de overheid verliezen veel mensen hun baan of dreigen die te verliezen. Dat gaat gepaard met inkomensachteruitgang, gebrek aan geld, risico op ontslag en onzekerheid over de toekomst. Bovendien wordt verwacht dat de belastingen op termijn gaan stijgen. Dit geldt ook voor veel kleine en grote bedrijven.

Ook banken zien de toegenomen risico’s en kunnen daardoor minder gemakkelijk geld uitlenen, ondanks de overvloedige beschikbaarheid van goedkoop geld. Regelgeving dwingt hen daartoe.

Kortom: voor veel consumenten en bedrijven is het moeilijker geworden zich vast te leggen op zaken die pas op langere termijn spelen. Bovendien moeten ze beter op de kosten letten.

Hoe beoordeelt u de inzet van klimaatmaatregelen tijdens en na de corona-crisis?

Ten principale moeten we het oog gericht houden op 2050 en ons niet door een ‘incident’, hoe dramatisch ook, uit koers laten drijven. Dat neemt niet weg dat er beperkte bijsturing kan plaats vinden.

In tijden van een stijgende werkloosheid denken we dan al snel aan projecten die mensen aan het werk houden. Ik denk daarbij in het bijzonder aan energiebesparing in bestaande gebouwen en installaties omdat dergelijke besparingsprojecten weinig aanlooptijd nodig hebben, enkele maanden. Terwijl nieuwbouwprojecten al snel een ontwikkeltijd hebben van 3-5 jaar, voordat de (arbeidsintensieve) bouwfase aanvangt. En wanneer daarvoor energienetwerken grondig moeten worden aangepast soms nog veel langer. Over hoe de

wereld er over 3-5 jaar uit ziet tasten we echter nu nog in het duister. Nog maar enkele maanden geleden was er een tekort aan vakkrachten. Meer is niet altijd beter. We moeten komende jaren ook extra woningen bouwen, onze scholen van personeel voorzien en de gezondheidszorg op orde houden. Om maar een paar voorbeelden te noemen.

Investeringen in energiebesparing verdienen zich bovendien vaak snel terug. Kosteneffectief dus. Anno 2020 is het ongelooflijk dat er nog (huur)woningen zijn met enkel glas.

Daarnaast zouden we bedrijven kunnen stimuleren in onderzoek en ontwikkeling van nieuwe en verbeterde diensten en producten ten bate van de energietransitie. Veel bedrijven hebben de ideeën op de plank liggen, maar hadden nooit tijd, geld en mensen die goed uit te werken. Wellicht dat daartoe de WBSO regeling tijdelijk kan worden uitgebreid. Daarbij graag speciale aandacht voor de maakindustrie in Nederland. Een belangrijke les van deze crisis is dat we dat we daar in Nederland zuinig op moeten zijn.

Ten derde zou in het bijzonder de overheid in deze onzekere tijd de lange termijn in de gaten moeten houden. Voor veel bedrijven en burgers is dat nu moeilijker. Echter, na 2030 moet de eindsprint worden ingezet richting 2050 en daar moeten we ons de komende jaren voor klaar maken. Veel technieken hiervoor zijn nog nauwelijks marktrijp en/of moeten via pilotprojecten een leercurve door om de kosten omlaag te brengen. Dat moet komende jaren gebeuren en vereist naast de SDE++ aanvullend instrumentarium. Ook moet nog veel regelgeving worden aangepast en ontwikkeld.

Wat adviseert u aan het kabinet en de Tweede Kamer omtrent dit onderwerp?

Houd het roer recht richting 2050. We hebben het Klimaatakkoord met heldere afspraken over de energietransitie tot 2030 en onze voorbereiding op de periode daarna.

Door de coronacrisis kunnen bestaande activiteiten en projecten vertraging oplopen. Veelal zijn die afhankelijk van subsidies met bijbehorende deadlines voor realisatie. Ga daar als overheid soepel mee om.

Op korte termijn kunnen extra activiteiten worden ontplooid voor energiebesparing bij bestaande gebouwen en installaties. Dat type werk vergt korte voorbereiding, is veelal arbeidsintensief en levert direct CO2-winst op.

Daarnaast zou aan instellingen en bedrijven verruimde mogelijkheden geboden kunnen worden om personeel tijdelijk in te zetten voor onderzoek en ontwikkeling van producten die bijdragen aan de energietransitie of anderszins. Graag speciale aandacht voor onze maakbedrijven.

Op de middellange termijn is er een portfolio aan toegewezen SDE projecten, inclusief de projecten uit deze voorjaar (SDE+) en najaar (SDE++). Het verdient aanbeveling na de SDE++ ronde, wanneer ook meer bekend is over de middellange termijn gevolgen van de Coronacrisis, te bezien of intensivering nodig en gewenst is om de doelen uit het Klimaatakkoord te halen.

Gegeven de verslechterde financiële positie van de overheid en samenleving door de crisis dient nog zwaarder gestuurd te worden op lage maatschappelijke kosten in het kader van de energietransitie. Daar is nog veel te winnen.

En tot slot: laten we in deze onzekere tijden de lange termijn niet verwaarlozen en ons goed (blijven) voorbereiden op de transitie in de periode na 2030. Dit vergt onderzoek, ontwikkeling, pilotprojecten en tijdige ontwikkeling en aanpassing van infrastructuur en regelgeving.

Inh.opgave

Coronacrisis speelt de energietransitie parten

Position paper, 19 mei 2020

Auteurs: Prof dr Barbara Baarsma (Rabobank Amsterdam, UvA), in samenwerking met Karolina Ryszka, Daniel Poolen, Kevin Rijpert, Otto Raspe (allen RaboResearch)

- Het is lastig om te duiden of de coronacrisis leidt tot vertraging van de energietransitie; harde en actuele cijfers ontbreken;
- Op basis van enkele 'early warning'- indicatoren verwachten we dat de coronacrisis een negatieve impact heeft op de energietransitie;
    - De gedaalde energieprijzen maken niet-fossiele energiebronnen weinig rendabel;
    - Een deel van de vraag naar energietransitie-gerelateerde producten en diensten van consumenten en bedrijven valt weg; er is een historisch laag consumenten- en producentenvertrouwen;
    - Er zijn extra problemen in de leveringsketen van kritieke inputs (materialen) en onderdelen voor wind- en zontechnologie;
- Maar er is ook een positief signaal.
    - Beleggers lijken bedrijven in de 'clean tech' en 'clean energy' minder af te straffen dan gewone bedrijven.
- Als de overheid aanvullend beleid voert, hoeft de coronacrisis geen negatief effect te hebben op de energietransitie. Wel is het belangrijk dat de overheid dat beleid gericht en consistent uitvoert. Zwalkend beleid schaadt de energietransitie, nog boven op het waarschijnlijk negatieve effect van de coronacrisis.
- Ook kan de overheid de banken opdracht geven om bij de beoordeling van borgstellingskredieten en andere instrumenten uit het coronahulppakket voor bedrijven niet alleen te toetsen op continuïteitsperspectief, maar ook op de mate waarin zij ondersteunend zijn aan de energietransitie. Dat vereist wel een efficiënt uit te voeren toets op grond van eenduidige toetscriteria en heldere leidraad over toepassing daarvan.

Introductie

De vaste commissie voor *Economische Zaken en Klimaat* van de Tweede Kamer onderzoekt de vraag op welke wijze de coronacrisis invloed heeft op de energietransitie. In deze position paper gaan we hier verder op in. We benadrukken dat het inschatten van de impact van de coronacrisis, en of dit tot een vertraging van de energietransitie leidt, lastig is in te schatten. Want harde en actuele data ontbreken. Een analyse van de literatuur leert ook dat de effecten twee kanten op kunnen gaan. Er zijn namelijk argumenten te vinden voor een vertraging, maar ook voor een versnelling door de coronacrisis. We proberen aan de hand van zogenoemde 'early warning'-indicatoren (actuele indicatoren waarin het crisiseffect mogelijk zichtbaar is) inzichten te bieden in de wijze waarom de coronacrisis doorwerkt in de energietransitie. Wij kijken daarbij naar indicatoren op vier verschillende gebieden van de energietransitie.

Ten eerste, kijken we naar de impact van corona op de aanbodkant van de energietransitie; de financiering van hernieuwbare energieprojecten. Een belangrijke indicator hiervoor zijn de elektriciteitsprijzen. Deze zijn sinds het begin van de coronacrisis flink gedaald, waardoor de business

case voor hernieuwbare energieprojecten moeilijker rendabel is te maken, vooral voor projecten die geen subsidie ontvangen.

Ten tweede, kijken we naar de vraagkant. Dat wil zeggen veranderingen in de vraag van bedrijven en consumenten naar producten die ze in hun verduurzaming en energietransitie ondersteunen. Bedrijven en consumenten hebben een grote verduurzamingsopgave, vooral in de gebouwde omgeving. Door de coronacrisis zouden investeringen daarin uitgesteld of zou er zelfs van afgezien kunnen worden, wat ook de vraag naar duurzame energie verlaagt.

Ten derde, zoomen we in op de toeleveringsketens van hernieuwbare energieproducenten. De coronacrisis heeft de leveringsketen van zowel wind en zon-technologie hard geraakt bijvoorbeeld door productie-uitval in China, het stilleggen van assemblagefabrieken in Spanje en Italië en beperkingen op vervoer van goederen.

Tot slot, analyseren we de beurskoersen van bedrijven die in de energietransitie faciliteren ten opzichte van algemene indexen. Deze indicator laat zien hoe het sentiment in de financiële markten rond de energietransitie veranderd is tijdens de crisis. Het geeft de verwachtingen van financiële markten over de ontwikkeling van energietransitie-bedrijven, en daarmee de ontwikkeling van de energietransitie zelf, weer.

Voor elk energietransitie-aspect dat we bezien, beschrijven we eerst de probleemstelling en de bijhorende indicatoren, daarna kijken we ook naar de overheidsrespons tot dusver. En tot slot geven we aanbevelingen voor additionele maatregelen om vertraging van de energietransitie te vermijden.

Financiering van hernieuwbare elektriciteit staat onder druk

Probleemstelling en indicatoren

De ambitie van de elektriciteitssector voor 2030 is een vermindering van CO_2-emissies rond 70 procent ten opzichte van de uitstoot van 2018[1] en een CO_2-vrij elektriciteitssysteem op weg naar 2050. Deze uitstootreductie zal vooral door het opschalen van de elektriciteitsproductie uit hernieuwbare bronnen bereikt moeten worden. Wind op zee, wind op land en zonne-energie worden de dominante bronnen. De coronacrisis zet de financierbaarheid van hernieuwbare energieprojecten echter onder druk.

Nederland is, volgens Bloomberg New Energy Finance, het tweede goedkoopste land in Europa (na Denemarken) waar stroom op zee geproduceerd kan worden (voor prijzen van 50-70 Euro/MWh), maar de huidige stroomprijzen zijn niet hoog genoeg om zo'n windpark rendabel te maken. Hoewel de verwachting is dat langetermijnprijzen zullen stijgen (NEV, 2019)[2], maken de huidige lagere elektriciteitsprijzen de financiering van deze projecten moeilijk. Het 'gearing', dat wil zeggen het aandeel van vreemd vermogen tot eigen vermogen van zo'n project is vaak 80:20 – 80 procent van de kosten van een windpark wordt door bijvoorbeeld banken gefinancierd. Zonder subsidies en bij lagere elektriciteitsprijzen zal dit aandeel fors omlaag gaan.[3] Bovendien is het nog maar de vraag of de

[1] De uitstoot in 2018 was 48,5 Mton CO_2 (NEV, 2019).
[2] De vraag naar elektriciteit vanuit de industrie, de gebouwde omgeving en de elektrificatie van de mobiliteitssector zal stijgen in de toekomst (NEV, 2019).
[3] Zie ook de RaboResearch-publicatie over projectfinanciering: "Renewable Project Finance: can corporate PPAs replace renewable energy subsidies?"

eigenvermogen-verschaffers het ontstane financieringstekort dat hierdoor ontstaat, willen invullen. Vanwege de lagere elektriciteitsprijzen staat hun rendement immers al onder druk.

Impact van lage elektriciteitsprijzen op hernieuwbare energieprojecten

De ontwikkeling van hernieuwbare elektriciteit wordt traditioneel gedreven door subsidies, maar de verwachting is dat steeds meer windparken subsidieloos gebouwd gaan worden, zoals het grote windpark *Hollandse Kust Noord* waarvan de aanbesteding 30 april gesloten is. Een windpark zonder subsidie betekent dat de inkomsten uit de verkoop van elektriciteit op de markt moet komen, en deze elektriciteitsprijs is sinds medio maart buitengewoon laag. Sinds begin van dit jaar zijn elektriciteitsprijzen (mede als gevolg van een afnemende vraag door de coronacrisis) flink gedaald: in 2017 was de gemiddelde elektriciteitsprijs 52 euro/MWh (NEV, 2019), sinds begin van de lockdown was de gemiddelde elektriciteitsprijs rond de 20 euro/MWh.

De verdere daling van de al lage stroomprijzen komt deels door de mindere vraag door de COVID-19-crisisen lagere economische activiteit. En deels komt de daling door de aanbodkant: extreem lage gasprijzen, bijvoorbeeld van LNG uit de VS en lage EU-ETS prijzen (EnergieMarktInformatie). Bovendien stijgt het aandeel van hernieuwbaar geproduceerde elektriciteit jaarlijks: de productie van hernieuwbare elektriciteit was in 2019 goed voor 18 procent van het elektriciteitsverbruik in Nederland, tegen 15 procent in 2018 (CBS).

De huidige lage elektriciteitsprijzen zorgen voor meer onzekerheid op de markt en een lagere rentabiliteit. De business case voor windparken zonder subsidie is daarom minder aantrekkelijk en beïnvloedt de inkomsten van windparken en zonnepark-eigenaren die hun elektriciteit rechtstreeks aan de groothandel verkoopt. Zo leiden periodes met veel zon en wind zonder een hogere elektriciteitsvraag tot negatieve elektriciteitsprijzen – en als de prijzen zes uur lang negatief zijn, betekent dat geen SDE+-subsidie voor installaties met een aansluiting van tenminste 3 MW (RVO).

De diepe economische crisis als gevolg van het coronavirus maakt financiers terughoudender met het uitgeven van geld. Banken en andere financiers accepteren in een onzekere economische omgeving namelijk minder risico's, ook bij hernieuwbare energieprojecten. Goed gestructureerde, duurzame energieprojecten die profiteren van een SDE subsidie, zullen ongetwijfeld nog steeds door banken en andere financiers gefinancierd worden. Bij meer risicovolle projecten (bijvoorbeeld met nieuwe technologie of met minder financieel robuuste partijen) en/of projecten die geen subsidie ontvangen (waaronder de omvangrijke, recent aanbestede en gegunde offshore windparken) zal echter de financierbaarheid onder druk komen te staan.

Overheidsrespons

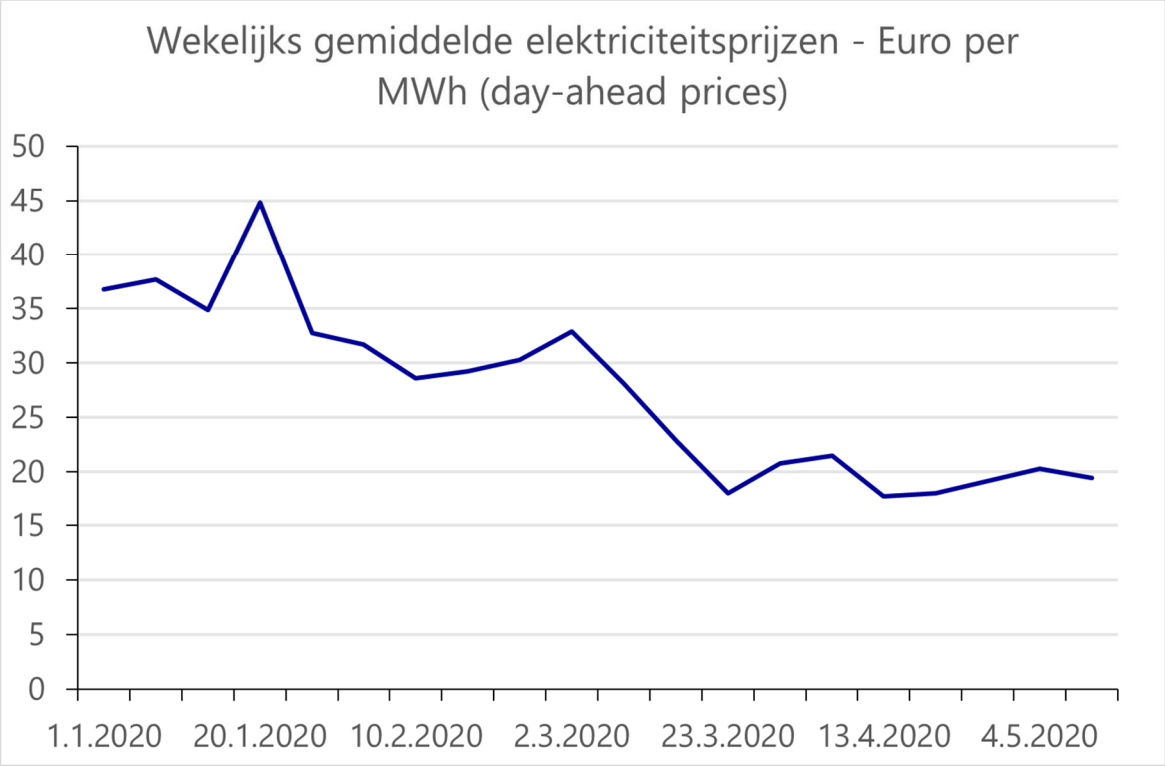
Wat heeft de overheid gedaan omtrent de situatie van hernieuwbare energieproducenten en investeerders? De voor begin 2021 geplande CO_2-belasting uit het Klimaatakkoord werd, tot nader order, uitgesteld. Voor de circa 300 EU-ETS-bedrijven in Nederland die onder de CO_2-heffing vallen, beperkt dat de prikkel om te verduurzamen door bijvoorbeeld elektrificatie ('power-to-heat'-oplossingen).

Additionele maatregelen

Wat zijn de korte- en langetermijnmaatregelen waarmee de overheid gedurende deze crisis de energietransitie zou kunnen blijven stimuleren? Een 'no-regret'-maatregel is afschaffing van impliciete subsidies voor fossiele brandstoffen welke nog steeds in Nederland bestaan (ODI, 2019;

Trinomics, 2019). Dat zou voor een gelijker speelveld zorgen en zo een prikkel voor elektrificatie geven en, op korte termijn, de effecten van de lage olie- en gasprijzen kunnen uitbalanceren. Een complementaire maatregel kan een CO_2-heffing zijn, vooral een CO_2-heffing die verder gaat dan de door het kabinet voorgestelde en nu uitgestelde CO_2-heffing. In een eerdere RaboResearch-publicatie hebben we op basis van empirisch onderzoek, lessen voor een effectieve en efficiënte CO_2-heffing getrokken. Een effectieve en efficiënte CO_2-heffig is ook waarvoor vooraanstaande Nederlandse economen in twee oproepen hebben gepleit.[4] De lage olieprijs zou de invoering van zo'n belasting juist nu kunnen faciliteren.

Figuur 1: Day-ahead elektriciteitsprijzen (wholesale, wekelijks gemiddeld) in Euro per MWh

Bron: RaboResearch-analyse, op basis van ENTSO-E data

Second best is het om subsidies (al dan niet lager) voort te zetten of een minimumprijs voor hernieuwbare elektriciteit in te voeren. Vooral om de onzekerheid over (lage) marktprijzen weg te nemen en een project daarmee beter financierbaar te maken.

Tot slot kunnen bedrijven hun business case en daarmee de financierbaarheid van hun wind- en/of zonprojecten verbeteren door deze projecten onderdeel te maken van een grotere energie-infrastructuur. Hernieuwbare energieopwekking kan daar met opslag, zoals batterijen of waterstofproductie en –opslag aan gekoppeld worden.

[4] Zie "Die CO_2-heffing voor de industrie moet er komen" van 25 januari 2019 in NRC en "Kabinet zorg dat er iedere ton CO2 uitstoot dezelfde prijs krijgt" van 24 april 2019 in NRC.

Verminderde vraag naar energietransitie-gerelateerde producten

Probleemstelling en indicatoren consumenten

Verduurzaming van woningen

Een belangrijk deel van de vraag voor energietransitie gerelateerde producten en diensten komt van consumenten, bijvoorbeeld de vraag die voortkomt uit de verduurzamingsopgave van woningen. Om de klimaatdoelen voor 2030 te halen, moet de verduurzaming van huizen sterk opgevoerd worden: meer dan 50.000 huizen in 2021, en 200.000 woningen per jaar in de rest van het decennium (Klimaatakkoord, 2019). De opgave is dus groot, maar het verduurzamingstempo ligt al jaren niet al te hoog. Zo heeft 40 procent van alle huiseigenaren de afgelopen vijf jaar geen energiebesparende maatregelen genomen. Voornamelijk doordat de investering niet terug te verdienen valt via een waardestijging van het huis en omdat huiseigenaren in afwachting zijn van mogelijke subsidies en hulp vanuit de overheid (Rabobank, 2020).

De coronacrisis zal het toch al niet zo hoge tempo van verduurzaming verder doen vertragen door de grote negatieve impact op de economie en de daarmee samenhangende onzekerheid over werk en inkomen. In april werd de grootste daling in het consumentenvertrouwen ooit gemeten, (CBS, 2020), waarna een extra meting van het CBS laat zien dat de daling in de tweede helft van april nog steeds voortduurt (CBS, 2020). Grote investeringen, waaronder ook verduurzamingsplannen; worden nu uitgesteld door de grotere onzekerheid, zo blijkt ook uit onderzoek van Vereniging Eigen Huis (2020). Spaargeld wordt opgepot en tevens willen thuiswerkers liever even geen werklui over de vloer.
Wel zou de toename in thuiswerken een positieve impuls kunnen geven door de hogere behoefte aan wooncomfort. Dat kan weer aanleiding kan geven om eerder aan de slag te gaan met verbouwingen en het nemen van energiebesparende maatregelen.

Gedragsverandering mobiliteit

Voor de coronacrisis lag het aantal zakelijke mobiliteitsbewegingen een heel stuk hoger dan nu. Onderzoek van het Kennisinstituut Mobiliteit (2020) laat zien dat mensen positiever zijn geworden met betrekking tot thuiswerken en vergaderen op afstand. Iets meer dan een kwart van de ondervraagden verwacht dan ook na de crisis vaker thuis te gaan werken. Dit kan tot een significante energiebesparing leiden (Ecofys, 2012). De overheid zou deze trend verder kunnen versterken door het opzetten van een campagne voor thuiswerken.

Probleemstelling en indicatoren bedrijven en producenten

In april is het producentenvertrouwen beland op het laagste niveau sinds de start van de metingen in 1985. Het ging van 0,2 in maart, naar -28,7 in april (CBS, 2020).

Ondernemers die verwachten dat hun productie in de komende drie maanden af zal nemen, zijn in de meerderheid. En de omvang van de daling was in alle onderdelen van de industrie de grootste ooit.

Het producentenvertrouwen heeft een grote impact op de economische groei. Laag producentenvertrouwen betekent minder afzet van (verduurzaming en energietransitie gerelateerde) producten en diensten, minder omzet, minder marge en (daardoor) minder investeringsmogelijkheden (Khan and Upadhayaya, 2019). Onze aanname is dat dit ook geldt voor verduurzamings- en energietransitie gerelateerde investeringen.

Overheidsrespons en additionele maatregelen

Recent onderzoek van de Universiteit van Oxford (2020) geeft inzicht in de effectiviteit van de overheidsrespons in deze crisis. Hepburn et al. (2020) laten zien dat “groene” stimuleringsmaatregelen en snelwerkend klimaatvriendelijk beleid - zoals residentiële en commerciële projecten met het doel om energie-efficiëntie te verbeteren –, energietransitie gerelateerde bouwprojecten en investeringen in energietransitie gerelateerde infrastructuur en hernieuwbare energie meer rendement, meer banen, hogere winsten en grotere kostenbesparingen opleveren dan traditionele stimuleringsmaatregelen.

Overheidsrespons en additionele maatregelen voor consumenten

Op dit moment zien we nog geen respons vanuit de overheid in Nederland. Maar voor het verduurzamen van corporatiewoningen, over het algemeen bewoond worden door financieel minder krachtige mensen, zonder geld ofde impuls om te verduurzamen, zou een idee van econoom Herman Wijffels aangehaald kunnen worden. Hij stelt voor de verhuurdersheffing af te schaffen, mits dat geld wordt geïnvesteerd in de verduurzaming van de twee miljoen corporatiewoningen. De huur zou dan wel iets omhoog kunnen, maar niet meer dan de besparing in (energie)baten die de bewoners ervaren door de maatregelen.

Daarnaast zou de overheid ook kunnen helpen de voordelen van verduurzamen voor huiseigenaren te benadrukken. Naast een energiezuiniger huis, meer wooncomfort en een lagere energierekening, brengt een duurzamer huis meer op bij verkoop, zeker buiten de stad; zo blijkt uit onderzoek (Tilburg University, 2019).

Overheidsrespons en additionele maatregelen voor bedrijven

Door de omvang en de snelheid van de maatregelen waarmee de overheid de economie probeert te ondersteunen, wordt geprobeerd de daling in het producentenvertrouwen zoveel mogelijk te beperken. Wij denken dat deze ondersteunende maatregelen/pakketten, zowel op nationaal als Europees niveau, energietransitie gerelateerde investeringen een impuls kunnen geven door “groene voorwaarden” te stellen. Denk bijvoorbeeld aan het verplichten van energiebesparende maatregelen, een overstap naar een groene energieleverancier, een verduurzamingsplan voor bedrijven die voor sectorspecifieke compensatiemaatregelen in aanmerking komen.

Een andere, concrete maatregel om de energietransitie te ondersteunen, is om vanuit de overheid criteria op te stellen voor gebruik van het corona-hulppakket dat nu ter ondersteuning van het bedrijfsleven wordt ingezet. Voorwaarde zou moeten zijn dat de bedrijven die een borgstelling of andere vorm van steun krijgen, ondersteunend zijn aan de energietransitie. De overheid kan via de RVO aan banken vragen om deze voorwaarde te toetsen bij de beoordeling van een aanvraag van een borgstellingskrediet of ander instrument uit het hulppakket. Voorwaarde is wel dat de RVO daarbij eenduidige richtlijnen geeft over die toets: naar welke criteria moet worden gekeken en hoe dat moet gebeuren. Op die manier moet worden voorkomen dat een dossier achteraf door de RVO als onvoldoende onderbouwd wordt gekenschetst zodat banken de borgstelling niet zouden kunnen inroepen. Een andere voorwaarde is dat de energietransitie-toets efficiënt uitgevoerd kan worden door banken, omdat anders de afhandeling van aanvragen te veel zou vertragen. Nu toetsen banken al mede namens de overheid of het betreffende bedrijf continuïteitsperspectief heeft. Een extra toets is om te kijken of het bedrijf de eigen bedrijfsvoering energie-neutraler maakt, of dat het bedrijf nodig is om de energietransitie mogelijk te maken. Kan of wil het bedrijf de energiehuishouding niet vergroenen, dan is ook het continuïteitsperspectief lager en is de kans dat de aanvraag wordt

gehonoreerd kleiner. Zo wordt het hulppakket ingezet om de energietransitie een zet in de goede richting te geven. Tot slot, zou de invoering van de eerder genoemde CO_2-heffing stimulerend kunnen werken op energietransitie gerelateerde investeringen.

Ondanks de steunpakketen zal de private sector, door de impact van de economische gevolgen van de coronacrisis, minder gaan investeren in projecten die pas op lange termijn renderen. Ook energietransitie gerelateerde projecten, zoals CO_2-opslag, innovatieve infrastructuur, warmtenetten; zullen hierdoor geraakt worden. De overheid kan hierin ondersteuning bieden door de geplande energietransitie gerelateerde investeringen naar voren te halen en de miljarden die in de economie worden gestopt, zoveel mogelijk op een duurzame manier te besteden. Bijvoorbeeld via een versnelde uitwerking van de Regionale Energiestrategie, die nu echter vier maanden uitgesteld zijn, om de aanwas van nieuwe energieprojecten op peil te houden.

Levering onderdelen en materialen bottleneck voor energietransitie

Probleemstelling en indicatoren

Door de coronacrisis zijn er op korte termijn extra problemen in de leveringsketen van zowel wind als zon bijgekomen. Het gaat hier om onderdelen van windturbines, zoals de bladen en de torens, en zonnepanelen. Volgens Bloomberg New Energy Finance is de zon- en windindustrie in China geraakt. Assemblagefabrieken in Spanje en Italië liggen stil en er zijn beperkingen op vervoer van goederen. Bovendien komt de rentabiliteit van turbine leveranciers en toeleveranciers daarvan onder druk te staan – een aantal van deze bedrijven zal in financieel zwaar weer komen. Daarbij gaat het echter nauwelijks om Nederlandse bedrijven. Doordat de maakindustrie in verschillende landen stilligt, vermindert de levering van (sub)onderdelen voor windturbines en zonnepanelen. Nederland heeft een sterke handelsrelatie met China en is bij zon voor 75 procent van de leveringen afhankelijk van dit land (DNE, 2020). Uit enquêtes van de Nederlandse Vereniging van Duurzame Energie (NVDE) blijkt dat portefeuilles opdrogen en projecten, groot en klein, stilliggen. Dutch New Energy meldt na een eerste enquête een verminderde marktvraag bij installateurs van 70 procent.

Ondanks de jarenlange groei in geïnstalleerd PV-vermogen en wind-op-zee, met een succesvolle SDE+-voorjaarsronde in 2020 met 7335 aanvragen voor zon-op-dak en verschillende bids voor de tender Hollandse kust noord voor wind die op 30 april sloot, wordt er een afvlakking van de groei in geïnstalleerd vermogen verwacht voor 2020 (BNEF, IEA, 2020).

De crisis legt problemen op lange termijn bloot. De wereldwijde groei van wind- en zonne-energie zorgt voor een groeiende vraag naar materialen. Naast financieringszekerheid, zoals boven besproken, is leveringszekerheid van deze materialen essentieel om de nationale en Europese klimaatdoelstellingen voor 2030 en 2050 te halen. Met name voor de kritieke metalen gebruikt in de technische onderdelen van windturbines, zoals neodymium, praseodymium dysprosium en terbium voor magneten, en zonnepanelen, zilver, germanium, indium, telluur, selenium en silicium, ontstaan er nieuwe leveringsrisico's (JRC, 2020). Wereldwijd is de toekomstige vraag naar kritieke metalen groter dan er geproduceerd kan worden. Kijkend naar het aandeel dat Nederland nodig heeft voor de energietransitie, ligt de vraag in 2030 ver boven ons aandeel (Van Exter et al. 2018) en blijkt wederom onze grote afhankelijkheid van China. De herkomst van kritieke metalen ligt vrijwel volledig buiten de EU en betrouwbaarheid van leveranciers vormt op korte termijn het grootste risico (PBL, 2020). Op lange termijn vormt de beperkte winningscapaciteit, die binnen de EU vrijwel ontbreekt, van kritieke metalen een leveringsrisico.

Overheidsrespons

Wat doet de overheid om de pijn te verzachten voor deze sector? Op korte termijn heeft de overheid alle SDE+-projecten met een realisatietermijn in 2020 de mogelijkheid van een 1 jaar ontheffing gegeven. Van de leveringsrisico's in de nabije en verre toekomst is de overheid zich bewust. Dit komt onder andere terug door een specifiek project op dit thema binnen de uitvoeringsagenda 2019-2023 van de transitieagenda circulaire economie voor de maakindustrie en het recente PBL-rapport (PBL, 2020) over monitoring van de circulaire economie.

Additionele maatregelen

De overheidsrespons is positief, maar te beperkt. Wij stellen de volgende additionele maatregelen voor:

- Verdere uitbreiding van de realisatietermijn voor oude- en nieuwe SDE+-projecten.
- Leveringszekerheid van kritieke metalen beter garanderen voor de toekomst door:
    - Versneld recyclingcapaciteit te ontwikkelen voor technische materialen binnen de hernieuwbare energiesector. De overheid moet stimuleren in de opstartfase en op lange termijn recycling reguleren. Een voorbeeld is de recyclingbijdrage om de recycling van een apparaat te bekostigen.
    - Circulair ontwerp van windturbines en zonnepanelen als voorwaarde te stellen bij toekomstige tenders, mogelijk gestimuleerd door hogere vergoeding per MWh om ontwikkelingskosten te dekken. Effecten van circulair ontwerp zijn echter pas over 20-30 jaar zichtbaar.

Met name de laatste twee maatregelen verlagen afhankelijkheid van onbetrouwbare leveranciers, creëren nieuwe expertise en werkgelegenheid en dragen bij aan een gereduceerde CO_2-uitstoot bij de productie van hernieuwbare energiebronnen.

Kansen en bedreigingen voor Clean Tech en Clean Energy bedrijven

Probleemstelling

Welk effect heeft de coronacrisis op 'groene' bedrijven ten opzichte van andere bedrijven? Heeft corona tot een afkeer van 'groene' bedrijven in tijden van crisis op financiële markten geleid? Is het verschil in het rendement te zien?

Deze vragen willen we beantwoorden door te kijken naar hoe het sentiment in de financiële markten rond energietransitie-gerelateerde bedrijven verandert tijdens de crisis. We voeren een simpele analyse van de beurskoersen van 'groene' beursgenoteerde bedrijven versus de standaard S&P500-index en een wereldindex (de MSCI All Country World Index) uit. Als uitgangspunt nemen we 2 januari 2020, begin van het jaar en twee dagen nadat de WHO over het virus geïnformeerd werd en indexeren we de beurskoersen van ons indices zo, dat elke index op die dag op 100 staat.[5] Voor de groene bedrijven maken we een 'Clean Tech index', een gemiddelde van drie S&P clean-tech indices[6],

[5] We zijn ons ervan bewust dat vergelijkingen van beurskoersen heel gevoelig zijn voor de keuze van het beginpunt voor de indexering. Ons beginpunt is zorgvuldig gekozen omdat toen het algemene publiek voor het eerst van het virus hoorde en financiële markten vanaf dit punt de mogelijkheid hadden om op corona-gerelateerd nieuws te reageren.

[6] De drie indices die we gebruiken voor onze Clean Tech Index zijn: Cleantech Index US, S&P Kensho Cleantech Index en Toronto Stock Exchange Cleantech Index. De twee indices die we gebruiken voor onze Clean Energy Index zijn: S&P Global Clean energy index en Wilder Hill Clean Energy Index.

en een ‘Clean Energy index’, een gemiddelde van twee clean energy indices (de S&P Global Clean energy index en de Wilder Hill Clean Energy Index).

In Figuur 3 vergelijken we de Clean Tech en de Clean Energy indices met de S&P500 en de MSCI wereldindex. Nadat het nieuws van het coronavirus de wereld over ging, gingen de waarden van zowel de Clean Tech en de Clean Energy indices omhoog, voordat de markt door de lockdowns en de opkomende economische crisis in maart instortte. Sindsdien zijn de indices weer gegroeid. Daarbij lijken de Clean Tech en de Clean Energy indices het iets beter te doen dan de S&P500 en vooral de MSCI wereldindex: zowel de Clean Tech index als de Clean Energy Index staan tegenwoordig ‘maar’ 8 procent in de min vergeleken met de waarde op 2 januari. Daarentegen staat de S&P500 index 12 procent in de min en de wereldindex bij -16 procent. Het lijkt er dus op dat beleggers energietransitie gerelateerde bedrijven minder af straffen dan de bredere aandelenindex.

Wat zien wij als ‘groene’ bedrijven?
In onze studie zijn bedrijven ‘groen’ als zij bijdragen aan de energietransitie of als zij de energietransitie faciliteren. Dit omvat hernieuwbare energiebronnen, zoals wind, zon, waterkracht, getijdenenergie en geothermische energie, verbeteringen van de netinfrastructuur, energieopslag en innovatieve technologieën, zoals het opvangen en opslaan van koolstof. We onderscheiden twee soorten groene bedrijven: Clean Tech en Clean Energy bedrijven.

Bedrijven in de Clean Tech indices
De indices die wij gebruiken voor onze Clean Tech index bestaan uit bedrijven op het gebied van clean-tech in een breed scala van industriële sectoren, van hernieuwbare energie en energie-efficiëntie tot geavanceerde materialen, lucht- en waterzuivering, milieuvriendelijke landbouw en voeding, en energietransmissie. Bedrijven die zich met schone technologieën, zoals zonne-energie, windenergie, waterkracht, geothermie bezig houden, maken onderdeel uit van deze index.

Bedrijven in de Clean Energy indices
Deze index is meer gefocust op de energiesector en bevat vooral bedrijven die zich bezig houden met schone energie, schone energieapparatuur en technologie, zoals energie nutsbedrijven en hernieuwbare energie producenten.

Figuur 3 laat ook zien dat de Clean Tech en Clean Energy indices meer hebben verloren van hun hoogtepunt eind februari tot hun dieptepunt in maart. Dat is in lijn met het type bedrijven dat in deze indices zit. Het zijn namelijk technologiebedrijven (welke gevoeliger voor bewegingen van de bredere aandelenmarkt, ze hebben een ‘beta’ groter dan 1) en het zijn kleinere bedrijven. Kleinere bedrijven zijn riskanter dan grote bedrijven, wat ook verklaart dat er een risicopremie is voor dit type bedrijven (Fama and French, 2012).

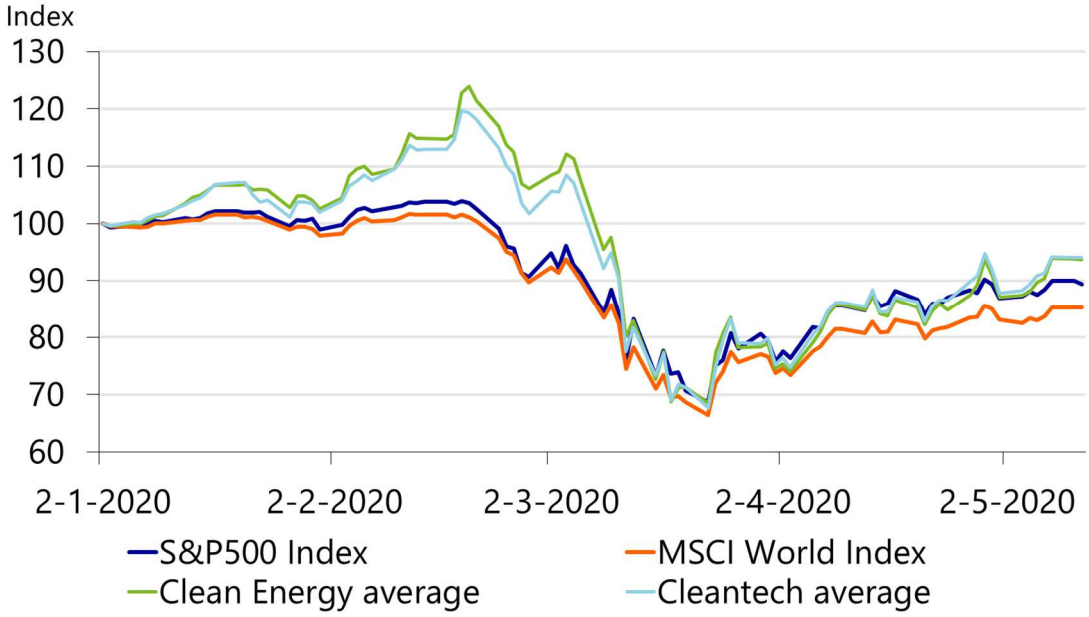
Wat kunnen we uit deze analyse concluderen? Ten eerste moeten we voorzichtig zijn om stevige conclusies aan deze relatief simpele analyse te verbinden. Maar op het eerste gezicht lijkt het erop dat beleggers bedrijven die zich richten op de energietransitie minder worden afgestraft dan ‘gewone’ bedrijven. Als de coronacrisis in de ogen van beleggers de energietransitie de das om zou hebben gedaan, zou je verwachten dat indices die bestaan uit deze bedrijven het veel slechter zouden doen. Immers, de waarde van een bedrijf is gebaseerd op de toekomstige winsten van dat bedrijf[7]

[7] Technisch gezien is de waarde van een bedrijf gebaseerd op verwachte kasstromen in plaats van winsten, maar dat verschil doet er voor deze analyse niet erg toe.

(Brealey, Myers, Allen, 2016). Als beleggers zouden verwachten dat de energietransitie 'stil zou vallen', zouden de verwachte winsten van deze bedrijven naar beneden gaan en dat zou je zien in lagere koersen van die bedrijven, die ook laag zouden blijven. En dat zien we niet, de energietransitie is dus *here to stay*.

Ons bevindingen zijn wel in lijn met ander recent onderzoek, bijvoorbeeld van HSBC, dat aantoont dat bedrijven met een focus op klimaatverandering of maatschappelijk verantwoord ondernemen tijdens de coronacrisis beter presteerden dan andere bedrijven.

Figuur 3: Ontwikkeling van beurkoersen – Clean Tech index (het gemiddelde van verschillende clean-tech indices) en Clean Energy index afgezet tegen de S&P500 index en de MSCI wereld index

Bron: Raboresearch, gebaseerd op Bloomberg data

Overheidsrespons

De analyse van de corona-impact op beurskoersen kan niet één op één worden doorvertaald naar de Nederlandse context: we keken in figuur 4 niet alleen naar Nederlandse bedrijven, maar naar bedrijven die wereldwijd of op Europees niveau opereren. De maatregelen hier zullen de verwachtingen voor Nederlandse bedrijven kunnen beïnvloeden, zowel positief als ook negatief.

Tot nu toe zijn geen maatregelen vanuit de overheid genomen om groene bedrijven bovengemiddeld te ondersteunen. Indirect zijn wel maatregelen genomen welke groene bedrijven benadelen, zoals de bovengenoemde uitstel van de CO_2-heffing. Een ander uitstel zou ook nadelige effecten kunnen hebben op de bouw van windparken en zonneweiden. De invoering van de Omgevingswet, voorzien voor 1 januari 2021, wordt ook tot nader order uitgesteld. De nieuwe Omgevingswet bundelt en vereenvoudigt de regels voor ruimtelijke projecten en zou zo een betere en snellere besluitvorming bij ruimtelijke projecten mogelijk maken.

Additionele maatregelen

Alhoewel de wereldwijde perceptie van financiële markten positief is, zouden maatregelen in Nederland invloed hebben op Nederlandse bedrijven. De overheid zou alles in het werk moeten

stellen om te voorkomen dat haar inzet voor de energietransitie ter discussie komt te staan en dat reguleringsonzekerheid ontstaat. Dat betekent dat de overheid niet moet uitstellen met het nemen van maatregelen. Het is een open deur, maar planningszekerheid, ook in tijden van corona, en politiek commitment aan de energietransitie is belangrijk voor groene bedrijven.

Conclusies en aanbevelingen

Ons analyse van 'early warning'-indicatoren op vier verschillende gebieden van de energietransitie laat zien dat de coronacrisis de energietransitie zonder aanvullend overheidsbeleid waarschijnlijk zal vertragen, zowel op de korte als op de lange termijn.

De door de coronacrisis ingegeven lagere stroomprijzen verslechteren de business case voor hernieuwbare energieprojecten, vooral voor projecten die geen subsidie ontvangen. Samen met de economische crisis maakt dit de financierbaarheid van deze projecten moeilijker. Het verduurzamingstempo van de gebouwde omgeving was al voor corona niet voldoende om de verduurzamingsopgave te bereiken en dat zal door de crisis alleen verergerd worden. Consumenten- en producentenvertrouwen zijn zeer sterk gedaald met waarschijnlijk lagere energietransitie gerelateerde investeringen tot gevolg. De kwetsbaarheid van toeleveringsketens voor hernieuwbare energietechnologieën is blootgesteld.

Aan de andere kant zijn er ook positieve signalen. Sinds het begin van de crisis reageren wereldwijde financiële markten positiever, alhoewel ook volatieler, op energietransitie gerelateerde bedrijven. De analyse van de corona-impact op beurskoersen kan echter niet één op één worden doorvertaald naar de Nederlandse context: de Nederlandse overheid heeft tot dusver maatregelen genomen om de plannings- en reguleringszekerheid van groene bedrijven te ondermijnen.

In tabel 1 hebben we de indicatoren en de andere tot dusver voorgenomen maatregelen per thema opgesomd en onze inschatting van de impact van de indicator en maatregel op de energietransitie erbij gezet. Voor deze inschatting gebruiken we een kwalitatieve maatstaf: negatieve impact wordt met 'rood' aangegeven, neutraal impact met 'oranje' en positieve impact met 'groen'. Het totaalbeeld ziet vrijwel 'rood' uit – we verwachten dus een vertraging van de energietransitie door de coronacrisis.

Om een vertraging van de energietransitie te voorkomen, zou de overheid de volgende additionele maatregelen kunnen nemen:

- Afschaffing van impliciete subsidies voor fossiele brandstoffen;
- Implementatie CO_2-heffing;
- Versneld de leveringszekerheid van kritieke metalen garanderen voor de toekomst;
- Geen uitstel van reeds geplande maatregelen, waarborging van planningszekerheid en politiek commitment aan de energietransitie;
- (toename van) subsidies voor verduurzamen woning;
- Afschaffen verhuurdersheffing, met de voorwaarde dat het geld wordt gebruikt voor het verduurzamen van de (corporatie)woning;
- 'Groene' voorwaarden stellen aan steunpakketten.
    - Dit geldt onder meer bij de beoordeling van borgstellingskredieten en andere instrumenten uit het coronahulppakket waarbij banken niet alleen het continuïteitsperspectief beoordelen, maar ook op de mate waarin bedrijven

ondersteunend zijn aan de energietransitie. Dat vereist wel een efficiënt uit te voeren toets op grond van eenduidige toetscriteria en heldere leidraad over toepassing daarvan.

Tabel 1: Impact van marktindicatoren en overheidsmaatregelen gericht op de energietransitie

Indicatoren	*Invloed op energietransitie*
Financiering hernieuwbare energieprojecten	
Lage stroomprijzen (effecten korte termijn)	
Lage stroomprijzen (effecten lange termijn)	
Overheid: uitstel CO_2-heffing	
Impact consumenten en bedrijven	
Gedragsverandering	
Verduurzamingsbereidheid gebouwde omgeving (consumenten)	
Verduurzamingsbereidheid (producenten)	
Overheid: Uitstel RES	
Toeleveringsketen	
Groei geïnstalleerd vermogen zon en wind	
Afhankelijkheid externe leveranciers (kort en lange termijn)	
Beperkte winningscapaciteit kritieke metalen (lange termijn)	
Overheid: Bewustzijn risico's leveringszekerheid kritieke metalen	
Overheid: Verruiming realisatietermijn SDE+	
Groene bedrijven en financiële markten	
Rendement	
Overheid: Uitstel van beleid	

Bron: RaboResearch analyse

Referenties

- Bloomberg New Energy Finance (2020) *LCOE Data*, te vinden via https://www.bnef.com.
- Brealey, R., Myers, S. en F. Allen (2016) Principles of Corporate Finance, The McGraw-Hill/Irwin Series in Finance, Insurance and Real Estate, 11th Edition.
- CBS (2020) *Productie groene elektriciteit in stroomversnelling*, te vinden via https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/10/productie-groene-elektriciteit-in-stroomversnelling.
- Dutch New Energy (2020) *The Impact of the corona crisis on the Dutch Solar PV Sector.*
- Ecofys (2012) *CO_2 Reductie Het Nieuwe Werken in 2020, in opdracht van WWF Netherlands,* te vinden via https://www.nldigital.nl/wp-content/uploads/2017/09/Rapport-Ecofys-het-nieuwe-werken-in-2020-2012.pdf.
- Fama, F. en French, R. (2012) *Size, value, and momentum in international stock returns*, Journal of Financial Economics, Volume 105, Issue 3, pp. 457-472. Te vinden via https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0304405X12000931?via%3Dihub.
- Hepburn, C., O'Callaghan, B., Stern, N., Stiglitz, J. and D. Zenghelis (2020) *Will COVID-19 fiscal recovery packages accelerate or retard progress on climate change?* Working Paper No. 20-02, Forthcoming in the Oxford Review of Economic Policy 36 (S1), te vinden via https://www.smithschool.ox.ac.uk/publications/wpapers/workingpaper20-02.pdf

- HSBC (2020) *ESG stocks did best in COVID-19 slump – Climate and sustainable investments outperformed as pandemic struck*, 27 maart 2020, te vinden via https://www.gbm.hsbc.com/insights/global-research/esg-stocks-did-best-in-corona-slump.
- International Energy Agency (2020) *Global Energy Review 2020; The impacts of the COVID-19 crisis on global energy demand and CO_2 emissions.* Te vinden via: https://www.iea.org/reports/global-energy-review-2020
- Joint Research Centre (2020) *Raw materials demand for wind and solar PV technologies in the transition towards a decarbonised energy system.* Te vinden via: https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/raw-materials-demand-wind-and-solar-pv-technologies-transition-towards-decarbonised-energy-system
- Kennisinstituut Mobiliteit (2020) *Mobiliteit en de Corona crisis Effecten van de coronacrisis op mobiliteitsgedrag en mobiliteitsbeleving,* te vinden via https://www.kimnet.nl/publicaties/rapporten/2020/04/20/mobiliteit-en-de-coronacrisis.
- Khan, H. and S. Upadhayaya (2019) *Does business confidence matter for investment?* Empirical economics, Springer, vol. 0, pp 1-33.
- Morningstar (2020) *Investing in Times of Climate Change – An Expanding Array of Choices for Climate-Aware Investors*, Morningstar Managers Research, April 2020.
- Nederlandse Vereniging Duurzame Energie (2020) *Coronacrisis raakt energietransitie en klimaatdoelen.* Te vinden via: http://www.nvde.nl/nvdeblogs/inventarisatie-duurzame-energiesector-bezorgd-over-halen-klimaatdoelen/
- NRC (2019a) *Die CO_2-heffing voor de industrie moet er komen,* 25 januari 2019, te vinden via https://www.nrc.nl/nieuws/2019/01/25/die-CO_2-heffing-voor-de-industrie-moet-er-komen-a3651737.
- NRC (2019b) *Kabinet: zorg dat iedere ton CO_2-uitstoot dezelfde prijs krijgt*, 24 april 2019, te vinden via https://www.nrc.nl/nieuws/2019/04/24/kabinet-zorg-dat-iedere-ton-CO_2-uitstoot-dezelfde-prijs-krijgt-a3958050.
- ODI (2019) *Fossil fuel subsidies in draft EU National Energy and Climate Plans – Shortcomings and final call for action*, Working paper 562, September 2019. Te vinden via https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/resource-documents/12895.pdf.
- PBL (2019) *Klimaat- en Energieverkenning 2019*, te vinden via https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2019-klimaat-en-energieverkenning-2019-3508.pdf.
- PBL (2020) *Op weg naar een robuuste monitoring van de circulaire economie; Resultaten-2019 van het werkprogramma monitoring en sturing circulaire economie. Policy Brief 30 januari 2020.* Te vinden via: https://www.pbl.nl/publicaties/op-weg-naar-robuuste-monitoring-circulaire-economie
- Rabobank (2019) *Ervaringen met CO_2-beprijzing: seven lessen*, te vinden via https://economie.rabobank.com/publicaties/2019/maart/ervaringen-met-CO_2-beprijzing-zeven-lessen/.
- Rabobank (2020) *Renewable project finance: Can corporate PPAs replace renewable energy subsidies?* Te vinden via https://economics.rabobank.com/publications/2020/january/renewable-project-finance-corporate-PPA/.
- Rabobank (2020) *Verduurzamen van huizen: bereidheid is er, nu het tempo nog!* Te vinden via https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/april/verduurzamen-van-huizen-bereidheid-en-tempo/.

- Rijksoverheid (2019) *Uitvoeringsprogramma Circulaire Economie 2019-2023.* Te vinden via: https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/circulaire-economie/documenten/rapporten/2019/02/08/uitvoeringsprogramma-2019-2023
- RTL Z (2019) *Interview Herman Wijffels - Kabinet moet kwetsbare Nederlanders meer helpen met verduurzamen*. Te vinden via: https://www.rtlz.nl/algemeen/politiek/artikel/4867146/kabinet-herman-wijffels-klimaatakkoord-verduurzaming-buma
- RVO (2020) *Gevolgen negatieve elektriciteitsprijs voor uw SDE+-subsidie*, te vinden via https://www.rvo.nl/actueel/nieuws/gevolgen-negatieve-elektriciteitsprijs-voor-uw-sde-subsidie.
- Tilburg University (2018) *Ongunstig energielabel doet weinig pijn in grote steden*, te vinden via https://www.tias.edu/kennisgebieden/detail/vastgoed/detail/ongunstig-energielabel-doet-weinig-pijn-in-grote-steden.
- Trinomics (2019) *Study on Energy Prices, Costs and Subsidies and their Impact on Industry and Households – Final Report*, Study for the European Commission, DG Energy, November 2018. Te vinden via https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/energy_prices_and_costs_-final_report-v12.3.pdf.
- Van Exter, et. Al. (2018) *Metaalvraag van de Nederlandse Energietransitie; navigeren in een complexe keten,* te vinden via https://www.copper8.com/wp-content/uploads/2018/12/Metaalvraag-van-de-Nederlandse-Energietransitie.pdf.
- Vereniging eigen huis (2020) *VEH: Huiseigenaren stellen verduurzamen woning uit,* te vinden via https://www.eigenhuis.nl/actueel/nieuws/2020/04/09/05/00/veh-huiseigenaren-stellen-verduurzamen-woning-uit.
- WHO (2020) *Coronavirus disease (COVID-19) outbreak*, te vinden via http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/novel-coronavirus-2019-ncov.

Inh.opgave

Sleutels voor groen herstel in de energietransitie

Position paper Energie-Nederland

De coronacrisis raakt Nederland volop: allereerst is er de forse impact op de gezondheid en het leven van mensen. Maar ook de economie heeft een forse tik gekregen en gaat Nederland een zware economische tijd tegemoet. Met elkaar is het zoeken naar een uitweg uit deze crisis. Waar andere sectoren zwaar geraakt zijn is de impact in de energiesector wel voelbaar, maar gelukkig vooralsnog nog goed beheersbaar voor energiebedrijven. Met investeringen in de energietransitie kunnen en willen energiebedrijven daarom een bijdrage leveren aan herstel van de economie. In dit position paper lichten we toe hoe voortgaan met de energietransitie sleutels kan bieden voor groen herstel.

Samengevat doet Energie-Nederland de volgende voorstellen voor de koers naar groen herstel:
1. Houd onverminderd vast aan de afspraken van het Klimaatakkoord
2. Versnel investeringen in duurzame energie als katalysator voor groen herstel van de economie
3. Instroommogelijkheden ondersteunen voor mensen die hun baan verliezen
4. Benut de gebouwde omgeving voor versnelling en geef zo impuls aan warmte-, bouw- en installatiesector
5. Investeer nu met het herstelpakket ook in groeikracht op termijn via innovatie en opschaling.

Daarvoor is het wenselijk om ook de volgende randvoorwaardelijke maatregelen te nemen:
6. Zorg dat met steunmaatregelen de liquiditeitspositie van ondernemend Nederland op peil blijft
7. Bied de mogelijkheid voor willekeurig afschrijven van investeringen.

Houd onverminderd vast aan afspraken van het Klimaatakkoord
De verleiding kan groot en begrijpelijk zijn om in moeilijke tijden een stapje terug te doen in de uitvoering van klimaatafspraken. De energiesector wil echter onverminderd vasthouden aan de uitvoering van het Klimaatakkoord. Voortzetten van investeringen voor de energietransitie levert geld en werk op voor een veelheid van bedrijven. Dat gaat bij energie- en netwerkbedrijven om vele miljarden op jaarbasis. Samen kunnen deze bedrijven met hun investeringskracht voor een forse impuls zorgen voor de Nederlandse economie en werkgelegenheid. Zeker als hier nog een versnelling mogelijk is. Waarmaken van het Klimaatakkoord kan zo fungeren als katalysator voor groen herstel.

Energie-Nederland bepleit daarom de volgende koers voor het Klimaatakkoord te volgen:
- Maak in de EU zo snel mogelijk afspraken over de aanscherping van het CO2-reductiedoel voor 2030 naar minstens 50% en zorg dat instrumenten als het ETS daar direct op worden aangepast. Steun daarbij ook de voorgang van de Green Deal
- Ga in Nederland volgens afgesproken tempo door met de uitwerking van alle geplande wet- en regelgeving die nodig is voor uitvoering van de afspraken. De Energiewet 1.0 vervult hierbij een belangrijke rol. Zorg dat de voorbereiding en behandeling van deze wet volgens planning doorgaat
- Ga bij de uitvoering van het Klimaatakkoord alleen akkoord met vertraging als het niet anders kan en maak afspraken om deze vertraging later weer in te lopen
- Gebruik de financiële middelen van het Klimaatakkoord als katalysator voor groen herstel en bekijk of aanvullende maatregelen nodig zijn om financiële of investeringsrisico's als gevolg de coronacrisis te overbruggen
- Ga voortvarend verder met de uitvoering van de Nationale Agenda Laadinfrastructuur en hou vast aan de ambitie dat uiterlijk in 2030 alle nieuw verkochte auto's zero-emissie zijn
- Probeer in de gebouwde omgeving maatregelen naar voren te halen en te versnellen.

Versnel investeringen in duurzame energie als katalysator voor groen herstel
In het Klimaatakkoord zijn grote ambities opgenomen voor de uitbreiding van het aandeel duurzame elektriciteit. Dat vraagt de komende jaren grote investeringen in zowel opwekcapaciteit als aanpassing van de infrastructuur. Dit investeringsvolume kan als katalysator werken voor groen herstel uit de crisis. Energiebedrijven zijn bereid hun bijdrage aan dit groene herstel te leveren door hun investeringen in duurzame energie voor het Klimaatakkoord niet alleen op peil te houden, maar ook om te kijken waar deze mogelijk naar voren zijn te halen. Dat vraagt om samenwerking, onderzoek en aanvullende stappen.

Om de investeringen in duurzame energie in ieder geval op peil te houden zijn de volgende acties wenselijk:
- Blijf vooralsnog uit gaan van het voorgenomen ritme en bijbehorende budgetten voor SDE++ rondes. Dit kan bijdragen aan vertrouwen in herstel
- Houd er in de SDE++ voor 2021 rekening mee dat de condities ten aanzien van financiering zullen verslechteren. Aannames voor bijvoorbeeld rente gebaseerd op het verleden zullen geen goede maat zijn. Pas berekening van subsidietarieven daarom hierop aan
- Bied waar nodig ruimte voor verlenging van de realisatietermijn in de SDE++ met een jaar om vertraging buiten de eigen invloed van projectontwikkelaars op te vangen. Voor projecten in 2020 is hier al in voorzien, maar bekijk of uitbreiding nodig is. Laat bij de verlenging van de realisatietermijn met één jaar ook het startmoment van de subsidie mee opschuiven, waardoor de gehele beschikking met een jaar verschuift en ook het 'banking jaar' behouden blijft
- Voorkom vertraging in het RES-proces en de daarop volgende ruimtelijke procedures en vergunning-verlening – zet in regio's en bij bevoegde gezagen alles op alles om, waar vertraging is opgelopen deze weer, in te halen.

Onderzoek een versnelling voor plaatsing van wind op zee
Energie-Nederland ziet mogelijkheden om investeringen in duurzame energie en elektriciteits- en gasinfrastructuur naar voren te halen. Dat kan een extra impuls voor groen herstel bieden. Energie-Nederland wil de kansen hiervoor graag op korte termijn in kaart brengen samen met Netbeheer Nederland, het rijk en andere partners van het Klimaatakkoord. Voor een versnelling bij de plaatsing van wind op zee denken we aan de volgende aanpak:
- Met TenneT en overheid nog dit jaar inventariseren welke opties er zijn voor een versnelling van de routekaart voor 11 GW
- Overheid stelt vervolgens sneller kavels ter beschikking dan gepland en daarbij wordt ook de plaatsing van de benodigde stopcontacten op zee naar voren gehaald
- Verstevig de business case van wind op zee door kavels voor langere periode uit te geven en de vergunningstermijn te verlengen voor windparken
- Werk op korte termijn met partijen een bijpassend extra stimuleringspakket uit om elektrificatie in de industrie te versnellen. Zoals het AFRY-rapport over de business case van wind op zee aangeeft kan een dergelijke vraagstimulering de investeringszekerheid voor nieuwe windparken versterken.

Versnellen met hernieuwbare energie op land
Voor een versnelling in de investeringen in duurzame energie en infrastructuur op land denken we dat een aanpak langs twee sporen nuttig kan zijn. Energie-Nederland en Netbeheer Nederland willen graag samen met de partners van decentrale overheden op korte termijn een inventarisatie uitvoeren welke projecten in de tijd naar voren zijn te halen:
- Samen met IPO en VNG voor eind deze zomer een lijst van concrete energieprojecten (zowel infrastructuur als duurzame energie) identificeren waar een reële versnelling van realisatie en vergunningverlening mogelijk is zonder aanpassing van procedures

- De betrokken partners maken vervolgens met elkaar prestatieafspraken om te borgen dat deze projecten ook daadwerkelijk versneld worden gerealiseerd.

Daarnaast is het relevant om voor projecten op land te werken aan een systeemversnelling die groen herstel en snellere realisatie ondersteunt. Dit zal meer tijd vragen om te organiseren, maar zou in de loop van volgend jaar moeten leiden tot een verbeterde aanpak met kortere doorlooptijden voor investeringsprojecten:

- Identificeer voor het einde van dit jaar welke aanpassingen in ruimtelijke procedures en vergunningverlening mogelijk zijn voor verdere versnelling
- Voer met een herstelwet in de loop van 2021 de meest veelbelovende aanpassingen door voor versnelde procedures en verkorting van doorlooptijd van projecten
- Zet met regio's in op het inhalen van opgelopen achterstanden in het opleveren van de definitieve RES. Zorg dat de RES'en zo snel mogelijk in ruimtelijke procedures worden uitgewerkt en wacht niet op de (vertraagde) invoering van de Omgevingswet
- Stimuleer en ondersteun netbeheerders tot het versneld verzwaren van hun netten anticiperend op de komst van meer hernieuwbare capaciteit (proactief investeren).

Ondersteunen van instroommogelijkheden voor mensen die hun baan verliezen
Ondanks alle steunmaatregelen die het kabinet uittrekt zal helaas waarschijnlijk niet alle werkgelegenheid in Nederland behouden blijven. De energiesector kan en wil hier perspectief bieden aan mensen die hun baan verliezen door de crisis of aan jongeren die hun opleiding hebben afgerond, maar moeilijk aan het werk komen. Er is dringend behoefte aan met name technisch personeel in de sector bij zowel energie- als netwerkbedrijven. Voor de korte termijn wil de sector daarom het volgende bieden:

- Rechtstreekse instroom voor technici die hun baan kwijt raken
- Opleiding van mensen die hun baan verloren hebben en na bij- en omscholing instromen
- Samenwerken met onderwijsinstellingen voor plaatsing van studenten (eventueel met bij- en omscholing).

Samen met Netbeheer Nederland en de werkgeversvereniging van de energiesector wil Energie-Nederland op korte termijn een plan uitwerken om hier invulling aan te geven. Het streven is om daarbij zo kort mogelijke lijnen tussen vraag en aanbod van technisch personeel te organiseren. In dit plan zal tevens gekeken worden wat er nodig is voor een structurele verbetering van de arbeidsmarkt, opleidingen en instromen.

Benut de gebouwde omgeving voor versnelling en geef zo impuls aan warmte-, bouw- en installatiesector
Het uitvoeren van besparingsmaatregelen in de gebouwde omgeving levert jaarlijks werk op aan circa 30.000 mensen. De laatste jaren nam de bereidheid van woningbezitters om maatregelen te nemen in hun eigen huis toe. Onzekere economische tijden werpen hier echter een schaduw over heen en de eerste tekenen van terughoudendheid worden zichtbaar. Het intensiveren van besparing in de gebouwde omgeving als onderdeel van een groen herstelpakket geeft een impuls aan zowel het beter bereiken van doelen uit het Klimaatakkoord als de werkgelegenheid in de bouw- en installatiebranche. Energie-Nederland bepleit daarom een deel van de middelen voor een groen herstelpakket op de volgende wijze in te zetten voor een eerste snelle slag:

- Bied eigen-woningbezitters die bereid zijn te investeren maar vanwege de crisis aarzelen een "snelle-beslissersbonus" als onderdeel van de subsidieregeling energiebesparing eigen huis (SEEH)
- Maak tijdelijk de voorwaarden voor het krijgen van een SEEH-subsidie soepeler zodat bewoners ook met één maatregel in aanmerking komen en er een breder gebruik van de regeling kan ontstaan en overweeg om met een tijdelijk verlaagd BTW-tarief een aanvullende stimulans te bieden

- Zet een deel van de herstelgelden in als vervangingssubsidie zodat bij vervanging van een CV-ketel structureel wordt gekozen voor het betaalbare en duurzamer alternatief van een hybride warmtepomp (verruiming ISDE)
- Schep snel duidelijkheid aan woningeigenaren en marktpartijen over de ombouw van de salderingsregeling zodat hiermee plaatsing van zon-pv op daken voortgang blijft vinden.

Voor een meer systematische versnelling van besparing en verduurzaming in de gebouwde omgeving zijn de volgende maatregelen zeer wenselijk:

- Met corporaties zijn afspraken gemaakt over warmtelevering als startmotor voor de verduurzaming in de gebouwde omgeving. Warmtebedrijven willen samen met corporaties op korte termijn in kaart brengen waar een realistische versnelling en uitbreiding mogelijk is
- Voor een versnelling van investeringen in warmtenetten is het van belang de overstap van aardgas naar warmte te stimuleren en om meer zekerheden te hebben voor de benutting van deze infrastructuur. Ondersteun en faciliteer deze versnelling door als overheid ook voor particuliere woningeigenaren de overstap financieel makkelijker te maken met een stimuleringsregeling (in navolging van de recent gestarte SAH-regeling voor de huursector) en door een garantiefonds op te richten om het vollooprisico van deze projecten af te dekken
- Maak meer financiële ruimte mogelijk voor het realiseren van de afspraken rond de “renovatieversneller” die onderdeel zijn van de startmotor voor verduurzaming van de gebouwde omgeving. Met name in wijken met ‘gespikkeld bezit’ kan een extra prikkel helpen om particuliere woningeigenaren mee te laten doen aan een wijkaanpak die door een corporatie wordt getrokken
- Wanneer regelingen zoals de renovatieversneller, de startmotor en subsidieregelingen als SAH en SEEH komende tijd overtekend worden, dan is uitbreiding van het budget wenselijk
- Bekijk of aanvullende middelen uit de verhuurderheffing aangewend kunnen worden voor versnelde besparingsmaatregelen in de huursector.

Investeer met herstelpakket nu in groeikracht op termijn via innovatie en opschaling

Voor de uitvoering van het Klimaatakkoord op wat langere termijn is de ontwikkeling van een aantal vernieuwingen cruciaal, zoals elektrificatie, middelen voor flex en opslag en waterstof. Door met een groen herstelpakket nu te investeren in innovatie en opschaling kan hiermee economische groeikracht op termijn bereikt worden. Daarom stelt Energie-Nederland voor om een deel van de middelen voor een groen herstelpakket hiervoor in te zetten. Daarbij kan gedacht worden aan:

- Ruimhartiger toelaten in 2021 van nieuwe technologieën in de SDE++. De SDE++ biedt een concrete sleutel om op korte termijn investeringen los te trekken. Versnelde verbreding van het pakket aan technologieën dat aanspraak kan maken op de subsidie leidt ertoe dat projecten die nu nog op de plank liggen eerder opgeschaald kunnen worden.
- Vergroot het budget voor tijdelijke exploitatiesteun aan waterstofprojecten dat met de Kabinetsvisie waterstof ter beschikking is gesteld en neem hierbij een uitbreiding mee voor elektrificatieprojecten. Dit maakt het mogelijk om meer van de vele projecten die nu in ontwikkeling zijn tot uitvoering te brengen. De gewenste opschaling kan zo sneller tot stand komen en dienen als vliegwiel om een keten aan bedrijfsactiviteiten op gang te brengen (toeleveranciers, dienstverleners, etc.). Dit zal ook de positie van Nederlandse industriële clusters versterken.
- De uitrol van de Nationale Laadinfastructuur voor elektrisch vervoer kan versterkt worden door het gebruik van laadpunten goedkoper te maken. Om dat te bereiken kan gedacht worden aan het verlengen van de vrijstelling voor het gebruik bij publieke laadpunten dat valt in de eerste schijf van de energiebelasting.

Ondersteunende maatregelen in een pakket voor groen herstel
Om deze voorstellen voor groen herstel tot hun recht te laten komen is het wenselijk enkele ondersteunende maatregelen te nemen voor het Nederlands bedrijfsleven. Zo is het allereerst van belang dat de liquiditeitspositie van ondernemend Nederland op peil blijft. Verder is het cruciaal dat er voldoende lucht is om te kunnen investeren. Dat kan door bedrijven toe te staan investeringen willekeurig af te schrijven.

Houd liquiditeit voor ondernemend Nederland zo veel mogelijk op peil
Het kabinet heeft met een eerste pakket maatregelen gezorgd dat ondernemend en werkend Nederland steun heeft gekregen om de lockdown door te komen. Ook in de stappen die nu volgen is het belangrijk om met concrete steunmaatregelen de Nederlandse economie zo veel mogelijk aan de gang te houden. Allereerst om banen te behouden, maar ook om te voorkomen dat betalingsproblemen bij bedrijven zich als een olievlek uitspreiden over de economie. Een forse toename van betalingsproblemen kan er namelijk voor zorgen dat voor iedereen de risico's toenemen en de bereidheid om te investeren sterk afneemt. Toenemende risico's, gebrek aan vertrouwen en wegzakkende investeringen belemmeren de weg naar herstel.

Energie-Nederland bepleit daarom dat nieuwe steunmaatregelen niet alleen werkgelegenheid borgen maar ook zorgen voor voldoende liquiditeit bij ondernemend Nederland. Uitstelregelingen voor belastingbetaling hebben ondernemers lucht geboden. Voor de weg naar herstel blijft het noodzakelijk dat bedrijven over voldoende liquiditeit blijven beschikken. Het is daarom wenselijk om te zorgen dat terugbetaling van verleend uitstel ondernemers straks niet alsnog in grote problemen brengt. Onderzoek daarom voor een volgend pakket met steunmaatregelen of er aanvullende afspraken nodig zijn om te voorkomen dat inmiddels verleend uitstel van belastingbetaling grote groepen bedrijven alsnog ernstig in de knel zou brengen. Een oplossing kan liggen in een garantstelling door de overheid bij kredietverlening aan bedrijven.

Energie-Nederland stelt verder voor om met EZK en netbeheerders binnen het huidige marktmodel te zoeken naar een passende oplossing voor het incassorisico van netkosten, die energieleveranciers innen voor netbeheerders via de energierekening. Dit is van belang om te voorkomen dat de financiële positie van leveranciers in het geding komt, wanneer klanten onverhoopt door deze crisis deze netkosten niet langer kunnen voldoen.

Bied de mogelijkheid voor willekeurig afschrijven van investeringen
Voldoende liquiditeit bij bedrijven is ook essentieel om hen in staat te stellen om te investeren. De overheid kan hier een belangrijke bijdrage aan leveren door in het pakket steunmaatregelen de bestaande willekeurige afschrijvingsfaciliteit[1] toe te staan voor investeringen verricht vanaf het kalenderjaar 2020. Dit levert bedrijven een significante verbetering op van hun liquiditeitspositie en verbetert het investeringsrendement. Het stelt bedrijven in staat om in deze onzekere economische tijden toch te besluiten om investeringen te verrichten, terwijl deze maatregel voor de overheid niet tot lagere belastingopbrengsten leidt: de belastingopbrengsten worden later alsnog verkregen. De toepassing van de willekeurige afschrijvingsfaciliteit is in de crisisperiode tussen 2009 en 2013 succesvol gebleken om investeringen en daarmee economische activiteit te stimuleren.

[1] Regeling volgens artikel 3.34 Wet Inkomstenbelasting 2001 en tevens geldend voor de Wet op de Vennootschapsbelasting

Inh.opgave

20 mei 2020

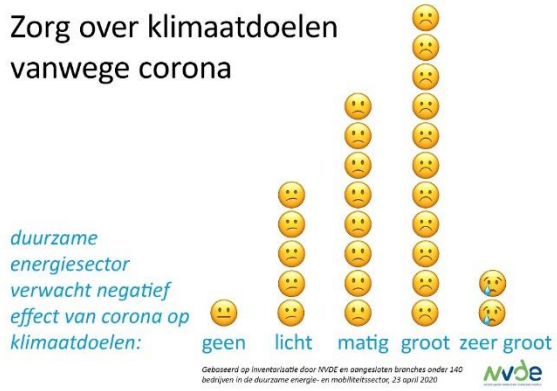
NEDERLANDSE VERENIGING DUURZAME ENERGIE

Position paper Effecten van de coronacrisis op de energietransitie

De coronacrisis heeft een serieuze impact op de energietransitie. Dat merken we nu op de korte termijn, maar er zijn ook zorgen over de realisatie van de klimaatdoelen voor 2030. De belangrijkste oorzaken zijn vraaguitval, stagnatie van projecten en extra onzekerheid voor investeringen. De NVDE pleit voor maatregelen die fungeren als trampoline, in plaats van een vangnet: beter is het om een euro te gebruiken om klanten te verleiden om te investeren, dan om een euro te vergoeden als de klant wegloopt. De uitvoering van het Klimaatakkoord vormt hiervoor de basis. Dit biedt een grote kans voor economie en werkgelegenheid.

Inleiding

We zien een duidelijke impact van de coronacrisis op de energietransitie. Hoewel er nu een tijdelijke vermindering is van de CO_2-uitstoot, zijn er flinke zorgen dat de coronacrisis de Nederlandse klimaatdoelstellingen voor 2030 in gevaar brengt. Structurele verduurzaming vraagt investeringen. Die lopen nu vertraging op. Bijna de helft van de bedrijven in de duurzame energiesector verwacht daarom een groot tot zeer groot negatief effect op het halen van de doelen voor klimaat en duurzame energie, zoals benoemd in het Klimaatakkoord.

Deelvraag 1: Welke impact hebben de coronamaatregelen op het rendement van investeringen in duurzame technieken?

De coronamaatregelen leiden tot vraaguitval. Dat betekent dat er minder omzet gemaakt wordt en dat investeringen minder renderen. Bovendien is de prijs van olie en gas ingestort. Dat bemoeilijkt de concurrentiepositie van duurzame energie.

Bijna een kwart van de bedrijven verwacht in het tweede kwartaal dit jaar een omzetdaling van minimaal 20 procent door de coronamaatregelen. Zes procent van de bedrijven ziet de omzet zelfs bijna helemaal wegvallen. Kleinere bedrijven (minder dan 50 fte) melden vaker verwachtingen van fors omzetverlies (meer dan 40 procent) dan grotere.

De helft van de bedrijven zegt dat er geen nieuwe projecten meer worden opgestart. Andere belangrijke oorzaken zijn het wegvallen van de vraag (45 procent respondenten), het stilvallen van lopende projecten vanwege veiligheid (30 procent) en/of financiële redenen (31 procent) en problemen met participatie door het verbod op bijeenkomsten (32 procent). Een kwart van de bedrijven/ organisaties heeft minder omzet omdat het lastig is om op locatie te werken (bijvoorbeeld achter de voordeur). Een kwart noemt problemen met het aantrekken van nieuwe investeringen. Schaarste aan materialen (bijvoorbeeld uit China) wordt door 20 procent van de bedrijven genoemd.

Deelvraag 2: Welke gevolgen hebben de coronamaatregelen op werk en inkomen?

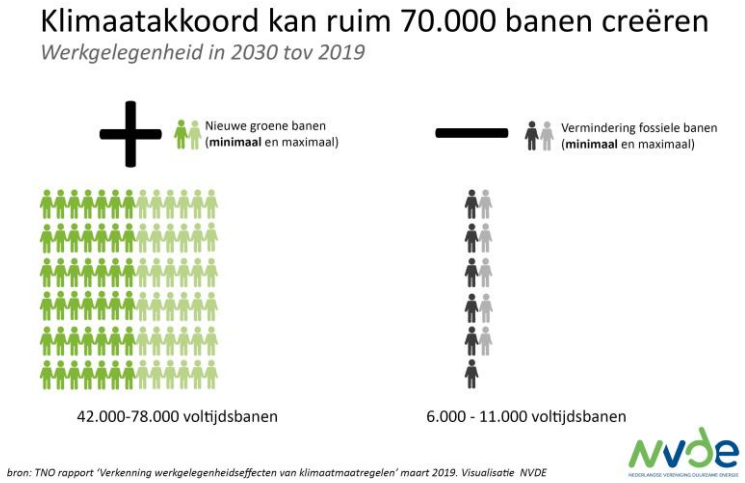
De beelden zijn wisselend. Een deel van de bedrijven geeft aan nog steeds voldoende werk te hebben. Een ander deel geeft aan voor het huidige personeel geen problemen te hebben, maar geen nieuwe mensen aan te nemen. Tijdelijke contracten of de flexibele schil worden teruggebracht. Bijna 40% van de bedrijven geeft aan gebruik te maken van de Noodmaatregel Overbrugging Werkgelegenheid.

20 mei 2020

Om verlies van werkgelegenheid te voorkomen en kansen voor de energietransitie te verzilveren doen wij twee suggesties:

- Neem in de overbruggingsregelingen op dat bij langdurige vraaguitval werknemers zich laten omscholen. De technische sector leent zich hier uitstekend voor. Breng deze kansen in kaart door middel van specifieke sectorplannen met oog op de energietransitie.
- Een regionale aanpak is nodig om dit in goede banen te leiden, die zorgt voor een match tussen arbeidsmarkt, scholing en de uitvoering van de klimaatambities in die regio.

Deelvraag 3: Hoe beoordeelt u de inzet van klimaatmaatregelen tijdens en na de corona-crisis?
De inzet van minister Wiebes in Europees verband op een groen herstel wordt door de NVDE zeer gewaardeerd. Uitvoering van het Klimaatakkoord biedt de beste kans op dit groene herstel. Het is goed om hier volop mee door te gaan. Het Klimaatakkoord leidt tot bijna 100 miljard euro aan investeringen, die samen voor veel werkgelegenheid zorgen, zoals ook blijkt uit een onderzoek van TNO in opdracht van NVDE.

De verlenging van de realisatietermijn van SDE+-projecten biedt goede steun voor de sector. Nu duidelijk is dat de coronacrisis zulke grote gevolgen heeft, is meer van dit type maatregelen nodig. Uitgangspunt van de NVDE is dat economische steun bij voorkeur gebruikt moet worden om bedrijven in onze sector aan het werk te houden met de energietransitie – en zo het beroep op het algemene economische en sociale 'vangnet' zoveel mogelijk te beperken.
Het algemene noodpakket werkt goed voor bedrijven die bancair gefinancierd worden en reeds enige tijd actief zijn. Het is niet goed toegespitst op start- en scale-ups, die veelal niet bancair gefinancierd zijn. De NVDE waardeert de inzet op dit vlak via de 100 miljoen euro die beschikbaar is gesteld via de regionale ontwikkelingsmaatschappijen en via de 100 miljoen via Invest-NL op te vangen. Een overbruggingslening is hiertoe een goed instrument. De bedragen zullen echter onvoldoende zijn voor de start- en scale-upsector, verwachten wij. Het is daarom belangrijk om vlot in te zetten op een tweede tranche.

Deelvraag 4: Wat adviseert u aan het kabinet en de Tweede Kamer omtrent dit onderwerp?
Korte termijn
Dit zijn mogelijkheden om op de korte termijn bedrijven aan het werk te houden, vakmensen in de sector vast te houden en de CO_2-uitstoot blijvend terug te dringen:

- *Gebouwde omgeving*: versimpeling van de isolatiesubsidie (tijdelijk schrappen van de verplichting om minimaal twee maatregelen te nemen; een snelle-beslissers-bonus voor klanten die voor de zomer een offerte tekenen.
- *Elektriciteit*: Investeringen en vergunningen voor netverzwaring; ontwikkeling routekaart elektrificatie industrie; taskforce om projecten naar voren te halen, inclusief ruimtelijke procedures
- *Mobiliteit*: temperen verhoging bijtelling emissieloze auto's; financiële stimulans laadinfrastructuur
- *Algemeen*: vlotte projectvergunningen; regeling 'Willekeurige afschrijving' voor transitieprojecten; maatwerk voor jonge, vernieuwende bedrijven.

Langere termijn
Het waarmaken van het Klimaatakkoord is het best denkbare groene herstel van Nederland, volgens de NVDE. Daar zullen wel extra maatregelen voor nodig zijn. Dat was ook voor de coronacrisis al zo en dat geldt nu nog sterker. Dit geeft de beste garantie voor groene groei, met vele banen en kansen voor bijvoorbeeld comfortabele huizen en innovatieve bedrijven.

De NVDE rekent erop dat de overheid bereid is om extra maatregelen te nemen om de doelen uit het Klimaatakkoord te halen, net als alle partijen die het hebben ondertekend. De omvang van de nieuwe uitdaging is flink, maar samen haalbaar.

In onze inventarisatie van april treft u meer achtergrondinformatie over de impact en de voorgestelde maatregelen van de NVDE.

Inh.opgave

VNO-NCW en MKB-Nederland: position paper impact coronacrisis op de energietransitie

Samenvatting

Energietransitie en Klimaatakkoord enkel haalbaar door herijking van instrumenten en slimme investeringen.

Nu de Coronacrisis een paar maanden oud is, is glashelder dat de eruit voortvloeiende economische crisis veel negatiever uitpakt dan in eerste instantie gedacht. Dit heeft helaas ook grote gevolgen voor de aanpak van het Klimaatakkoord, alsmede voor de Europese Green Deal. Samengevat trekken wij de volgende conclusies:

- Nederland moet vasthouden aan zijn ambities, zoals vastgelegd in het Klimaatakkoord voor 2030 en 2050, want het klimaatprobleem blijft en vraagt een gedegen aanpak. Door de Coronacrisis gaat dit echter niet op korte termijn lukken met de eerder veronderstelde investeringsinzet van bedrijven en burgers en het daarop geënte maatregelenpakket. Voor zowel het nationale akkoord als de Europese Green Deal is een grondige herijking nodig. De kans om dit nu gelijk ook simultaan te doen en zo te zorgen voor optimale afstemming tussen het Europese en nationale niveau moet met beide handen worden aangegrepen. Nederland moet zijn wens om een duurzame koploper te zijn waarmaken *door te investeren* en consequent te kiezen voor Europese in plaats van nationale beleidskaders. Anders treden ongewenste nationale effecten op ten aanzien van de CO2-uitstoot en de bedrijvigheid in de Nederlandse industrie die buitengewoon efficiënt produceert.
- De investeringsruimte van bedrijven en burgers is sterk gereduceerd. De onzekerheid over toekomstige rendementen van investeringen is daarnaast toegenomen en voorlopig is het zicht op de toekomst van zowel bedrijven als burgers beperkt tot de zeer korte termijn. Dit terwijl investeringen in verduurzaming vertrouwen in de lange termijn vergen. De overheid zal als financier en risicodrager van investeringen dan ook een grotere rol moeten spelen om de voortgang van de klimaatinvesteringen op peil te kunnen houden.
- Het risico op *Carbon Leakage* bij nationale maatregelen -zoals de voorgestelde nationale CO2-heffing- is veel groter geworden door de sterk gedaalde (fossiele) energieprijzen en de CO2-prijs. Deze risico's kunnen alleen worden ondervangen door vol in te zetten op de Europese Green Deal met bescherming van het *level playing field* aan de EU-grenzen door invoering van een *Carbon Tax Adjustment*.
- De Coronacrisis leidt verder momenteel tot veel minder CO2-uitstoot, waar juist nu met een versnelling van energietransitie-projecten op kan worden voortgebouwd. Dit kan bijvoorbeeld door het aangekondigde publieke Investeringsfonds zo snel mogelijk te activeren en concrete en kansrijke projecten naar voren te halen zoals: *Athos*, *Parthos* en de zogeheten *Deltawerken Waterstof*. Hiermee zetten we Nederland op voorsprong op terreinen als CCS en Groene Waterstof en de concrete plannen liggen er al.

Kortom: het instrumentarium van het Klimaatakkoord dient als gevolg van de Coronacrisis volledig te worden herijkt om de doelen voor 2030 en 2050 alsnog te kunnen halen. Voordeel is dat dit nu gelijk op kan gaan met de EU Green Deal waarvoor hetzelfde geldt. Omdat de investeringsmogelijkheden van bedrijven en burgers sterk zijn verminderd -en dit naar verwachting eerder erger dan beter wordt- kan alleen de overheid helpen om de financiering rond te krijgen. Dit kan bijvoorbeeld uit de middelen van het aangekondigde Investeringsfonds en het EU Herstelfonds. De huidige lagere CO2-uitstoot door de economische recessie moet worden vastgehouden door investeringen in de energietransitie juist nu te versnellen. Dit is niet alleen vanuit klimaatoogpunt verstandig, maar ook een goede zaak om de recessie minder diep te laten zijn. Bij de herijking van Klimaatakkoord en de Europese Green Deal moet afscheid worden genomen van een Nederlandse CO2-heffing. Afspraken in EU-verband zijn vanuit zowel klimaatoogpunt alsmede ter bescherming van concurrentie van buiten de EU veel effectiever. Daarnaast schaadt de aangekondigde heffing bovenop de crisis nu al het investeringsklimaat en schieten we ons hierdoor in de voet met juist minder duurzame investeringen en verlies van banen en bedrijvigheid.

Inleiding
VNO-NCW en MKB-Nederland maken graag gebruik van de uitnodiging van de vaste Kamercommissie voor EZK voor het schrijven van een position paper inzake de impact van de coronacrisis op de energietransitie. Hieronder gaan wij achtereenvolgens in op: 1) enkele waarnemingen, 2) onze adviezen, 3) een indruk van de huidige effecten van de coronacrisis, 4) antwoorden op specifieke vragen van de Tweede kamer. In de bijlage onderaan dit stuk vindt u informatie over de benodigde investeringen in de energie-infrastructuur.

1. Waarnemingen:
- In het Klimaatakkoord zijn 600 maatregelen opgenomen die voor het bedrijfsleven leiden tot omvangrijke investeringen voor de periode 2019-2030 oplopend van 80 tot 90 miljard[1].
- Investeringsruimte is weg. Impact van de coronacrisis op de economie kan oplopen tot circa 7,5% BBP. Dit gaat gepaard met een hoog percentage aan faillissementen en teruggang in investeringsruimte. De duur van het economische herstel kan oplopen naar 5 jaar. Bedrijven zitten in een overlevingsmodus en hebben veel investeringsruimte verloren.
- In het Klimaatakkoord is gekozen voor een combinatie van heffingen/subsidies en investeringen. Nu de investeringen wegvallen kan er geen gebruik worden gemaakt van de subsidies en blijven enkel de heffingen over. Gegeven deze situatie werken heffingen dan slechts uit als lastenverzwaringen zonder enige gedragseffect ten gunste van het klimaat. Het enige gevolg is verdieping van de crisis.
- De onrendabele top is door de lage energieprijzen vele malen groter geworden. Dit geldt voor de grote energietransitie in de industrie (elektrificatie en waterstof), terwijl investeringen voor mkb-ondernemers in de gebouwde omgeving en mobiliteit voorafgaande aan de coronacrisis al onrendabel waren.
- Berekeningen van PBL laten zien dat de CO2-emissies door de coronacrisis sterk afnemen. Alleen al in de lichte negatieve economische scenario's dalen de emissies van -21% naar -27 tot -29% ten opzichte van 1990. De emissies zullen waarschijnlijk nog veel meer dalen nu de coronacrisis voortduurt.

2. Wat adviseren wij Kabinet en Tweede Kamer ?
1. Een integrale herijking van het Klimaatakkoord gelijktijdig met de EU Green Deal op basis van nieuwe scenario's om de doelstelling voor 2030 en 2050 te halen. Houd vast aan de doelen voor 2030 en 2050, maar bekijk goed hoe deze in de nieuwe omstandigheden doelen gehaald kunnen worden. Bezien moet worden hoe de door coronacrisis veroorzaakte economische neergang en daaraan gerelateerde verlaagde emissies ruimte bieden om een slimmer investeringspad te kiezen om de doelen te halen, én maximaal bij te dragen aan economisch herstel.
2. De overheid kan de energietransitie gaande houden door het mogelijk maken van investeringen via faciliteiten als het Groeifonds en inzet EU-recoveryfund, aanpassing van bestaande faciliteiten en nieuw te ontwikkelen faciliteiten. Dit door inzet van een investeringspakket voor:
   - Een nieuwe energie-infrastructuur voor waterstof, CO2, elektriciteit en warmte
   - Het faciliteren van bedrijven om te investeren in de toepassing van energiebesparing en duurzame energie
   - Innovatietrajecten die nodig zijn om de energietransitie op langere termijn te realiseren

   Zie bijlage met onze eerste suggesties voor een Investeringspakket Energietransitie, dat verder uitgewerkt dient te worden. Voor het mkb is hierbij cruciaal dat de terugverdientijd van alle investeringen wordt verlaagd naar maximaal 5 jaar.

3. Zorg dat randvoorwaarden op orde zijn. Vermijd in het kader van de integrale herijking de introductie van een nationale CO2-heffing en ander nationaal beleid dat Nederland geen voorsprong geeft maar slechts CO2 verplaatst. Kies consequent voor de EU als veel effectiever handelingskader en pas nationaal beleid daar op aan. Zorg dat de stikstofproblematiek geen rem

[1] Analyse van het voorstel voor hoofdlijnen van het klimaatakkoord, PBL, 2018

zet op de energietransitie. Kijk waar versnelling en vereenvoudiging van procedures en vergunningverlening is te boeken. En zorg dat mensen die door corona werkloos worden, omgeschoold worden om bij te dragen aan de enorme transitie.

3. Impact coronavirus op economie

De coronacrisis heeft grote gevolgen voor de Nederlandse economie. Niet eerder heeft situatie zich voorgedaan van een pandemie in combinatie met een lockdown verspreid over de hele wereld. Naast deze lockdown die heeft geleid tot een aanbod uitval is er ook sprake van vraag uitval omdat er een grote teruggang is in consumentenbestedingen. Hoe groot die impact zal zijn, is niet duidelijk, maar de vergelijkingen met de Grote Depressie van de jaren '30 van de vorige eeuw worden al getrokken. Er bestaan hierover verschillende scenario's:

- Het Centraal Planbureau kwam eind maart met 4 scenario's van de gevolgen van de coronacrisis voor de Nederlandse economie. Het meest negatieve scenario ging uit van een krimp van 7,7%.
- Het Internationaal Monetair Fonds gaat in de World Economic Outlook uit van een krimp van 7,5% voor Nederland.

De economische crisis van 2009 zorgde voor een krimp van 3,7%. De Nederlandse economie heeft er daarna ongeveer 7 jaar over gedaan om er bovenop te komen. In feite kwam de economie pas in 2015 weer op de volumeniveaus van 2008. Sommige sectoren hebben de gevolgen van de financiële crisis pas zeer recent achter zich gelaten.

De coronacrisis is een andere dan de financiële crisis van 2008. Wellicht is de gezondheidscrisis sneller voorbij dan we nu denken en maakt de economie meteen een stevige upswing (een crisis met een zogenoemde V-vorm), zoals optimistische economen hopen. Veel economen verwachten echter dat de crisis ervoor zal zorgen dat essentiële productieketens doorbroken worden en dat het herstel langzaam zal gaan. Ervaringen uit China geven van aan dat de economie na de lockdown slechts voor 90% weer actief is. Dit maakt de kans op herstel niet direct binnen handbereik.

Welk scenario ook bewaarheid wordt, de krimp zal dit jaar naar alle waarschijnlijkheid steviger uitpakken dan die van 2009 en dat zal niet zonder gevolgen blijven voor het Nederlands bedrijfsleven. Dit mede omdat Nederland voor meer dan 30% van het BBP afhankelijk is van export binnen de EU. In 2009 was er een toename van het aantal faillissementen van ongeveer 50% ten opzichte van het jaar daarvoor. Tot op heden zien we nog geen grote toename van het aantal faillissementen, maar de crisis is dan ook, economisch gezien, pas in de beginfase en de steunpakketten van de overheid houden veel bedrijven overeind. Maar het zal onvermijdelijk zijn dat ook in deze crisis bedrijven failliet zullen gaan.

Uit onderzoek van het CBS, KvK, EIB, MKB-Nederland en VNO-NCW onder ondernemers blijkt dat als de coronacrisis langer dan een half jaar voortduurt:

- Bijna de helft van de ondernemers in Nederland vreest voor het voortbestaan van hun bedrijf. Bij kleinere bedrijven is dit percentage nog hoger.[2]
- Het gaat hier met name om de sectoren horeca, automotive, bouw en cultuur, sport en recreatie.
- Over de gehele linie is de investeringsruimte weggeslagen en zullen bedrijven enkel gericht kunnen zijn op overleven, hierbij is de verwachting dat ongeveer 30% van de bedrijven door zullen gaan als zombies, met geen tot weinig uitzicht op winst.

Afname CO2-emissie door coronacrisis

Het PBL heeft berekend dat op basis van de twee lichtste scenario's van het CPB er sprake is van een incidentele afname van ordegrootte 15,5 - 17,5 Mton CO2. Dit zou een reductie ten opzichte van 1990 in de orde van grootte van 27 tot 29% impliceren[3]. Zonder de coronacrisis zouden de emissies op minus 21% ten opzichte van 1990 uitkomen. Er is dus een duidelijk verband tussen de economische (negatieve) groei en CO2-emmissies.

[2] https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/19/helft-bedrijven-vreest-voor-voortbestaan-door-coronacrisis

[3] PBL 2020: de invloed van de coronacrisis op Nederlandse broeikasgasemissies

Antwoorden op specifieke vragen van de Tweede Kamer

- ***Welke gevolgen hebben de coronamaatregelen op werk en inkomen?***

De economische crisis die voortkomt uit de coronacrisis gaat ook grote gevolgen hebben voor de arbeidsmarkt. Zo zal naar verwachting de werkloosheid sterk toenemen dit jaar. Op dit moment ontvangen 1,8 mln werknemers steun van de overheid.

- Het CPB verwacht dat in haar meest slechte scenario de werkeloosheid kan oplopen naar 10%4.
- Rabobank geeft bovendien aan dat ze verwachten dat het economisch herstel geleidelijk op gang komt en dat daarom de werkloosheid minder snel zal afnemen dan dat zij gestegen is.
- ABN wijst erop dat de werkgelegenheid in algemene zin daalt en dat mensen de arbeidsmarkt verlaten, maar niet als werkloos zijnde worden geregistreerd. Net als werkloosheid zal ook deze ontwikkeling een negatieve invloed hebben op de inkomenspositie van huishoudens.

Aangezien bedrijven op kosten moeten drukken, gaan ZZP'ers minder opdrachten krijgen. Daarmee zal het inkomen van deze omvangrijke groep afnemen. Een op de vijf zzp'ers heeft nauwelijks een buffer om de gevolgen van corona op te kunnen vangen, zo blijkt uit een onderzoek van het CBS.5
Al met al zal de crisis dus doorwerken in een crisis op de arbeidsmarkt en in een achteruitgang in inkomens. Hiermee ontstaat er dus een teruggang in de bestedingen dat leidt tot een vraag uitval bij consumenten. Hierdoor is de mogelijkheid voor onderneming en om weer vlot uit de coronacrisis te komen beperkt. De mogelijkheden voor huishoudens om investeringen te doen in energiebesparende maatregelen zal, zeker op de korte termijn (1 -2 jaar) beperkt zijn.

- ***Welke impact hebben de coronamaatregelen op het rendement van investeringen in duurzame technieken?***
- ***Hoe beoordeelt u de inzet van klimaatmaatregelen tijdens en na de corona-crisis?***

De strategie die het bedrijfsleven wil volgen is dat Nederland accelereert op verduurzaming waardoor Nederland hierin internationaal koploper wordt en de hier ontwikkelde aanpak, duurzame technologieën en diensten succesvol internationaal vermarkt kunnen worden. Als deze koplopers-aanpak op de juiste wijze gefaciliteerd wordt, ontstaat een aantrekkelijk business model voor de bedrijven in Nederland die er in stappen.
Tevens staan ondernemingen voor de uitdaging om hun bedrijfsvoering te verduurzamen door het installeren van zonnecellen, isoleren van bedrijfspanden en de overgang naar elektrificatie van onder andere vervoersmiddelen en productieprocessen. Voor veel bedrijven zijn dit onrendabele investeringen, zijn de risico's te groot of er überhaupt geen ruimte om investeringen te financieren. In het Klimaatakkoord zijn 600 maatregelen opgenomen die voor het bedrijfsleven leiden tot omvangrijke investeringen voor de periode 2019-2030, oplopend van 80 tot 90 miljard.

De coronacrisis is acuut en heftig. Bedrijven - met name in de gesloten sectoren, maar ook daarbuiten – teren stevig in op hun eigen vermogen. De vrees van meer dan de helft van de ondernemers voor een faillissement is hier een duidelijke uiting van. Voor veel bedrijven wordt het vooral zaak om dit jaar, en wellicht de komende jaren, te overleven. Grote investeringen met een lange terugverdienperiode zoals isolatie, elektrificatie (bakkersovens) en overstap op elektrische bedrijfsauto's worden voor veel bedrijven voorlopig niet betaalbaar.
Gelukkig is de energietransitie een proces van lange adem. De doelstellingen voor 2030 en 2050 kunnen gehaald worden, zeker als bedrijven eerst de kans wordt gegeven te herstellen van de grootste economische crisis in bijna 100 jaar.

Er zijn meerdere impacts van de corona-crisis op de rentabiliteit van de CO_2-reductieprojecten :

4 CPB: traag herstel gaat de werkeloosheid opjagen, FD, 15 maart 2020
[5] https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/16/1-op-de-5-zelfstandigen-schatte-buffer-in-2019-op-hooguit-3-maanden

1) De afzet en winstgevendheid van bedrijven verminderen. Bij een deel van de bedrijven zal minder kapitaal beschikbaar zijn om te investeren en dit verlaagt appetijt van het management om te investeren in CO2 reductieprojecten.
2) Het International Energie Agency verwacht dat de vraag naar energie het lopende jaar in totaal met 6% zal zijn afgenomen. De prijzen van olie, gas, CO_2 en elektriciteit worden lager en dit werkt door op de CO_2 reductieprojecten. De wijze waarop dit doorwerkt verschilt enigszins per type project.

Type CO2-reductiemaatregel	Impact op rentabiliteit via energieprijs	Toelichting
Windenergie en zon-PV	-	Lagere elektriciteitsprijs verlaagt rentabiliteit
Procesefficiency	-	Besparing op fossiel kleiner verlaagt rentabiliteit
CCS	+	Lagere energieprijs verhoogt de rentabiliteit.
Warmtepompen	-	Fossiel goedkoper, elektriciteit ook, maar dat laatste weegt niet op tegen kleinere besparing op fossiel
Restwarmtebenutting	-	Besparing op fossiel kleiner en verlaagt rentabiliteit
Elektrificatie	0	Fossiel goedkoper, elektriciteit ook, door hybride inzet kan er flexibel gereageerd worden
Groene waterstofproductie	0	Het alternatief (grijze waterstof) wordt goedkoper, groene waterstof ook door lagere elektriciteitsprijs

- = (licht) negatieve impact op rentabiliteit, 0 = vrijwel geen impact, + = (licht) positieve impact

3) Banken zullen minder snel bereid zijn om kapitaal te verschaffen en mogelijk hogere rendementseisen stellen. Dit geldt speciaal voor bedrijven waarvan de rating naar beneden wordt bijgesteld.
4) Onderdelen van toeleveranciers komen niet of met vertraging. Hierdoor wordt de doorlooptijd langer en dit kan de rentabiliteit verlagen.

Ook de maatregelen om de corona-crisis te bestrijden hebben meerdere effecten:

- De corona-crisis leidt tot vergroting van de beleidsonzekerheid. De onduidelijkheden in de CO2-heffing, maakt lastig uit te voeren. Vertraging is mogelijk bij implementatie van stimulerend beleid zoals bij het Innovation Fund.
- Als er nieuw beleid komt om groene groei te stimuleren zoals via het Groeifonds, kan dit de rentabiliteit van projecten vergroten.
- De toepassing van de 1,5 meter maatregel leidt tot een andere manier van werken met hogere kosten en enige vertraging bij de realisatie van projecten. Dit verlaagt de rentabiliteit van projecten.

- ***Hoe kunnen randvoorwaarden (stikstof, arbeidsmarkt) worden verbeterd ?***

Om te kunnen investeren in verduurzaming, moeten belangrijke randvoorwaarden op orde zijn. Dat betekent dat knelpunten rond stikstofruimte versneld opgelost moeten worden, zodat werkzaamheden niet in de knel komen. Het is zeer de vraag of de recente stikstofbrief hier voldoende soelaas biedt. Bijvoorbeeld het versneld inzetten op (regionale) drempelwaardes, het eenvoudig mogelijk maken van extern salderen en het vergroten van de ontwikkelreserve zijn cruciaal om investeringen energietransitie mogelijk te maken.
Daarnaast is het relevant om voor projecten op land te werken aan een systeemversnelling die groen herstel en snellere realisatie ondersteunt dit door het instellen van regionale versnellingsteams. Samenwerken tussen markt- en overheidspartijen is nog harder nodig nu we in een crisissituatie zitten en alles afhangt van een continue opdrachtenstroom. Door samen opdrachten naar voren te halen en kansen te creëren, behouden we mogelijkheden om te

innoveren. Het team draagt ideeën aan voor projecten en ondersteunt met expertise voor een succesvol verloop.
Dit zal meer tijd vragen om te organiseren, maar zou in de loop van volgend jaar moeten leiden tot een verbeterde aanpak met kortere doorlooptijden voor investeringsprojecten:

- Identificeer voor einde van dit jaar welke aanpassingen in ruimtelijke procedures en vergunningverlening mogelijk zijn voor verdere versnelling.
- Voer met een “herstelwet” in de loop van 2021 de meest veelbelovende aanpassingen door voor versnelde procedures en verkorting van doorlooptijd van projecten.
- Zet met regio’s in op het inhalen van opgelopen achterstanden in het opleveren van de definitieve RES.
- Zorg dat de RES’en zo snel mogelijk in ruimtelijke procedures worden uitgewerkt en wacht niet op de (vertraagde) invoering van de Omgevingswet. Voorkom hier versnippering.
- Stimuleer en ondersteun netbeheerders tot het versneld verzwaren van hun netten anticiperend op de komst van meer hernieuwbare capaciteit (proactief investeren).

Daarnaast is er grote schaarste aan gekwalificeerd (technisch) personeel om de energietransitie te realiseren. Mensen die door de economische / coronacrisis zonder werk komen, zouden met steun omgeschoold moeten worden om mee te helpen aan deze transitie.

BIJLAGE – Investeringspakket energietransitie

Investeringen in energie-infrastructuur

Om de klimaatdoelen in 2030 en 2050 te kunnen realiseren zijn alleen al tot 2030 investeringen nodig in de infrastructuur voor waterstof, CO2, elektriciteit en warmte van in totaal zo'n 80-90 mld. euro. Belangrijk kenmerk van de wederopbouweconomie zou moeten zijn dat de overheid deze grote infrastructurele projecten versnelt. Wij ondersteunen het advies van de Taskforce[6], waarin onder meer staat dat het Rijk deze investeringen kan faciliteren door financiële risico's bij deze zeer omvangrijke investeringen deels weg te nemen, knelpunten in wetgeving weg te nemen rond aansprakelijkheid en ETS, coördinatie te bevorderen en te zorgen voor ruimtelijke inpassing en vergunningverlening. Zo zijn er bijvoorbeeld grote risico's omtrent de afstemming tussen het verwachte aantal klanten op een infrastructuur en de benodigde capaciteit, welke de overheid deels kan overnemen via een investeringsfonds. En net als er een MIRT is voor de mobiliteitsinfrastructuur, zou er daarom een Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat moeten komen. Ook zal de stikstofproblematiek voortvarender opgepakt moeten worden om deze investeringen mogelijk te maken. Het snel en krachtig opvolgen van dit advies is cruciaal om de energietransitie vorm te geven. Dat maakt het mogelijk om concreet de volgende projecten van de grond te krijgen:

- Deltawerken Waterstof (uitgevoerd in zeven industrieclusters in NL, twee hightech maakclusters in NL en gekoppeld met haven industriecomplex Antwerpen, Bremen/Hamburg en Rijn-Ruhrgebied). Gaat hierbij zowel om investeringen in de infrastructuur en de netwerken voornamelijk door overheidsbedrijven al dan niet in samenwerking met private bedrijven als investeringen in fabrieken en apparatuur door private bedrijven.
- Diverse warmteprojecten waarbij restwarmte van de industrie geleverd wordt aan nabijgelegen woonwijken, utiliteitsgebouwen als alternatief voor verwarmen met aardgas.
- Uitbreiden en vergroten elektriciteitsnetwerken om grootschalige elektrificatie in de 5 regionale industrie clusters mogelijk te maken alsmede het inschakelen van batterij technologie al dan niet in samenwerking met private partijen.
- Uitbreiden en vergroten elektriciteitsnetwerken om grootschalige elektrificatie in de 5 regionale industrie clusters mogelijk te maken alsmede het inschakelen van batterij technologie al dan niet in samenwerking met private partijen.
- Slimme uitbreiding van energie-infrastructuur door integratie en optimalisatie van de energiesystemen (elektriciteit, warmte, gas, waterstof) om grootschalige decarbonisatie van de regionale industrie clusters mogelijk te maken en mogelijkheden voor energie-opslag te creëren. Zo kan maximale robuustheid worden gecreëerd door flexibiliteit in de systemen in te bouwen om gangbare variaties op te vangen in de opwek van energie, of wanneer schakels uitvallen -- als gevolg van de crisis kunnen bijvoorbeeld ook bedrijven omvallen die normaliter restwarmte leveren aan de industrie of energie bufferen door power2gas.
- CCS-infrastructuur: Porthos en Athos (versneld) aanleggen. Daarnaast kunnen projecten van private partijen gesteund worden waarbij afgevangen CO2 uit fabrieken die niet rond beide backbones gesitueerd zijn via schepen of op andere wijze in het Porthos- of Athos-netwerk worden ingevoerd of worden ingezet bij CCU activiteiten.
- Naast de energie-infrastructuur zou ook versneld ingezet moeten worden op mobiliteitsinfrastructuur. Bijvoorbeeld investeringen in de uitbreiding van het lightrailnetwerk in de metropoolregio Randstad zuid en uitbreiding lightrailnetwerk rond Amsterdam met onder andere lightrailverbinding met Schiphol.

Investeringen in energiebesparing en duurzame energie

[6] Advies Taskforce Infrastructuur Klimaatakkoord Industrie, 15 april 2020

Infrastructuur alleen is lang niet genoeg om de klimaat doelen te realiseren. Er zijn vele andere private investeringen nodig, van de isolatie van bedrijfspanden, nieuwe wagenparken, tot investeringen in aanpassingen van fabrieken en de opwek van duurzame energie. In het totaal gaat het hier om een investering van PM mld. Om die investeringen in deze tijd nog van de grond te kunnen krijgen, adviseren we om diverse maatregelen te nemen om deze investeringen te bevorderen, afhankelijk van het soort investeringen en de knelpunten die daarbij spelen. Hieronder een aantal aanbevelingen:

- Creëer een specifiek mkb-klimaatfonds, waarmee investeringen in bijvoorbeeld gebouwisolatie, hybride warmtepompen, ledverlichting, elektrische bestelbusjes of andere bedrijfsmiddelen voor mkb-ondernemers rendabel worden en gefinancierd kunnen worden. Voor ondernemers die bezig zijn met overleven en voor hun corebusiness al lastig aan investeringsmiddelen komen, geldt dat helemaal voor investeringen in verduurzaming van het bedrijfsproces. Met het fonds kan de terugverdienperiode van alle te nemen maatregelen worden teruggebracht naar **maximaal 5 jaar.** Daarnaast er moet een **financieringsfaciliteit** komen, zodat mkb-ondernemers de investeringen kunnen financieren. Zonder deze faciliteiten kunnen de meeste ondernemers deze investeringen de komende jaren niet opbrengen. Diverse maatregelen uit het Klimaatakkoord om mkb-ondernemers verdere verplichtingen op te leggen zullen aangepast of uitgesteld moeten worden.
- Ontzorg mkb-ondernemers bij investeringen, bijvoorbeeld met ‘vouchers’, ‘factsheets’ voor branches en aanpassen erkende maatregelenlijst. En zet de komende jaren het bevoegd gezag vooral in als voorlichter, niet als handhaver.
- Zorg ervoor dat investeringen pas gedaan hoeven te worden wanneer ze aansluiten op een natuurlijk investeringsmoment van de ondernemer. Daarmee worden de totale kosten verlaagd, en kan ook de ondernemer de transitie mee maken. Dat kan door een (tijdelijke) ontheffing, bijvoorbeeld bij de vervanging van bedrijfsmiddelen als een bestelauto of processen (gasovens vervangen door elektrische ovens). Naar gelang de afschrijvingstermijnen, financiële capaciteit en beschikbaarheid van nieuwe toepassingen zal per maatregel de zal samenloop in timing en (tijdelijke) ontheffing van het doorvoeren van maatregelen moeten worden bekeken.
- Verruim de bestaande instrumenten EIA, MIA, Vamil, om milieu-investeringen en ook investeringen in duurzame energieopwekking en energiebesparing aantrekkelijker te maken voor het brede bedrijfsleven. Maar ook bijvoorbeeld om de elektrische fiets aantrekkelijker te maken voor woon-werkverkeer.
- Maak afspraken maken met woningcorporaties om versneld bestaande huurwoningen te verduurzamen. Hier kan tegenover staan een verlaging van de verhuurdersheffing.
- Ontwikkelen van een faciliteit die ziet op het wegnemen van de onrendabele top bij proces efficiëntie.
- SDE++ financieren uit de algemene middelen. De SDE++ is een stimuleringsfaciliteit die gericht is op het wegnemen van de onrendabele top van de operationele kosten (Opex- faciliteit). De SDE++ wordt opgebracht via een opslag op de energiebelasting (Opslag Duurzame Energie ODE). Deze methodiek via een bestemmingsheffing leidt tot een disbalans in de verdeling van ‘lasten en lusten’ omdat er geen relatie is tussen betalen en ontvangen. Nu besloten is de SDE++ flink te verruimen leidt dat nu en in de toekomst tot disproportionele verhoging van de ODE-lasten bij burgers, MKB en grote industrie. Wij roepen daarom een nieuw kabinet op af te stappen van deze bestemmingsheffing en de SDE++ voortaan uit de algemene middelen te financieren.
- De SDE++ wordt verbreed om investeringen door de industrie in CO2-reductie te faciliteren. Dat is positief, maar de vormgeving is te strikt, waardoor we verwachten dat er maar een beperkt aantal projecten op zal inschrijven. De ontwikkeltermijn van een typisch industrieproject tot SDE++ aanvraag is 1 tot 3 jaar. In geval van nieuwe externe infrastructuur loopt dit snel op. Enkel het openstellen van een categorie leidt niet zomaar tot hoogwaardige aanvragen. Investeerders moeten er op kunnen rekenen dat aangekondigde categorieën er komen en hun business case zullen laten sluiten, zodat ze tijdig kunnen beginnen met de project voorbereiding. Er is ruimte nodig zodat meer technologieën gebruik kunnen maken van de regeling, zoals waterstof (voor

gebruik als grondstof en als brandstof), elektrificatie, benutting van restwarmte etc. Zorg ook dat maatregelen voor proces-efficiëntie via SDE++ beter gestimuleerd worden.
- Groen aanbesteden: het Rijk en andere overheden, zoals gemeenten en provincies, kunnen circulariteit en groene innovaties vleugels geven indien zij vaker als ‘launching customer’ optreden.

Investeringen in innovatie voor klimaatneutraliteit in 2050

Zelfs wanneer maximaal ingezet wordt op bovenstaande aanpak en condities zal de doelstelling van Klimaatneutraliteit in 2050 waarschijnlijk niet gerealiseerd worden. Daar is meer voor nodig. Daarom zullen onderstaande ontwikkelingen de komende jaren van de tekentafel en uit het laboratorium moeten komen:

- Ontwikkeling en productie van synthetische brandstoffen (bijvoorbeeld synthetische kerosine) met afgevangen CO2 en waterstof. Snelle ontwikkeling van deze ‘next generation jetfuel’ is noodzakelijk omdat grootschalige productie van bio-kerosine (tot nu toe enige optie om luchtvaart te verduurzamen) geproduceerd uit duurzame biomassa tegen een limiet aanloopt vanwege beperkte beschikbaarheid van duurzame biomassa.
- Ontwikkeling en toepassing van cascadering van biomassaketens om optimale verwaarding van schaarse duurzame biomassa te realiseren. Duurzame biomassa is de enige grootschalige bron van groene moleculen. Omdat groene moleculen cruciaal zijn voor een klimaatneutrale economie in 2050 is efficiënter gebruik en inzet van duurzame biomassa noodzakelijk.
- Ontwikkeling van 4de generatie kleinschalige en veilige kernenergie, met accent op waterstofproductie en energieopslag. De verwachting is dat de productie van duurzame elektriciteit voor gebruik als elektriciteit tot voldoende omvang en capaciteit kan door groeien. Maar als bron voor groene moleculen (waterstof) volstrekt onvoldoende. TU Delft is internationaal koploper in internationale studies naar 4e generatie kerncentrales, welke intrinsiek veilig(er), en kleinschaliger zijn, waardoor de upfront investering en daarmee ook de eventuele overheidsgarantie een factor 5 lager ligt dan de huidige 3e generatie centrales.

Inh.opgave

Position paper: Effecten coronacrisis op energietransitie

(20-05-2020)

Aanleiding

Het coronavirus heeft een groot effect op de maatschappelijke uitdagingen waar Nederland momenteel voor staat, waaronder de energietransitie. Volgens FME, de vertegenwoordiger van de Nederlandse technologische industrie, zal de inzet op innovatie cruciaal zijn om geen vertraging op te lopen bij het behalen van de klimaatdoelen. Daarnaast zal innovatie van essentieel belang zijn om de werkgelegenheid tijdens de coronacrisis in Nederland te waarborgen. FME gaat in deze position paper hier verder op in.

Op welke wijze heeft corona invloed op de energietransitie?

De impact van de coronacrisis op Nederlandse bedrijven is groot. FME ziet dat bedrijven in onze achterban willen investeren in de energietransitie, maar te maken hebben met afgeslankte investeringsbudgetten. Als gevolg hiervan zullen duurzame investeringen worden uitgesteld. Dit heeft een directe impact op de bedrijven in onze achterban die nieuwe energietechnologie ontwikkelen. Deze bedrijven krijgen te maken met een verminderde vraag waardoor de ontwikkeling van energie innovaties onder druk komt te staan. De coronacrisis heeft zodoende een invloed op zowel de vraagkant als aanbodkant van nieuwe energietechnologieën, waardoor vertraging van de energietransitie door ons zeer reëel wordt geacht.

Deelvraag 1: Welke impact hebben de coronamaatregelen op het rendement van investeringen in duurzame technieken?

De coronamaatregelen hebben een negatief effect op het financiële rendement van investeringen in duurzame technieken. Genomen maatregelen, zoals bijvoorbeeld social distancing maatregelen, zorgen ervoor dat het productievolume en daarmee de afzet van bedrijven wordt aangetast. Bedrijven die bijvoorbeeld hebben geïnvesteerd in energiezuinige compressoren zullen door een verlaagde afzet meer tijd nodig hebben om deze duurzame investering terug te verdienen. Doordat de verwachte terugverdientijden langer zullen duren, zullen bedrijven minder snel geneigd zijn om te investeren in duurzame technieken. Helemaal gezien het feit dat de coronacrisis heeft geresulteerd in een lagere energieprijs. Het verdient daarom de aanbeveling om te onderzoeken wat de impact is van de coronacrisis op de terugverdientijden van technologieën, mede omdat bepaalde Wet- en regelgeving hierop gebaseerd is, denk aan de Wet Milieubeheer.

Deelvraag 2: Welke gevolgen hebben de coronamaatregelen op werk en inkomen?

FME heeft recent een enquête[1] uitgezet onder 2.200 FME-leden. De resultaten geven een goed beeld van de maatregeleffecten op 'werk' en 'inkomen' bij onze bedrijven. Hierbij moet worden opgemerkt dat onze achterban voor een kwart bestaat uit bedrijven die energiegerelateerde activiteiten ontplooien. Onze leden hebben te maken met:

1. **Vraaguitval:** de producten uit de technologische industrie zijn sterk exportgericht. Door de coronacrisis en maatregelen die daarbij genomen zijn, valt de export terug. We zien dat 84% van onze leden grote hinder ondervinden door vraaguitval, vooral vanuit de Benelux en Duitsland. Herstel van vraaguitval is dan ook zeer afhankelijk van het tempo waarin de export weer zal aantrekken.
2. **Verstoring aanbodzijde**: voor de productie van technologieën geldt dat onze sector in sterke mate afhankelijk is van de levering van grondstoffen, specifieke onderdelen en halffabricaten vanuit het buitenland. Van onze bedrijven ervaart 69% hinder bij de bevoorrading en 54% heeft logistieke problemen zoals gesloten grenzen, vertragingen en leveringsonzekerheid. De bezettingsgraad bij onze leden is hierdoor naar een recorddieptepunt van 73% gedaald, dat is 21% lager dan één jaar geleden.
3. **Afname dienstverlening**: een groot deel van onze bedrijven behaalt een deel van hun omzet (zo'n 20 à 30 procent) uit vervangingsonderhoud, periodiek onderhoud en inspecties. Vanwege strengere hygiëne-eisen worden monteurs niet toegelaten op locaties bij de klant. Hierdoor kunnen onderhouds- en inspectiewerkzaamheden niet worden uitgevoerd.
4. **Omzetdaling en liquiditeitspositie:** bovenstaande ontwikkelingen hebben geleid tot een forse omzetdaling voor de Nederlandse technologische industrie: 47% van onze ondernemers verwacht in zowel Q2 als Q3 meer dan 20% omzetdaling te hebben. Dit heeft een enorme impact op de liquiditeitspositie van onze bedrijven: 57% van de ondernemers verwacht binnen 12 maanden liquiditeitsproblemen.

Deelvraag 3: Hoe beoordeelt u de inzet van klimaatmaatregelen tijdens en na de corona-crisis?

Wij zijn tevreden met de klimaatmaatregelen die het kabinet tijdens de coronacrisis heeft genomen, denk bijvoorbeeld aan het tijdelijk uitstellen van de Energiebelasting en de ODE-heffing. Ook de kabinetsmaatregel om één jaar ontheffing te verlenen voor realisatie van SDE-projecten in 2020, kan rekenen op onze steun. De coronacrisis zal ook een impact hebben op de realisatie van DEI-projecten met oplevertermijnen voor eind 2020. FME pleit daarom ook voor een verlenging van de oplevertermijn van DEI-projecten met één jaar tot eind 2021. Ook vinden wij het verstandig dat het wetsvoorstel 'CO2-heffing voor de industrie' rekening houdt met de impact van het coronavirus. FME pleit voor een CO2-heffing op EU-niveau. Een Europese CO2-heffing dient in de Green Deal te worden uitgewerkt waardoor nationale heffing overbodig wordt.

Deelvraag 4: Wat adviseert u aan het kabinet en de Tweede Kamer omtrent dit onderwerp?

1. Innoveren uit de crisis

FME is van mening dat we Nederland uit de crisis moeten innoveren. Vooral de energietransitie biedt mogelijkheden voor het ontwikkelen van nieuwe innovaties. Tijdens de economische crisis in 2008 heeft Nederland volop geïnvesteerd in zon- en windenergie, terwijl deze technieken zich toen in een kritieke fase bevonden: de technologieën waren goed bekend, maar de productie was nog kleinschalig en de kosten waren hoog. Investeringen in opschaling hebben geleid tot gewenste kostendalingen waardoor nieuwe windprojecten nu zelfs zonder subsidie worden gerealiseerd. Dezelfde aanpak is ook noodzakelijk voor nieuwe energietechnologieën die zich nu in de opschalingsfase bevinden, denk aan energieopslag, elektrificatie, waterstof, groen gas[2] en energie uit water. Bovengenoemde technologieën vallen tussen de DEI+ en SDE++ waardoor de ontwikkeling van deze innovaties tot stilstand dreigt te komen door gebrek

[1] https://www.fme.nl/nl/nieuws/zeer-zware-klappen-technologische-industrie-komst
[2] https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2020Z07943&did=2020D16975

aan subsidieopties. Dit terwijl de maatschappelijke en economische potentie van de technologie is bewezen in de demonstratiefase.

Uit de voorjaarsnota 2020 blijkt dat €680 miljoen uit de onderbenutte middelen voor de SDE-regeling van 2021 in de algemene staatskas verdwijnen. Dit jaar verwacht het ministerie van Economische Zaken en Klimaat maar liefst €950 miljoen aan "onbenutte kasmiddelen" in de reserve te storten. FME verzoekt het kabinet om deze middelen vrij te maken voor de Regeling Opschaling Energie Innovaties (ROEI). Deze regeling zorgt ervoor dat kansrijke energie innovaties structureel worden gefaciliteerd in de opschalingsfase. Ook kunnen vrijgekomen middelen worden ingezet om energie-intensieve bedrijven in staat te stellen om te investeren in innovatie, zodat deze technologie ook daadwerkelijk toegepast wordt. FME pleit daarom voor voldoende investeringsruimte voor energie-intensieve bedrijven en investeringen in onder andere de nieuwe energie-infrastructuur zodat bedrijven aan de slag kunnen.

FME vindt het verder belangrijk dat de overheid haalbaarheids-, businesscase-, en marktonderzoeken financieel ondersteunt. Een goed voorbeeld is het FME-fieldlab Industriële Elektrificatie[3] waar elektrificatie, energieopslag en waterstoftechnologie toepassingen niet door instellingen maar door de bedrijven zelf worden onderzocht op hun haalbaarheid. Vanwege de coronacrisis staat de (financiële) participatie van bedrijven aan deze onderzoeken onder druk, waardoor tijdelijke financiële ondersteuning vanuit de overheid gewenst is.

2. Benut kansen voor Nederlandse maakindustrie

Het principe van kosteneffectiviteit, maximale CO2-reductie tegen minimale kosten, staat centraal bij de energietransitie. Door op kosteneffectiviteit te sturen in subsidieregelingen, is het de vraag of de Nederlandse economie voldoende kan profiteren wanneer blijkt dat buitenlandse technieken goedkoper zijn (doordat deze bijvoorbeeld door staatsteun worden gefinancierd). Hierdoor lopen we nieuwe werkgelegenheid bij de energietransitie mis. Dit beeld wordt door PBL bevestigd in de Klimaat en Energieverkenning 2019, waarin het volgende staat: *"Een groot deel van de gebruikte energietechnologie wordt geïmporteerd, waardoor dit niet resulteert in vraag naar arbeid in Nederland om deze technologie te produceren".* Volgens het PBL verklaart dit mede waarom de totale verwachte arbeidsvraag in Nederland een daling laat zien tot 2030. Het is juist in deze tijd belangrijk dat er nieuwe banen worden gecreëerd.

FME roept het kabinet op om bij de aangekondigde industrievisie Maakindustrie, die na de zomer wordt verwacht, onderzoek te doen naar de neveneffecten van kosteneffectiviteit voor Nederlandse (maak)bedrijven en de nationale werkgelegenheid. FME pleit ervoor dat het kabinet in de toekomst bij het toekennen van subsidies ook het effect op werkgelegenheid zwaarwegend meeneemt. Stel het werkgelegenheidspotentieel bij subsidieaanvragen vast en breng vervolgens een ranking aan. FME maakt hierbij graag de vergelijking met de werkwijze van de 'Erkende Maatregelenlijst' die wordt gebruikt om de terugverdientijd van energiebesparingsmaatregelen vast te stellen.

3. Zet in op betaalbare maatregelen

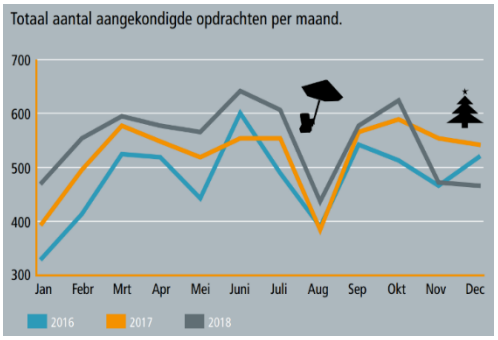
Zoals eerder in deze position paper al is aangehaald, heeft het coronavirus een grote impact op de investeringsbudgetten van bedrijven. Naar onze verwachting zullen bedrijven daarbij kritisch kijken naar duurzaamheidsinvesteringen en vooral inzetten op betaalbare investeringen, zoals energiebesparing. De coronacrisis heeft een impact op de energieprijs die nu lager ligt dan normaal. Dit kan leiden tot uitstel van energiebesparende technieken. Overheden kunnen het voortouw nemen door energiebesparende technieken in te zetten in openbare gebouwen, zoals sociale woningen, scholen, zorginstellingen en overheidsgebouwen. Juist nu kunnen leegstaande scholen en kantoorpanden voorzien worden van LED-verlichting en klimaatinstallaties lucht- en waterzijdig worden ingeregeld.

[3] https://www.fme.nl/nl/innovatieinderegio/fieldlab-industri%C3%ABle-elektrificatie-0

Daarnaast pleiten we voor de oprichting van een tijdelijke adviescommissie die, gezien de impact van de coronacrisis op investeringsbudgetten van bedrijven, prioritering aan moet brengen in bestaande afspraken uit het klimaatakkoord. De adviescommissie moet een indeling maken in de afspraken waar tijdens de coronacrisis op ingezet moet worden, waarbij het uitgangspunt van betaalbaarheid centraal moet staan. Dit met het oog op het voorkomen van verdere vertraging van de energietransitie.

4. Haal overheidsopdrachten naar voren

Overheidsopdrachten kennen een jaarlijks terugkerend patroon. In juni is er een piek, gevolgd door een dip in augustus en een tweede piek in oktober. Omdat de zomervakantie er door coronacrisis anders zal uitzien, kunnen overheden bijvoorbeeld opdrachten, gepland voor november, naar voren halen. FME roept aanbestedende overheden op om in het licht van de coronacrisis te onderzoeken waar opdrachten, voorzien voor later in het jaar, naar voren gehaald kunnen worden.

Om te zorgen dat oplossingen uit de markt snel kunnen worden ingezet, heeft de Europese Commissie begin april 'richtsnoeren betreffende het gebruik van overheidsopdrachten in tijden van de coronacrisis' gepubliceerd. Zo is het – onder strikte voorwaarden mogelijk om -wettelijk bepaalde minimale termijnen te verkorten.[4] Ook de Nederlandse aanbestedingswet uit 2012 biedt ruimte om adequaat op de crisis te reageren. FME pleit ervoor dat aanbestedende overheden de wettelijke mogelijkheden tot flexibiliteit bij aanbesteden optimaal te benutten. Volgens FME moet met name worden ingezet op de versnelde aanleg van de infrastructuur voor gas, warmte en elektriciteit in combinatie met opslag-, en conversie van energie om de capaciteit van de transportnetten optimaal te benutten.

5. Begin nu met het aanleggen van een hybride infrastructuur

Ons huidige elektriciteitsnet staat letterlijk onder hoogspanning: de groei van aanbod van duurzame energie is groter dan de huidige capaciteit van het net. Dit leidt tot veel onzekerheid. Voor industriële bedrijven met energie-intensieve processen is het onzeker welke vorm van duurzame energie (groene stroom, groene gassen of warmte) op welk moment beschikbaar zal zijn en tegen welke prijs.

Om processen om te schakelen naar duurzame opties, zoals elektrificatie, waterstof, groen gas, is het voor bedrijven noodzakelijk om te weten of deze energieopties tijdig beschikbaar zijn op productielocaties. Dat is nu niet het geval. FME pleit daarom voor het proactief investeren in een slimme en hybride energie-infrastructuur die ervoor gaat zorgen dat de beschikbaarheid van verschillende vormen van groene energie gegarandeerd wordt. Bedrijven kunnen dan later kiezen welke vorm van groene energie ze op welk tijdstip benutten voor hun productie. Dit heeft als voordeel dat geschakeld kan worden tussen verschillende vormen van energie al naar gelang de toekomstige marktprijs en zorgt ervoor dat de flexibiliteit en daarmee de betrouwbaarheid van de energievoorziening toeneemt. Dit vraagt om een radicaal andere benadering. Infrastructuur moet niet volgend maar leidend worden in de energietransitie.

Afsluitend

Graag verzoek wij u om onze position paper, schriftelijk dan wel mondeling, met de minister te bespreken. Mochten er naar aanleiding van deze analyse vragen zijn, dan kunt u contact opnemen met FME Public Affairs adviseur Jeroen Neefs (jeroen.neefs@fme.nl of 06-53158493).

[4] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2020:108I:FULL&from=EN#ntr1-CI2020108NL.01000101-E0001

Inh.opgave

De impact van corona op de noodzakelijke transitie in de chemie

Een transitie die verder gaat dan energie

In de VNCI Routekaart 2050 'Chemistry for Climate' hebben we een richting uitgezet voor de transitie van de chemische sector in Nederland. Een richting die zowel op korte termijn CO_2-reductie bewerkstelligt, alsook innovatieve oplossingen voor de lange termijn volop de ruimte geeft. Beide voor een winstgevende en duurzame chemische sector in Nederland.

Een belangrijke bevinding van deze studie is dat we *verder moeten kijken dan de energietransitie*. Het verduurzamen van het energieverbruik, door middel van inzet van hernieuwbare energie (zon, wind, biomassa) is de relatief eenvoudige kant van de transitie. De moeilijkere, nog grotendeels onbekende kant van de transitie is het verduurzamen van onze grondstoffen, producten en materialen. De werkelijke klimaatimpact van de chemie is dan ook hier te vinden.

De CO_2 die uit de schoorstenen van chemische fabrieken komt is slechts één derde van onze impact. Onze niet-energetische emissies – bijvoorbeeld door verbranding van producten in afvalcentrales – vormen twee derde van onze impact. Wanneer we deze producten door de inzet van groene moleculen kunnen verduurzamen, kunnen we een bijdrage leveren aan de meer complexe uitdaging van het klimaatprobleem.

Dat brengt ons bij de tweede belangrijke bevinding van de studie. Het oplossen van het klimaatprobleem kan de chemie noch enige andere partij alleen. Net zoals we een gedeelde verantwoordelijk hebben voor de huidige klimaatcrisis, *dragen we een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het realiseren van oplossingen*. En die oplossingen liggen in maximaal investeren in CO_2-reducties op korte termijn, maar vooral ook in investeren in nieuwe vormen van samenwerking, het bouwen van nieuwe waardeketens, met andere partners en andere sectoren, in nieuwe nog onbekende markten.

Kortom, transitiemanagement voor de lange termijn.

De invloed van corona

De hoofdvraag die uw Kamercommissie stelt is "Op welke wijze heeft corona invloed op de energietransitie?". Dat is een eenvoudige vraag met een zeer complex antwoord. Op dit moment is het effect moeilijk in te schatten, maar we zien wel drie belangrijke ontwikkelingen:

1. Investeringsruimte van bedrijven staat onder grote druk

We verwijzen voor een bredere economische impact-analyse graag naar de bijdrage aan de uitvraag van VNO-NCW. Zij geven helder aan dat de crisis leidt tot een ongekende vraaguitval, waardoor er druk ontstaat op de cashflow, marges en winstverwachtingen van bedrijven. Ook voor de chemie is dit het geval. We zijn een sector die vooral basismaterialen levert aan de voorkant van productketens. Wanneer er vraaguitval is, merkt onze sector dat over het algemeen als een van de eerste. Tijdens deze crisis hebben we dat in eerste instantie kunnen opvangen door toegenomen vraag naar producten om de coronacrisis zelf te bestrijden (denk aan desinfectiemiddelen en beschermend materiaal), maar dit effect zal de vraaguitval niet kunnen opvangen. In de impactscenario's van ING zien we dat ook terug. De verwachting is dat de chemie, van alle industriële sectoren, de grootste omzetdaling zal zien.[1]

Minder winst leidt ook tot minder investeringsruimte en minder investeringskapitaal. In de wereld voor corona was het al duidelijk dat investeringen in verduurzaming te maken hadden met een "onrendabele top". CO_2-reductieprojecten moeten dus, zelfs als ze al technisch mogelijk zijn, concurreren met investeringsprojecten die meer winstgevend zijn. Het wegnemen van de "onrendabele top" met behulp van de SDE++ (en ander ondersteunende maatregelen) verbetert de positie van deze investeringen.

De korte-termijnontwikkelingen in de energiemarkt helpen niet voor de business case van CO_2-reducerende projecten. De wegvallende vraag naar energie – de IEA schat conservatief een daling van 6% wereldwijd – drukt de prijzen van met name olie en gas, en in mindere mate elektriciteit. Met name de olieprijs is historisch laag. Daarmee wordt in de markt de afstand tussen het fossiele en het CO_2 besparende alternatief groter. De "onrendabele top" groeit dus.[2] Afhankelijk van hoe het economisch herstel zich ontwikkelt zal deze verschuiving langere tijd aanhouden.

Het verruimen van de investeringsruimte voor bedrijven is cruciaal voor de realisatie van investeringen in CO2-reductieprojecten.

Daarnaast is er minder geld beschikbaar voor investeringen. Zelfs als projecten een goede terugverdientijd hebben staan investeringen door corona onder druk.

Vanwege de extra druk op investeringsruimte zal er nog kritischer gekeken worden naar investeringen, waarbij logischerwijs economisch overleven en blijvend toegevoegde waarde en arbeidsplaatsen creëren net zo zwaar meetellen als het realiseren van CO_2-reducties.

[1] https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/uw-sector/industrie/coronacrisis-en-de-industrie-in-twee-scenarios.html

[2] Graag verwijzen we naar het position paper van VNO-NCW voor een overzicht van de impact per CO_2-reductie technologieën.

2. Bedrijven heroverwegen en maken nieuwe strategische keuzes

De chemische sector verwacht dat het economisch herstel een langere periode gaat duren. De pandemie is wereldwijd en de effecten op de wereldmarkt zijn nog niet goed te overzien. Vraaguitval in sommige sectoren en regio's kan zelfs structureel zijn. Een gevolg hiervan is dat bedrijven – zeker internationaal georiënteerde ondernemingen – strategische heroverwegingen zullen maken. De chemie in Nederland is sterk internationaal georiënteerd. Hoofdkantoren bevinden zich overwegend in het buitenland. En de sector exporteert zo'n 80% van de basisproducten naar Europa en de rest van de wereld.

Bij wereldwijde ontwikkelingen zoals de coronapandemie zullen deze bedrijven dan ook nadrukkelijk een heroverweging maken over waar en hoe te produceren. Na de eerste periode van crisis en overgang (de fase waar we ons nu bevinden), begint een nog onbekende fase van economisch herstel. De duur is onbekend, en zal wereldwijd niet overal gelijke tred houden. Door de goede instituties, sterke democratie, en de krachtige nationale, maar ook Europees gecoördineerde beleidsreactie is vooralsnog het vertrouwen in Europa groot. Met het oog op de klimaattransitie is het cruciaal om dat vertrouwen hoog te houden.

Bij de overweging waar en hoe productie en investeringen weer op te pakken zal de chemische sector nadrukkelijk kijken naar de huidige economische condities (kosten en afzetmarkten) én lange-termijnverwachtingen ten aanzien van beleid. Verruimend beleid dat zorgt voor een aantrekkelijk investeringsklimaat voor duurzame investeringen is daarbij cruciaal.

Dit beleid moet handen en voeten geven aan het uitgangspunt van de industrie-ambitie van het klimaatakkoord. Zoals het kabinet ook in zijn industrievisie aangeeft: "De inzet van Nederland [..] is gericht op sneller te starten […]. Door eerder te starten, kunnen Nederlandse bedrijven een koploperspositie krijgen bij het duurzaam produceren". Het is dit uitgangspunt dat zich in de komende transitieperiode moet bewijzen. Als we de juiste kaders scheppen geven we bedrijven de kans om investerend uit deze crisis te komen, CO_2-emissies te reduceren en concurrerend te blijven op de internationale markt.

De crisis biedt kansen voor Nederland om daadwerkelijk een aantrekkelijk investeringsklimaat te creëren voor duurzame investeringen in de chemische industrie.

Aanbevelingen voor de vormgeving van beleid

Korte termijn: zorg dat bedrijven voldoende liquiditeit houden en optimaal toegang hebben tot de kapitaalmarkten om het investeringsniveau op peil te houden en zelfs te verbeteren.

1. Versnel investeringen in ondersteunende infrastructuur

Zoals het rapport van de *Taskforce Infrastructuur Klimaatakkoord Industrie* aangeeft, is de uitdaging van voldoende en tijdige infrastructuur voor CO_2-reducties urgent. Het is cruciaal om deze randvoorwaarde voor investeringen in de industrie goed te krijgen. Investeren in de benodigde infrastructuur is een absolute randvoorwaarde om investeringen van de grond te krijgen. Dit geldt voor zowel elektriciteit als waterstof en CO_2-opslag. Ook is het belangrijk bedrijven in een vroeg stadium zekerheid te bieden over de verwachte infrastructuur in de verschillende chemische clusters.

2. Verruim de huidige SDE ++ voorziening voor industriële CO_2-reductie

De SDE++ openstelling gepland voor het najaar van 2020 is de eerste keer dat CO_2-reductieprojecten in de industrie in aanmerking komen voor onrendabele-top-vergoeding. De SDE++ zal voor een aantal bedrijven met optimale omstandigheden – de 'best in class'-projecten – houvast bieden. Echter, de regeling biedt onvoldoende compensatie voor 'het gemiddelde project'. Daarnaast zijn slechts een beperkt aantal technologieën opgenomen. Belangrijke transitietechnologieën als chemische recycling, inzet van biomassa voor materialen, en membraantechnologieën zijn nog niet opgenomen. Ook is ondersteuning voor waterstof met name gericht op elektrolyse, terwijl ook andere technologieën beschikbaar zijn. We hebben ondersteuning op alle technologieën en alle projecten nodig om de klimaatdoelen te halen. We pleiten daarom voor een versnelde en ruimere openstelling van dit instrument.[3]

3. Zorg voor ondersteuning voor investeringen in energie-efficiëntie

Verschillende niet generieke CO2-reductiemaatregelen (bijv. energie-efficiency-maatregelen) passen niet in de SDE++. Procesmodificaties bijvoorbeeld zullen per proces verschillen; de ene chemische fabriek is tenslotte de andere niet. Desalniettemin zijn deze *onrendabele* maatregelen wel voorhanden, leveren ze direct CO_2-reductie én lagere operationele kosten op. Het ondersteunen van deze investeringen zou voor de korte termijn CO_2-reducties mogelijk maken en op de lange termijn leiden tot een meer competitieve sector.

4. Zorg voor ondersteuning en toegang tot de kapitaalmarkt

Naast ondersteuning via de SDE++ zullen bedrijven als gevolg van de economische recessie wellicht moeilijker toegang krijgen tot de kapitaalmarkt. Verstrekkers van vreemd vermogen

[3] Graag verwijzen we naar het VNO-NCW position paper over de SDE++ waarin we concrete suggesties doen voor het vergroten van de effectiviteit van het instrument. https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2020Z07801&did=2020D16691.

zullen bedrijfsrisico's en beleidsrisico's anders inschatten dan voor de coronacrisis. De overheid kan hier bijvoorbeeld via garantstellingen een belangrijke rol spelen.

5. Zorg dat een nationale CO_2-heffing daadwerkelijk te vermijden is

De voorgestelde CO_2-heffing voor de industrie legt direct druk op de investeringsruimte en voedt de perceptie van een negatief investeringsklimaat in Nederland. Waar andere landen kiezen voor beleid gericht op het bieden van financiële slagkracht voor bedrijven, kiest Nederland voor het introduceren van een nationale CO_2-heffing die de ruimte juist beperkt. In het klimaatakkoord is sprake van een heffing *op vermijdbare uitstoot*, maar dat is met dit voorstel niet het geval. De heffing is op korte termijn niet te vermijden – maatregelen hebben een lange aanlooptijd – en leidt dus direct tot een verslechterde positie in de internationale ranking. Verruiming van de heffingsvrije voet en carry-back zijn cruciaal om de basisindustrie in Nederland te behouden én te verduurzamen. Als industrie zullen wij in de internetconsultatie voor de CO_2-heffing voorstellen doen om deze verruiming te realiseren, zonder het klimaatdoel uit het oog te verliezen.

6. Voorkom dat kleinere chemische bedrijven en innovatie startups omvallen

De chemische sector kent naast internationale bedrijven ook veel middelgrote bedrijven en innovatieve startups. Deze bedrijven worden vaak eerder en harder dan grote internationale ondernemingen geraakt door omzetdaling, liquiditeitsproblemen en arbeidsplaatsen die op de tocht komen te staan. Voor deze bedrijven is het huidige korte-termijn-ondersteuningspakket cruciaal om te overleven. Deze partijen hebben we naar de toekomst toe keihard nodig, omdat zij vaak aan de voorkant staan van de technologische innovaties die nodig zijn voor de klimaattransitie.

Lange termijn: zorg dat bedrijven handelingsperspectief hebben om te investeren in opties die noodzakelijk zijn om na 2030 grootschalige CO_2-reducties te realiseren.

7. Sluit aan bij de investerings- en transitiecycli van bedrijven

Sturen op de meeste kostenefficiënte CO_2-reductiemaatregelen aan de schoorsteen (scope 1) is niet altijd de meest voor de hand liggende oplossing voor chemische bedrijven. De chemie heeft zich steeds gecommitteerd aan continue efficiëntieverbetering via de MJA- en MEE-convenanten. We zullen ons daarvoor blijven inzetten. De transitie naar CO_2-neutraliteit vereist echter een *step change* in veel processen. Dat kan CCS zijn – wellicht op korte termijn voor enkele clusters beschikbaar – maar ook inzet van waterstof (nog vroeg in de ontwikkeling) of grootschalige elektrificatie (bijv. elektrisch kraken; naar verwachting pas na 2030 beschikbaar). Het beleid en instrumentarium zou de lange-termijntransitie moeten begeleiden. Dat betekent aansluiten bij investerings- en transitiecycli van bedrijven. Dat betekent vaker maatwerk.

8. Zorg voor voldoende ondersteuning voor scope 3-maatregelen (verduurzaming van materialen)

De chemie richt zich op klimaatneutraliteit in de keten in 2050. De economie kan dan niet zonder een grote verduurzamingsslag in materialen. We zullen moeten switchen van virgin materiaal naar biobased en gerecycled materiaal. Op dit moment wordt dit deel van de transitie onvoldoende beleidsmatig ondersteund. Het risico van een te korte-termijnreactie op corona is dat de discussie over circulariteit en ondersteuning van scope 3-maatregelen naar achteren schuift. Dat zou de lange-termijntransitie onnodig belasten. Zorg dus dat deze maatregelen een plek vinden in nationaal en Europees beleid.

Inh.opgave

EFFECTEN VAN DE CORONACRISIS OP DE ENERGIETRANSITIE

Inleiding

In het post-coronatijdperk zullen mensen vaker thuiswerken, maar de mobiliteit komt onvermijdelijk weer op gang. Uit onderzoek blijkt dat de coronacrisis leidt tot een voorkeur voor individueel vervoer. Dat kan zowel positief als negatief uitpakken voor de energietransitie. Het is zaak nu duurzame keuzes te maken, en tegelijkertijd rekening te houden met de gevolgen voor de doorstroming. Dit position paper gaat daar dieper op in. RAI Vereniging vertegenwoordigt een ruime variëteit van mobiliteitsvormen die grotendeels aan bod komen.

Dit position paper is opgesteld op verzoek van de vaste Kamercommissie EZK, 20 mei 2020

Adviezen duurzame mobiliteit

Fiets

Zelfs landen waar mensen tot voor kort maar weinig van de fiets wilden weten leggen nu vanwege corona brede fietspaden aan, en verstrekken aanschafpremies en reparatietegoeden. Ook fiscale stimulering kan twijfelaars over de streep trekken om (elektrisch) te gaan fietsen, wat een positieve uitwerking kan hebben tot ver na de crisis. Dit kan op de volgende manieren:

Aanpassing leasefietsregeling

Om de leasefiets voor werkgevers en werknemers aantrekkelijker te maken zou de regeling verder vereenvoudigd moeten worden. Dat kan het best door invoering van een forfait, dat uitgaat van een aantal (bijvoorbeeld twee) dagen dat de werknemer met de leasefiets naar zijn werk komt. Op de andere dagen mag hij een onbelaste reiskostenvergoeding van 19 cent ontvangen, ongeacht hoe hij feitelijk heeft gereisd. Nu nog is een lastige administratie nodig om dit te bewijzen en dat kan werkgevers afstoten.

Verruiming Kleinschaligheidsaftrek (KIA) en Milieu-investeringsaftrek (MIA) en Willekeurige afschrijving milieu-investeringen (VAMIL)

Een financieel voordeel bij de aanschaf of lease van een fiets van de zaak voor medewerkers kan werkgevers over de streep trekken. De bestaande KIA, MIA/Vamil-regelingen zijn daarvoor zeer geschikt. Door de (elektrische) fiets aan de lijst toe te voegen, en dit nadrukkelijk een tijdelijk karakter te geven, worden werkgevers verleid om nú in actie te komen.

Investeren in ruime en veilige infrastructuur

Zo'n 52% van de Nederlandse werknemers woont binnen 15 km van het werk. De gemiddelde afstand die mensen voor woon-werkverkeer op een e-bike willen afleggen ligt op 19 kilometer. Met een speed pedelec is die afstand zelfs beter te overbruggen. Extra en versnelde investeringen in fietsinfrastructuur en fietsparkeersystemen zijn nodig om de groei op het fietspad te kunnen faciliteren en mensen over te laten stappen.

VERENIGING

Snorfiets

RAI Vereniging is verheugd dat het kabinet niet alleen de fiets, maar ook de brommer en scooter noemt als geschikt vervoermiddel om naar school te gaan. Voor woon-werkverkeer is dit net zo goed het geval. In de mobiliteitsplannen van de steden zouden deze voertuigen dan ook een serieuze plaats moeten gaan innemen. Volgens het Klimaatakkoord zijn alle nieuw verkochte snorfietsen in 2025 emissievrij. Nu al is zo'n 20% van alle nieuw geregistreerde scooters elektrisch; een (tijdelijke) vrijstelling van btw kan dit percentage verder verhogen. Vanwege de snelle verduurzaming van snorfietsen is het onverstandig om maatregelen te nemen die de snorfiets onaantrekkelijk maken, zoals het verbannen naar de rijbaan en een helmplicht. Met name voor deelscooters werpt een helmplicht een te hoge drempel op, zeker als besmetting dreigt. Handhaven op snelheid en opvoeren vermindert de uitstoot en draagt bovendien vele malen meer bij aan de veiligheid dan een helm.

Motorfiets

Als iedereen na corona in de auto stapt, zijn forse files te verwachten. Bovendien zullen de nieuw toegetreden automobilisten niet altijd kiezen voor de schoonste en zuinigste modellen. Dan is de motorfiets een goed alternatief. Een lichte motorfiets is wendbaar, goedkoper dan veel auto's en bovendien zuiniger in brandstofgebruik (1 op 35 is geen uitzondering) en daarom geschikt voor een brede doelgroep. RAI Vereniging wil het daarom makkelijker maken om op een lichte motorfiets te stappen door het vervallen van de eis van een theorie-examen voor de bezitters van een autorijbewijs, maar natuurlijk wél met waarborgen voor de veiligheid van bestuurder en medeweggebruikers. Het praktijkexamen voor de lichte motor moet gewoon verplicht blijven en de bestuurder moet minimaal 24 jaar oud zijn, vijf jaar lang geen verkeersdelicten hebben begaan. Daarnaast zou het goed zijn elektrische motoren aantrekkelijker te maken door fiscale stimulering, bijvoorbeeld met een subsidie of btw-vrijstelling.

Personenauto's

Emissievrije auto's zijn nog relatief duur, zodat fiscale stimulering vanuit de overheid nodig blijft, zonder dat dit mag leiden tot overstimulering. In het Klimaatakkoord heeft de branche daarover goede afspraken gemaakt met de overheid. De aangekondigde EV subsidieregeling voor particulieren moet zo snel mogelijk gepubliceerd worden, zodat de overstap mogelijk wordt. De verkoop ligt al nagenoeg stil sinds de subsidieregeling werd aangekondigd. De coronacrisis heeft dit nog verder verslechterd. Slechts 30% van de Nederlanders heeft gelegenheid om een eigen laadfaciliteit te installeren. Voor een succesvolle overstap naar emissievrije mobiliteit is voldoende en goed functionerende publieke laadinfrastructuur essentieel. Dit geldt ook voor de PHEV, die een belangrijke rol speelt in de CO_2-reductie (denk hierbij ook aan lichte bedrijfswagens) en waarvan anders de grote potentie onbenut blijft. Het centrale platform voor de aanvraag van een publieke laadpaal behoeft verbetering, want nog niet alle gemeentes nemen er nog aan deel. Verder is het nodig dat om de regels voor besluitvorming over een laadpaalaanvraag binnen VVE's te veranderen. Naast werken aan laadvoorzieningen is ruime inzet nodig van waterstof voor personenmobiliteit. Met alleen batterij-elektrisch rijden zijn die doelstellingen niet haalbaar, zelfs niet als alle benodigde energie volledig duurzaam wordt opgewekt. Om de potentie van (rijden op) waterstof optimaal te benutten is het zaak om zo snel mogelijk een aantal randvoorwaarden te vervullen, waaronder in het Klimaatakkoord gestelde aantallen en landelijke spreiding van waterstoftankstations voor diverse soorten voertuigen.

Tot slot is een systeem van betalen naar gebruik, waarvoor het huidige kabinet nu de voorbereidende maatregelen treft, een goede stimulans om de auto te laten staan voor ritten die niet écht noodzakelijk zijn en zowel emissies als files te voorkomen. Een systeem op basis van gebruik is ook nodig om de teruglopende bpm-inkomsten als gevolg van elektrificering op te vangen.

Heavy Duty Vehicles (trucks & bussen)

Materieel van zo'n 10 tot 15 jaar oud stoot veel meer uit dan nieuwe voertuigen. RAI Vereniging vreest dat door de coronacrisis vlootvervanging van trucks wordt uitgesteld, lopende OV-concessietermijnen worden verlengd en lopende tenders worden vertraagd. Investeringen in nieuwe schone en zuinige voertuigen worden op de lange baan geschoven, met alle gevolgen voor de uitstoot van schadelijke stoffen en CO_2 van dien. Euro VI trucks zijn de schoonste en zuinigste ter wereld. Die trend zet de komende decennia door, want de Europese truckfabrikanten investeren zwaar in innovatie om te voldoen aan de nieuwe Europese CO_2-wetgeving voor trucks, bussen en later ook trailers. Om deze ontwikkeling voort te zetten doet RAI Vereniging een klemmend beroep op de overheid om de afspraken in het Klimaatakkoord over de Zero Emissie zones in de steden na te komen en deze actief te ondersteunen met passende subsidieregelingen. Als de coronacrisis achter ons ligt en ondernemers weer actief hun transportmaterieel gaan vervangen is de EV en/of PHEV bestelwagen of truck een volwaardig alternatief. Zware elektrische voertuigen moeten voldoende gelegenheid krijgen om elektrisch te kunnen laden met veelal hogere vermogens vanwege de grotere accucapaciteit. Ook moeten zij voldoende fysieke ruimte krijgen. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om elektriciteit, H2, HVO, (bio-)CNG/LNG en E-fuels. Om de druk op het elektriciteitsnetwerk in en rond steden binnen de (financiële) perken te houden, zijn al deze 'renewables' noodzakelijk, als opmaat naar 100% Zero Emissie mobiliteit. De aanleg van voldoende waterstoftankstations, evenals voor HVO en LNG/CNG voor vrachtvervoer is van groot belang. Batterij elektrische zware voertuigen moeten voldoende gelegenheid -zowel qua, -vermogen als fysieke ruimte- krijgen om te laden, zowel thuis/bij het depot laadinfrastructuur als onderweg en op locatie in de stad. Voor stedelijke distributie zijn er al laad-standaarden, maar regionaal en lange afstandsvervoer behoeven ultra-snelladen waarvoor de Europese laadstandaarden nog moeten worden ontwikkeld. Ook het vergunningstraject om snel voldoende elektrisch vermogen naar de laadpalen aan te leggen verdient aandacht. In het OV spelen vergelijkbare zaken. Met het bestuursakkoord Zero Emissie Bussen als basis zijn al grote stappen gezet met de grootschalige inzet van onder andere waterstof en batterij-elektrische bussen. Die voortrekkersrol moet het OV niet weggeven. RAI Vereniging wil dan ook dat OV-bedrijven financieel worden gestimuleerd om te blijven investeren in schone en zuinige bussen.

Trailers & opleggers

Corona zal door de toenemende vraag naar individueel vervoer vermoedelijk leiden tot grotere schaarste op de wegen. Door de inzet van langere vrachtwagencombinaties in te zetten kan die schaarse ruimte efficiënter worden benut, terwijl tegelijkertijd de CO_2-uitstoot aanzienlijk wordt gereduceerd. Met een LZV of ECO-combi met een lengte van maximaal 25,25 meter in plaats van de reguliere 18,75 meter kunnen twee LZV-combinaties de lading vervoeren van drie reguliere combinaties. Nederland heeft met deze voertuigen al sinds 2001 positieve milieu- en veiligheidservaringen opgedaan.

De Super Eco Combi (SEC) gaat een stap verder. Eén voertuig trekt dan twee reguliere opleggers en kan dus maar liefst 100% extra lading vervoeren ten opzichte van een reguliere combinatie. RAI Vereniging adviseert dan ook dit project vanuit de overheid te ondersteunen en -waar nodig- te versnellen. RAI Vereniging zet in ieder geval zelf ook in op het verder verduurzamen van de trailer- en opbouwbranche via het ondersteunen van de Europese Commissie in haar opgave te komen tot nieuwe EU CO_2 wetgeving voor trailers en opbouwen.

Administratieve lasten bedrijfsleven uit kaderrichtlijn afvalstoffen

Een aanzienlijke administratieve last -met bijbehorende kosten- dreigt voor het bedrijfsleven, in de vorm van het bijhouden van een zogenaamde Europese SCIP-database, waarin alle leveranciers van producten op het niveau van het kleinste subcomponent moeten aangeven welke ‘zeer zorgwekkende stoffen’ gebruikt zijn. Over nut, noodzaak en uitvoerbaarheid hiervan is nog veel discussie, terwijl de afvalverwerkers hebben aangegeven de informatie niet te gaan gebruiken. Intussen lopen de kosten voor bijvoorbeeld de automobielindustrie flink op. RAI Vereniging roept op tot uitstel van deze SCIP-database en het alsnog uitvoeren van een Europese volledige effectbeoordeling, zodat bedrijven de inzet van hun aandacht en middelen voorlopig kunnen richten op de herstart van de economie en de noodzakelijke investeringen in de energietransitie.

Inh.opgave

Position paper corona en energietransitie

Aan	Griffie commissie Economische Zaken en Klimaat
Van	SER
Betreft	Position paper effecten coronacrisis op energietransitie
Datum	20 mei 2020

De SER hecht aan het realiseren van de 2030-doelen van het Klimaatakkoord. De Raad heeft kennis genomen van de ambitie van het kabinet om ondanks de coronacrisis deze klimaatdoelen onverminderd na te blijven streven. Tegen deze achtergrond concentreert dit position paper zich op de gevolgen van de coronacrisis voor werkgelegenheid en scholing. In lijn met recente SER-adviezen eindigt het paper met enkele aanbevelingen.

1. Werkgelegenheid en scholing bepalend voor energietransitie

Arbeidsmarkt en scholing vormen een bepalende factor in de transitie naar een duurzame economie. Om de klimaatdoelen te halen zijn vele tienduizenden extra arbeidskrachten nodig. Anderen zullen in de traditionele industrieën juist hun baan dreigen te verliezen. Ook verandert veel bestaand werk van karakter waardoor het nodig is werkenden, maar ook de technologie en werkprocessen voortdurend te ontwikkelen. Te midden van die veranderingen is het bovendien zaak de kwaliteit van banen goed in het oog te houden, ook waar door de energietransitie nieuwe (deel)sectoren ontstaan.

Voor de betaalbaarheid, snelheid en het draagvlak van de klimaatafspraken is het cruciaal om de economische en werkgelegenheidskansen van de transitie te verzilveren, maar dan wel op een manier dat zoveel mogelijk mensen daar baat bij hebben. Die ambitie is alleen te bereiken met een langdurig, gezamenlijk en proactief arbeidsmarktbeleid. Als het daarmee lukt om de energietransitie aantrekkelijker te maken om aan te werken en in te investeren, biedt dat kansen op een duurzame, innovatieve, inclusieve economie met toekomstgerichte, schone en zekere banen.

2. Gevolgen corona voor werk en inkomen

De coronacrisis heeft grote impact op de energietransitie en de uitvoering van het Klimaatakkoord. Op het terrein van werkgelegenheid en scholing signaleert de SER twee grote (clusters van) risico's.

In de eerste plaats komen door de coronacrisis **banen op de tocht** te staan, **die juist cruciaal zijn voor de transitie naar een duurzame economie**. Het is aannemelijk dat de coronacrisis leidt tot grootschalig uitstel of zelfs uitval van investeringen in de energietransitie. In dat geval dreigt een uitstroom van arbeidskrachten, juist ook in technische sectoren. Dit, terwijl die sectoren juist tienduizenden *extra* vakkrachten nodig hebben om het Klimaatakkoord tijdig en goed uit te voeren. Dat geldt vooral voor netbeheerders, de installatie- en onderhoudssector, de maakindustrie, bouwbedrijven en de chemische industrie. Vertrek van technisch geschoold personeel gaat daarom onvermijdelijk leiden tot vertraging van de energietransitie. De toch al beperkte arbeidspopulatie dreigt verder te krimpen, terwijl er op de iets langere termijn juist een

structurele vraag ligt naar verduurzaming.[1] Bovendien leert de vorige recessie ons dat de uitstromende arbeidskrachten niet vanzelfsprekend terugkeren bij economisch herstel. Dat is des ter meer problematisch, omdat van technische branches in die fase extra opschaling gevraagd zal worden om het CO2-doel alsnog op tijd te realiseren.

In de tweede plaats komt de **infrastructuur voor leren en innoveren** onder druk te staan. Het gaat dan om de publiek-private samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven, om voldoende leerwerk- en stageplekken, om het blijven opleiden van jonge mensen en een actueel curriculum of opleidingsaanbod. In de vorige crisis zijn zeer veel BBL-plekken[2] in technische sectoren als de bouw verloren gegaan en zijn opleidingen kleiner geworden. Dit heeft mede bijgedragen aan de grote personeelstekorten na de crisis. Minder investeren in leren en innoveren gaat daarnaast ten koste van kennisontwikkeling. Om de klimaatdoelen te halen is het nodig om in de uitvoering van het Klimaatakkoord voortdurend en in samenhang te werken aan de ontwikkeling van vaardigheden van mensen, technologische innovatie en slimme werkprocessen. Zonder die ontwikkeling lukt het niet om bijscholing, slimme werkwijzen en opschaling goed en betaalbaar te organiseren. Al met al is de infrastructuur rond (een leven lang) ontwikkelen en innoveren kwetsbaar tijdens een recessie. Ook hier leert de vorige economische crisis helaas dat die infrastructuur niet snel terugkeert bij economisch herstel.

3. Aanbevelingen

Op het terrein van werk en inkomen leidt de coronacrisis al met al tot serieuze risico's voor de energietransitie, maar ook voor het uitgangspunt van een inclusieve transitie waaraan zoveel mogelijk mensen kunnen meedoen. Kansen zijn er echter ook. Juist deze gedwongen pas op de plaats biedt gelegenheid om straks versneld toe te werken naar een solide, duurzame toekomst. In deze eerste crisisfase is het zaak de schadelijke gevolgen van de coronacrisis zoveel mogelijk te beperken. In de daarop volgende fase wordt de vraag hoe de kansen van de energietransitie zijn te benutten voor economisch herstel, en hoe we in die herstelfase versneld de overstap kunnen maken naar de groene, circulaire banen van morgen. Als we het met zijn allen goed aanpakken, kan groen herstel de banenmotor van de korte en middellange termijn worden.[3]

De bouwstenen van een solide arbeidsmarktbeleid voor de energietransitie zijn uitgebreid beschreven in twee SER-adviezen[4,5] en de arbeidsmarktparagraaf van het Klimaatakkoord. Daarin staan afspraken over een gerichte arbeidsmarktaanpak per sector en regio, eigentijds en dichtbij de praktijk leren en innoveren, inclusie, betere arbeidsmarktinformatie, het goed regelen van nieuwe banen en het opvangen van sociale risico's bij dreigend baanverlies. De coronacrisis heeft de noodzaak van die samenhangende aspecten alleen maar vergroot.

In lijn met die adviezen en de hierboven geschetste risico's heeft de SER een paar specifieke aanbevelingen aan het kabinet en de Tweede Kamer.

---

[1] Zie bijvoorbeeld EIB (3 april 2020) Vooruitzichten voor de bouw na de coronacrisis. Het EIB verwacht dat het komende jaar 40.000 mensen hun baan kunnen verliezen als we niets doen, terwijl vanaf 2022 de markt weer sterk zal aantrekken en iedereen nodig is.

[2] De beroepsbegeleidende leerweg (BBL) in het mbo is een combinatie van werken en leren, waarbij de student in dienst is van een erkend leerbedrijf. De BBL staat tegenover de beroepsopleidende leerweg (BOL) waarbij de student overwegend op school te vinden is.

[3] TNO (2019) Verkenning werkgelegenheidseffecten van klimaatregelen.

[4] SER (2018) Energietransitie en werkgelegenheid. Kansen voor een duurzame toekomst.

[5] SER (2019) Nationale klimaataanpak voor regionale industriële koplopers.

- **Investeer in behoud van (technisch) personeel en belangrijke infrastructuur.** De crisis leidt nu en de komende periode tot vraaguitval, terwijl op de middellange termijn juist een structurele, aanhoudende vraag bestaat naar verduurzaming. Overheidsbeleid kan bijdragen aan het overbruggen van deze periode en het behoud van de bedrijven en arbeidskrachten, die zo hard nodig zijn voor de energietransitie. Dat kan door geplande, grootschalige investeringen naar voren te halen. Die bieden bedrijven en werknemers zekerheid en dragen bij aan de (toekomstbestendige) economie met behoud van cruciale werkgelegenheid en infrastructuur.

- **Verminder kwetsbaarheden in internationale waardeketens.** De coronacrisis maakt duidelijk hoe kwetsbaar de economie is voor verstoringen in lange internationale productieketens, bijvoorbeeld als we kijken naar cruciale grondstoffen voor onze hightech sectoren. Versnelling van de circulaire economie draagt niet alleen bij aan verduurzaming, maar kan worden benut om die grote afhankelijkheid van grondstoffen en materialen uit andere continenten te verminderen. Deze crisis zou moeten bijdragen aan een prominentere plaats van circulaire economie op de beleidsagenda's. Deze crisis maakt het belang om waardevolle grondstoffen te behouden, recyclen en hergebruiken alleen maar zichtbaarder.

- **Stimuleer behoud en instroom van technisch personeel in de energietransitie.** Voldoende menskracht voor de klimaatdoelen vraagt allereerst om behoud van de huidige werkenden en de instroom vanuit technische opleidingen. Voldoende leerwerk- en stageplekken zijn daarbij essentieel. Daarnaast biedt de energietransitie kansen om werklozen in andere sectoren snel weer aan de slag te helpen. Zij-instroom kan bijdragen in de opgave om voldoende technisch geschoold personeel voor de energietransitie aan te trekken. Dat vraagt om gerichte samenwerking van alle partijen rond ontwikkeling, mobiliteit en activering. Verder stimuleren van (om)scholing is daarbij essentieel.

- **Stimuleer een leven lang ontwikkelen.** De huidige crisis maakt duidelijk hoe belangrijk ontwikkeling is om aan werk te komen, te blijven en om over te stappen naar ander werk als dat nodig is. Het is daarom urgent dat investeringen in 'leven lang ontwikkelen' versterkt doorgezet worden, zodat mensen wendbaar kunnen inspelen op de snelle ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Het gaat dan onder meer om een toegankelijk en herkenbaar loket waar (potentiële) werkenden terecht kunnen voor informatie en begeleiding, om loopbaanscans en –advies die uitgaan van wat mensen al kunnen, en vooral om de middelen en mogelijkheden voor gerichte scholing van volwassenen, dichtbij de praktijk.

- **Zet in op lerend vermogen en innovatie.** De klimaatambities zijn alleen te bereiken als er voldoende lerend vermogen ontstaat om de uitvoering over projecten heen steeds slimmer te organiseren. Een hoogwaardige wisselwerking met onderwijs en onderzoek is bovendien van oudsher een belangrijke pijler onder het economisch groeivermogen van Nederland. Zeker in deze crisis blijkt dat investeren in lerend vermogen onder druk te staan. De overheid kan een rol spelen om het leren over de uitvoering goed te verankeren bij het aanjagen van die uitvoering. Het zou een vanzelfsprekende randvoorwaarde moeten zijn bij investeringen of ondersteuning die de overheid doet.

- Een basale randvoorwaarde voor solide arbeidsmarktbeleid is het ontwikkelen van betere, meer uniforme **arbeidsmarktinformatie** om de energietransitie goed te kunnen sturen en monitoren, zowel landelijk en sectoraal als regionaal. Die informatie is nu vaak afwezig of versnipperd. De overheid heeft een verantwoordelijkheid om partijen -en zichzelf- van goede informatie te voorzien.

Inh.opgave

NATUUR & MILIEU

De effecten van de coronacrisis op de energietransitie

Position paper Natuur & Milieu - 18 mei 2020

Per brief van 30 april verzoekt de vaste commissie voor Economische Zaken en Klimaat van de Tweede Kamer om onze visie te presenteren op de effecten van de coronacrisis op de energietransitie. In deze position paper presenteren wij onze antwoorden op de gestelde vragen. Voorafgaand daaraan maken wij graag van de gelegenheid gebruik om meer in algemene zin onze visie te delen op hoe de samenleving en de economie zich uit de coronacrisis kan ontwikkelen, op een manier die tevens klimaatveranderingsbestrijding en natuurherstel bevordert.

Onze visie

Op eigen initiatief hebben wij samen met een tiental experts een 'Investeringsagenda voor een toekomstbestendig Nederland' opgesteld met concrete maatregelen die de overheid kan treffen om klimaat- en natuurinclusief de economie te herstellen. Dit document hebben wij op woensdag 28 april jl. aan het Kabinet, Kamerleden en de Ministeries van EZK en Financiën aangeboden. De kern van dit document is drieledig:

- Verbind aan korte termijn **steun**maatregelen voorwaarden op het gebied van duurzaamheid. Nu bedrijven begrijpelijk een beroep doen op publieke middelen is het passend gelet op wederkerigheid dat deze publieke middelen ook dienstbaar zijn aan meer publieke belangen (zoals klimaat en natuur) dan uitsluitend het redden van ondernemingen/werkgelegenheidsbehoud.
- Ontwikkel een investeringspakket met **stimulering**smaatregelen gericht op de opbouw van de economie en dat werkgelegenheid schept voor getroffen sectoren én diezelfde publieke belangen, zoals de energietransitie, dient.
- Deze steun- en investeringsmaatregelen zijn alleen lonend als ze blijvend financiële en maatschappelijke waarde scheppen. Hiervoor dient een wettelijke en beleidsmatige stimulerende context te worden gecreëerd met structurele **systeem**maatregelen. Daarmee wordt de wederkerigheid en het rendement van publieke middelen beschermd en gewaarborgd.

Vanuit deze visie beantwoorden wij de vragen.

Op welke wijze heeft corona invloed op de energietransitie?

De omslag naar een CO_2-vrije energievoorziening is van ongekend groot maatschappelijk belang. Met het Klimaatakkoord heeft de Nederlandse overheid richting gegeven aan die transitie. Daarmee is ervoor gekozen de sector van duurzame energie te stimuleren en fossielafhankelijke energieproductie steeds meer te ontmoedigen. Ondanks de coronacrisis is het van cruciaal belang dat de overheid onverkort vasthoudt aan deze afspraken. Immers, het afzien van voorgenomen maatregelen om lasten van de te ontmoedigen sector te verlichten, benadeelt te stimuleren sectoren dienovereenkomstig. Per saldo is dit geen economische steunmaatregel. Sterker, nu we weten dat veel sectoren onverhoopt in een impasse terecht zijn gekomen, loont het de moeite om vanuit deze achtergrond te bezien welke maatregelen nu versneld of geïntensiveerd kunnen worden ingevoerd om versneld naar een toekomstbestendige economie te bewegen.

NATUUR & MILIEU

Deelvraag 1: welke impact hebben de coronamaatregelen op het rendement van investeringen in duurzame technieken?

Door het terugvallen van de economische activiteiten is het energieverbruik lager. Dat heeft tot gevolg dat de prijs voor (duurzame) energie onder druk staat. Gelet op de ontwikkelopgave van hernieuwbare bronnen die forse investeringen vergen (in plaats van fossiele bronnen waarvoor deze investeringen reeds gemaakt zijn) is dit voor de energietransitie een serieus gevaar. Als we de klimaatdoelstellingen willen halen dan ontkomen we er niet aan om de business case voor investeringen voor hernieuwbare bronnen te verbeteren ten laste van fossiele bronnen. Wij pleiten daarom om juist in deze tijd duurzame investeringen aan te jagen. Dat kan door subsidie indien er een tijdelijke stimulans vereist is, en door beprijzing van milieuschade als er structureel een correctie nodig is op marktfalen doordat vervuiling niet wordt beprijsd. Beide instrumenten zijn nodig! Voorbeelden hiervan zijn onder andere het versnellen van de duurzame en natuur-inclusieve woningbouw en de btw op arbeid te verlagen, de subsidie energiebesparing eigen huis te versimpelen en een isolatieverplichting met een subsidie bij natuurlijke verandermomenten zoals woningoverdracht bij koop- en huurwoningen in te voeren, en meer gelden vrij te maken voor subsidieregelingen voor duurzame energieprojecten door de begrotingsreserve beschikbaar te stellen voor nieuwe beschikkingen in plaats van af te romen naar de algemene middelen[1].

Deelvraag 2: Welke gevolgen hebben de coronamaatregelen op werk en inkomen?

De coronacrisis dreigt een gat te slaan in werkgelegenheid in allerlei sectoren. Voor het waarmaken van de energietransitie zijn veel banen nodig. Onder andere bij netbeheerders, maar bijvoorbeeld ook bij installateurs voor zonnepanelen bleken tot voor kort de beschikbare arbeidskrachten de remmende factor op de energietransitie. Nu in veel sectoren banen verloren dreigen te gaan pleiten wij ervoor om grootschalige betaalde omscholingsprogramma's te ontwikkelen gericht op banen die nodig zijn voor de energietransitie. Hierbij valt te denken aan investeren in een omscholingsprogramma voor personeel in de weginfrastructuur richting banen in de duurzame energietransitie of woningbouw, het ontwikkelen van een actief omscholings- en omschakeltraject voor boeren die de overstap naar een duurzame landbouw nu willen maken en gesubsidieerde arbeidscapaciteit beschikbaar te stellen voor bedrijven die straks werknemers hard nodig hebben, en dit te koppelen aan het omscholingsprogramma voor mensen uit sectoren die noodgedwongen moeten afbouwen.

Deelvraag 3: Hoe beoordeelt u de inzet van klimaatmaatregelen tijdens en na de corona-crisis?

In Nederland hebben we de start gemaakt met een transitie naar een duurzame economie. Het is daarom logisch dat in deze coronacrisis economische steunmaatregelen gecombineerd worden met een verdere stimulering van die transitie. Noodgedwongen heeft de crisis een aantal hardnekkige patronen doorbroken en kwetsbaarheden blootgelegd, maar daarmee ook de kansen voor een duurzame samenleving laten zien. We reizen veel minder en waarderen de lokale economie meer, we ervaren schonere lucht en herwaarderen de natuur. Benut deze nieuwe kansen en het nieuwe draagvlak om het blijvend anders te doen. Juist door nu en versneld klimaatmaatregelen te nemen. Stimuleer en investeer in slim en schoner mobiliteitsbeleid samen met o.a. gemeenten en werkgevers, en in natuurversterking. Ondersteun hulpvragen voor circulaire en korte ketens.

Wij zijn blij dat het kabinet heeft doorgepakt met het Urgenda-vonnis en het consultatieproces van de CO2-heffing voor de industrie. Zij laat zo zien dat we ook in deze tijd door moeten gaan met maatregelen om klimaatverandering tegen te gaan. Het vervroegd sluiten van kolencentrales is de meeste effectieve manier om de uitstoot van broeikasgassen fors te verlagen. Nu wordt de capaciteit van de kolencentrales teruggeschroefd met als doel een structurele emissiereductie van 5 tot 7,5 Mton. Maar het zou beter zijn om dit in te vullen is door sluiting van 2 tot 3

[1] Zie ook: Energeia, 30-04-2020

centrales. Zie hiervoor ook ons eerdere onderzoek naar de effecten van het sluiten van kolencentrales. Uiteraard in combinatie met effectieve omscholing.

Zoals eerder aangegeven is het van belang dat de middelen voor de SDE+(+) toereikend zijn. Om deze reden is het zorgwekkend dat de minister van Economische Zaken en Klimaat €680 miljoen uit de begrotingsreserve voor de SDE naar de algemene middelen heeft gesluisd. De middelen voor de SDE is geoormerkt geld dat opgehaald wordt met de Opslag Duurzame Energie (ODE). Deze middelen zijn bedoeld voor de energietransitie. Het besluit van de minister schept een gevaarlijk precedent. Wij hopen dat de minister zo spoedig mogelijk dit besluit terugdraait en juist meer middelen beschikbaar stelt voor de toekomstige SDE-rondes. Daarnaast biedt de herziening van de SDE+ naar de SDE++ kansen om de SDE toekomstgericht in te richten. Hierover heeft Natuur & Milieu eerder samen met de Natuur en Milieufederaties, Greenpeace en Milieudefensie een position paper ingebracht bij de schriftelijke rondetafel over de SDE++[2].

Deelvraag 4: Wat adviseert u aan het kabinet en de Tweede Kamer omtrent dit onderwerp?

Om de energietransitie te waarborgen stellen wij de volgende maatregelen voor die tevens zijn opgenomen in onze investeringsagenda.

Steunmaatregelen

- Steun de werkgelegenheid door gesubsidieerde arbeidscapaciteit beschikbaar te stellen voor bedrijven die straks werknemers hard nodig hebben, en koppel dit aan het omscholingsprogramma voor mensen uit sectoren die noodgedwongen moeten afbouwen.
- Verhoog het budget voor de SDE-regeling voor duurzame energieprojecten door de begrotingsreserve beschikbaar te stellen voor nieuwe beschikkingen.
- Versterk de investeringszekerheid van wind op zee projecten door onder meer het stimuleren en concretiseren van elektrificatie in de industrie
- Verbreed subsidiecategorieën in de SDE++ regeling voor CO2-reductie in de industrie, met name voor elektrificatieopties waarbij kan worden aangetoond dat de stroom wordt afgenomen van hernieuwbare bronnen. Juist nu zijn hiervoor extra kansen omdat door de coronacrisis de productieniveaus van fossiel gedreven installaties lager liggen en daarmee ook de gelegenheid er is van vervanging.
- Stel extra capaciteit van 100 FTE in bij het Expertise Centrum Warmte (ECW).

Stimuleringsmaatregelen

- Zet in op, en versnel het stimuleren van publiek én privaat gefinancierde investeringen in infrastructuur voor de energietransitie, zoals warmtenetten en waterstofnetten en het significant opschalen van regionale - en hoofdinfrastructuur van het elektriciteitsnet.
- Zorg voor versnelling en opschaling van staatsdeelnemingen door InvestNL en EBN op groene projecten.
- Ontsluit het potentieel van zonnepanelen op grote daken door opwek bij nieuwbouw ook voor deze gebouwen (bedrijfshallen, distributiecentra) door het Rijk verplicht te stellen in het bouwbesluit (waar nu via de NOVI de gemeenten deze bevoegdheid krijgen) tenzij aantoonbaar is dat dat niet kan. Gecombineerd met een transitiegerichte SDE-regeling die de onrendabele top wegneemt.
- Investeer gericht in de verdere ontwikkeling van smart grids, demand side respons en het bevorderen van CO2-vrij flexibele energiecapaciteit op basis van waterstof en batterijopslag.
- Start grootschalige isolatie van woningen, door een isolatieverplichting met een subsidie bij natuurlijke verandermomenten zoals woningoverdracht bij koop- en huurwoningen.

[2] Kamerstuk 2020D16710, pagina 45 en verder.

- Versimpel de subsidie energiebesparing eigen huis. Overweeg een ‘snelle-beslissers’-bonus om de markt snel op gang te helpen.
- Neem de onrendabele top bij warmte-aansluitingen van eigenaar-bewoners en utiliteit weg. Zorg dat ook eigenaar-bewoners en particuliere en maatschappelijke vastgoed eigenaren in aanmerking komen voor de stimuleringsregeling zoals de Stimuleringsregeling aardgasvrije huurwoningen.
- Versnel uitvoering/opdrachtverlening van projecten die gericht zijn op klimaatadaptatie in de gebouwde omgeving en landinrichting.
- Investeer versneld in de elektrische laadinfrastructuur.

Systeemmaatregelen

- Zorg ervoor dat consumenten hun spaargeld blijven investeren door ook bij bestaande bouw investeringen in zonnepanelen door woningkopers te belonen met een lagere overdrachtsbelasting.
- Internaliseer milieukosten vergaand in alle sectoren van de industrie, zodat het vanzelfsprekend wordt om duurzame maatregelen te nemen en koplopers worden beloond. In het Klimaatakkoord is een CO_2 heffing voor de industrie afgesproken, die wordt omgezet in wetgeving. Op dit moment wordt alleen CO_2-heffing geheven over het deel van de uitstoot dat boven de ETS benchmark ligt. Maar belangrijk is dat dat deze CO_2 heffing wordt uitgebreid naar een vlakke CO_2 heffing, waarbij alle CO_2-uitstoot en dus klimaatschade wordt beprijsd, waarbij de opbrengst van de heffing wordt gebruikt om klimaatmaatregelen bij bedrijven te financieren. Ook kan dit geld worden gebruikt voor een goed sociaal plan voor sectoren die zullen krimpen waarvoor de werkgelegenheid in de juist groeiende sectoren kan ontstaan. Goede om- en bijscholing is wat ons betreft daar onlosmakelijk onderdeel van. Zo helpen we onze industrie juist om op lange termijn concurrerend te worden.
- Om gemeenten, gebouweigenaren en de warmtebedrijven te ondersteunen stellen wij voor om een Nationaal Garantiefonds op te richten zodat gemeenten en warmtebedrijven dit instrument kunnen gebruiken voor het maken van afspraken over garanties op projectniveau. InvestNL zou het garantiefonds kunnen oprichten en beheren. Het voordeel van deze nationale aanpak is dat niet iedere gemeente samen met lokale partijen het wiel hoeft uit te vinden en er snelheid kan worden gemaakt.
- Versnel de duurzame en natuur-inclusieve woningbouw door meer subsidie beschikbaar te stellen en de btw op arbeid te verlagen.

Contact: m.prins@natuurenmilieu.nl

Inh.opgave

De effecten van de coronacrisis op de energietransitie

Paper Milieudefensie en Greenpeace – 20 mei 2020

Inleiding

Hartelijk dank voor de gelegenheid om inbreng te mogen leveren over de effecten van de corona periode op de energietransitie. Milieudefensie en Greenpeace Nederland zijn al decennia voorvechters en criticaster van het Nederlandse milieu- en klimaatbeleid. Wij streven er naar te voorkomen dat de klimaatcrisis uit de hand loopt en willen dat duurzame oplossingen voor iedereen bereikbaar zijn.

Wij zien een duidelijke impact van deze corona periode op de energietransitie en stellen aanvullend beleid voor. De deelvragen beantwoorden wij hier in hun onderlinge samenhang. Daarbij willen wij vermelden dat Milieudefensie en Greenpeace ook de inbreng van Natuur & Milieu op hoofdlijnen van harte steunen. Wij zien onze papers als complementair.

De corona periode: op welke manier kan de politiek ingrijpen?

Het coronavirus is, zo vrezen velen, nog lang niet overwonnen en de gevolgen zullen wellicht nog lang voortduren. Er zijn grote zorgen over de veiligheid van kwetsbare mensen, over de gezondheidszorg en uiteraard over werk en inkomen. Hoe kan de politiek ingrijpen zodat de samenleving en de economie zich uit de corona problemen kan ontworstelen naar een duurzame samenleving waaraan iedereen kan meedoen?

Eén van de effecten van de corona periode is dat mensen, fortuinlijk genoeg, ook positieve kanten van de huidige tijd meemaken: voor veel mensen geldt dat ze de reistijd die ze normaliter hebben, nu thuis kunnen beleven. Dat veel mensen ook een soort onthaasting meemaken; méér dan vroeger reflecteren op wat ze nu echt belangrijk vinden. Veel mensen vinden de omgangsvormen ten positieve veranderd, hebben het gevoel dat ze sámen voor uitdagingen staan en er is veel solidariteit. En grote dankbaarheid voor en enorm medeleven met allen die zorg aan de maatschappij leveren of leed van de corona periode ondervinden.

Vooruit op de ingeslagen weg

Iedereen verlangt naar het einde van de corona periode en wil weer terug naar de ingeslagen weg. Zo ook op het gebied van de energietransitie. Dat betekent dat de politiek juist nu, in deze periode, een manier moet vinden om terug op de ingeslagen weg van de energietransitie te komen; op een manier die klimaatverandering bestrijdt en natuurherstel bevordert.

DE BELANGRIJKSTE AANBEVELINGEN SAMENGEVAT

De belangrijkste aanbevelingen voor een doelmatige reactie op de impact van de corona periode op de energietransitie zijn de volgende, ze worden in het document verder toegelicht:

- Grootschalige prijsinstrumenten dienen versneld ingezet te worden om de transitie te versterken: een vlakke en generieke CO2 heffing, zonder vrijstellingen en zonder vertraging.
- Richt de overheidssteun primair op burgers en het MKB. Steun voor bedrijven moeten zoveel mogelijk direct gericht zijn op werknemers.
- Het laagste punt van de CO2 uitstoot in 2020 als de nieuwe piek.
- De energietransitie moet ook in de sectoren met de meeste uitstoot, te weten industrie, mobiliteit, landbouw, luchtvaart, gebouwde omgeving met extra maatregelen ondersteund worden.

Grootschalige prijsinstrumenten dienen versneld ingezet te worden om de transitie te versterken: een vlakke en generieke CO2 heffing, zonder vrijstellingen of vertraging

In het Klimaatakkoord heeft de Nederlandse overheid richting gegeven aan de transitie, i.i.g. voor wat betreft de daarin opgenomen doelstelling van 49% in 2030. Daarmee is de weg ingeslagen om de sector van duurzame energie te stimuleren en het gebruik van fossiele energie steeds meer te ontmoedigen.
Veel sectoren zijn door de crisis in het slop geraakt. Door de terugval van de economie is momenteel de vraag naar energie lager. Als gevolg daarvan staat ook voor duurzame energie de prijs onder druk. Daardoor worden investeringen in duurzame energie mogelijk minder interessant.

Gezien de forse investeringen die nodig zijn voor de ontwikkeling van hernieuwbare bronnen is het gevaar daarom groot dat de energietransitie de ingeslagen weg niet zou gaan volgen, en we verder afglijden.
Daarom moet de politiek nu verdere verslechtering van investeringscondities in duurzame energie voorkomen door vast te houden aan bestaand beleid: de opbouw van de duurzame energiesector en de afbouw van fossiele energie.

Er moeten dus geen maatregelen worden genomen om de lasten van de grote vervuilers - die we sowieso willen ontmoedigen - te verlichten, en al helemaal niet door deze sectoren de ruimte te geven weer méér het klimaat te belasten. Dat zou immers evenredig ten koste gaan van juist die sectoren die wij gezamenlijk wél willen stimuleren.

Daarom moet het wetsvoorstel CO2-heffing Industrie worden verbeterd.

Huidig beleidsvoorstel

- Nu wordt in het wetsvoorstel de industrie vrijgesteld van een CO2-heffing voor het grootste deel van de uitstoot, en
- de eerste jaren wordt er helemaal geen heffing in rekening gebracht.
- Vervolgens kan de industrie wel gebruikmaken van de subsidieregeling SDE++ om vergroeningsmaatregelen te financieren.
- Maar de zware industrie draagt slechts beperkt bij aan Opslag Duurzame Energie (ODE), waarmee de SDE++ wordt gevuld. Dit is de top-15 van grootste vervuilers: Staal, olieraffinage, chemie, kunstmest. Samen verantwoordelijk voor ruim 20% van de Nederlandse CO2-uitstoot.
- De ODE wordt momenteel vooral betaald door huishoudens en het midden- en kleinbedrijf (MKB), namelijk in schijf 1 tot 3.

Dit alles resulteert in een ongunstig stelsel waarbij één, de grootste vervuilers worden beloond, twéé, de burgers en het MKB betalen en drie, de duurzame energiesector de dupe is. Dit is onrechtvaardig, ondoelmatig én teveel gericht op de korte termijn.

Daarom stellen wij voor het huidige wetsvoorstel te verbeteren door het om te zetten in een algemene CO2-heffing zonder vrijstellingen en met met een prijs voor alle tonnen CO2 die bedrijven uitstoten. Op die manier wordt dus de volledige CO2 uitstoot beprijsd.
De opbrengst kan gebruikt worden om de economie aan te jagen door financiële steun te geven voor investeringen in vergroening van bedrijven en huishoudens en voor ondersteuning het creëren van nieuwe banen.

Richt de steun van de overheid primair op burgers en het MKB.
Steun voor bedrijven moeten zoveel mogelijk direct gericht zijn op werknemers

Nederland kan alleen sámen uit deze corona periode komen en de energietransitie doelmatig voorzetten als dat op een eerlijke en faire manier gebeurd. De burgers van Nederland moeten geholpen worden om hun banen te behouden, en om financieel mee te kunnen doen met de transitie naar een duurzame toekomst. Als we dat niet doen en wél de grote bedrijven ruimschoots helpen, zal dat het vertrouwen in de democratie en in onze instanties ondermijnen, zoals dat na 2008 ook dreigde te gebeuren. Het zal ook het draagvlak voor een energietransitie ondermijnen.

Daarom is er kapitaalsteun voor burgers nodig die helpt iedereen mee te laten doen. Dus bijvoorbeeld in de vorm van een langjarige nul-rente lening, om nu te kunnen investeren in duurzaamheidsmaatregelen die ervoor zorgen dat ze hun energiekosten kunnen gaan verlagen.

In het MKB vreest de helft van de bedrijven voor zijn voortbestaan. Ook zij hebben baat bij kapitaalsteun nu, om maatregelen te nemen die ervoor zorgen dat mensen hun energiekosten kunnen verlagen.

Het MKB moet over kapitaal kunnen beschikken waarmee ze zonnepanelen en energiebesparende maatregelen kunnen bekostigen. Nu met hulp van de overheid kunnen investeren in een zuinigere vloot voertuigen of in isolatie bespaart daarna vlot geld én is goed voor het klimaat. Kunnen investeren in thuiswerkomgevingen en zakelijk fietsgebruik bespaart veel kilometers en kosten. Dit zijn verstandige investeringen die Nederland sterker maken en die door het Rijk naar voren zouden moeten worden gehaald. Dit bevordert tevens de groene werkgelegenheid.

Het laagste punt van de CO2-uitstoot in 2020 als de nieuwe piek

Door de corona periode gaat ook de CO2-uitstoot tijdelijk omlaag. Waarschijnlijk is ergens in de loop van dit jaar het laagste punt bereikt.
Sommige stakeholders hebben reeds opgeroepen om diverse milieueisen te versoepelen en de bedrijven tijdelijk méér te laten vervuilen. Daardoor zou de CO2-uitstoot eerst weer omhoog gaan.

Echter, elke verhoging nú creëert een werkelijkheid die het halen van de verplichtingen van het Akkoord van Parijs moeilijker en kostbaarder maakt. Daarom moeten we ervoor zorgen dat de relatief lage CO2-uitstoot aan het eind van 2020 écht het laagste punt blijft en dat het van daaruit alleen naar beneden gaat: Het laagste punt als de nieuwe piek.

Daarvoor moet de overheid twee maatregelen nemen. Ten eerste heeft het kabinet als regisseur van de energietransitie de taak om de nationale CO2 reductiedoelen te behalen en het totale pakket van maatregelen daarop af te stemmen. Ten tweede is “het laagste punt als nieuwe piek” naast een politieke taak ook een politiek-maatschappelijke opdracht. De overheid moet derhalve initiëren dat de partijen van het Klimaatakkoord deze nieuwe mogelijkheid omarmen en gezamenlijk uitvoeren.

De energietransitie moet ook in de sectoren met de meeste klimaatuitstoot (industrie, mobiliteit, landbouw, luchtvaart, gebouwde omgeving) met extra maatregelen ondersteund worden

Er zijn grote kansen voor doelmatige versnelling van de energietransitie door specifieke extra maatregelen te nemen in de belangrijkste sectoren. Hieronder noemen wij een aantal daarvan.

Investeer in een grootschalige verduurzamingsoperatie van bestaande woningen. Geef hierbij voorrang aan sociale huurwoningen waardoor de huurders sneller kunnen profiteren van lagere energierekeningen. Schaf de verhuurdersheffing af en sluis dat geld naar de verduurzaming van de sociale sector. Stel een warmtefonds in waarbij lage inkomens hun woningisolatie niet terug hoeven te betalen.
Geef daarnaast kapitaalsteun en hulp aan eigen huis bezitters zodat zij hun rol in de energietransitie kunnen nemen.
Gebruik het bouwbesluit om de energietransitie te versnellen, door ook bij grote daken in de regel zonnepanelen, hoge isolatie, gasloos bouwen verplicht te maken

Ook in de sector mobiliteit zijn er grote kansen voor doelmatige versnelling van de energietransitie. Het gebruik van de auto en het openbaar vervoer is in deze corona periode drastisch afgenomen en het energiegebruik navenant. Het is nu zaak in het kader van de anderhalf meter economie grootschalige investeringen te doen in de fietsinfrastructuur. Er moet op omvangrijke schaal (tijdelijke) fietspaden worden aangelegd, ook op bestaande wegen waarvoor de snelheid ook aangepast worden. Investeer versneld in de elektrische laadinfrastructuur.

Voor de luchtvaartsector geldt dat er juist nu moet worden geïnvesteerd in een toekomstbestendige luchtvaart in lijn met de Nederlandse en internationale klimaatambities. De luchtvaart kan niet langer een uitzonderingspositie hebben, zeker niet gezien de directe en indirecte staatssteun voor deze sector.

In de energiesector is het belangrijk af te zien van het afromen van de SDE regeling naar de algemene middelen. Verhoog nu juist het budget voor de SDE regeling voor duurzame energieprojecten en breidt de noodzakelijke infrastructuur voor de energietransitie versneld uit. Sluit kolencentrales versneld en haal de investeringen in wind op zee en wind op land naar voren.

Met een groen banenplan levert de energietransitie banen voor de toekomst

Al deze maatregelen leveren veel en goede banen op. Dat is ook nodig, want de vrees is dat in deze corona periode nog veel mensen hun baan zullen verliezen. Maar er is ook veel arbeidskracht nodig om de energietransitie te kunnen bemensen. Miljoenen huizen en bedrijven moeten geïsoleerd worden, vele miljoenen zonnepanelen gebouwd, grote hoeveelheden thuiswerkplekken ingericht en fietsen verkocht en onderhouden worden. De overheid moet investeren in werving, inkomensondersteuning en omscholing om dat mogelijk te maken. Een dergelijke groen banenplan vergroot ook de steun voor de politiek en het vertrouwen in de democratie en in onze instanties.

De energietransitie in tijden van corona

De effecten van de coronacrisis op de financiële situatie van huishoudens en op investeringen in energiebesparende maatregelen door huishoudens

De coronacrisis heeft grote gevolgen voor veel huishoudens in Nederland. Veel mensen ervaren meer financiële stress. Inkomensdalingen worden opgevangen met spaargeld en door minder uit te geven. Een derde van de huishoudens heeft echter onvoldoende spaargeld om twee maanden zonder inkomen te kunnen rondkomen.
De mogelijkheden en bereidheid om te investeren in verduurzaming zullen dalen als gevolg van de coronacrisis. Daarbij vormen leningen voor verduurzaming een risico in tijden waarin het economisch slechter gaat.

De huidige crisis onderstreept nog eens hoe belangrijk het is om bij het verstrekken van leningen voor verduurzaming zeer terughoudend rekening te houden met toekomstige besparingen. Het Nibud pleit ervoor om coulant om te gaan met betalingsproblemen voor leningen voor verduurzaming. Daarnaast adviseert het Nibud om in deze tijden terughoudend te zijn met prijsverhogende maatregelen om verduurzaming te stimuleren, zoals het verhogen van de energiebelasting.

Energietransitie

In het Klimaatakkoord zijn meer dan 600 afspraken gemaakt om invulling te geven aan de energietransitie. Per sector wordt hier uitvoering aan gegeven, zodat in 2050 de uitstoot van broeikasgassen drastisch is teruggebracht.

De doelstellingen zijn ambitieus. Zo moet per 2030 70 procent van alle elektriciteit uit hernieuwbare bronnen komen. Dit gebeurt met windturbines op zee, op land en met zonnepanelen op daken en in zonneparken. Auto’s worden elektrisch en gebouwen moeten van het aardgas af. In 2030 moeten de eerste 1,5 miljoen bestaande woningen verduurzaamd zijn. Gemeentes weten in 2021 welke wijk, wanneer aan de beurt is. Het is de bedoeling dat de investering in verduurzaming betaald kan worden uit de opbrengst van een lagere energierekening.
Een deel van de maatregelen is direct gericht op huishoudens. Er zullen ook indirecte gevolgen zijn. Zo zijn er afspraken die de industrie en de landbouw raken, en die effecten zullen hebben op de prijzen van diverse producten en diensten. We focussen hier vooral op de energietransitie betreffende de woning.

Om de doelstellingen te behalen worden onder andere financieringsmogelijkheden overwogen, zoals leningen, subsidies, een warmtefonds, gebouwgebonden financiering.
- Gunstige leningen en subsidies voor woningeigenaren en VVE’s voor isolatie en energiebesparing, waarbij de investering zoveel mogelijk wordt terugverdiend via de energierekening.
- Corporaties zorgen voor beter geïsoleerde woningen, waarbij de huur kan stijgen zolang de maandlasten gelijk blijven.
- Er worden mogelijkheden verkend om financiering te koppelen aan de woning in plaats van aan de bewoners.
- Om huishoudens te stimuleren zelf maatregelen te nemen gaat de energiebelasting op gas omhoog en op elektriciteit omlaag.

© Nibud 2020

Wat doen huishoudens al om te verduurzamen?

Op dit moment is er nog veel onduidelijk over de financieringsmogelijkheden en de verwachte kosten en opbrengsten van verduurzaming. Daarom is een groot deel van de Nederlandse huiseigenaren (43 procent) niet van plan om binnen nu en vijf jaar de woning te verduurzamen.[1] Huiseigenaren wachten met verduurzamen op de overheid. De belangrijkste reden hiervoor is dat zij niet weten welke financiële regelingen zij vanuit de overheid kunnen verwachten. Daarnaast denken huiseigenaren dat het verduurzamen van woningen in de toekomst goedkoper wordt.

Wat houdt hen tegen?

Door de afwachtende houding van veel huiseigenaren hebben zij nu mogelijk een onnodig hoge energierekening. Daarnaast lopen zij het risico dat hun huis in de toekomst minder waard wordt. Meer dan de helft van de huiseigenaren vindt dat de overheid hen financieel moet ondersteunen bij het energiezuiniger maken van de woning. Bijna de helft van alle eigenaren wacht dan ook op mogelijke regelingen hiervoor. Tegelijkertijd verwachten eigenaren dat de kosten van verduurzaming in de toekomst lager zullen worden. Ruim een derde is bang dat de investering in duurzaamheid op dit moment niet leidt tot een waardevermeerdering van de woning.

Het Nibud ziet dat financieel zwakkere huishoudens vaker een woning bezitten met een slechter energielabel (D, E, F of G). Juist voor deze huishoudens kan verduurzaming gunstig zijn, omdat zij veel baat hebben bij een lagere energierekening. Tegelijkertijd moet aan deze huizen waarschijnlijk het meeste gebeuren om ze energiezuinig te maken en ontbreekt het deze huishoudens aan financiële ruimte om hierin te investeren.

Coronacrisis leidt tot minder inkomen

Voor veel huishoudens heeft de coronacrisis grote gevolgen. Veel mensen ervaren meer financiële stress. Een vijfde ervaart een inkomensterugval, onder deze groep vallen met name jongeren, zelfstandigen en flexwerkers.[2] Zij vangen de terugval op met spaargeld en door minder uit te geven. Lang niet iedereen heeft echter voldoende spaargeld. Bijna een derde (29 procent) van de huishoudens heeft onvoldoende spaargeld om twee maanden zonder inkomen te kunnen rondkomen.

Een derde van de huishoudens in Nederland heeft te weinig geld achter de hand om onverwachte uitgaven van te kunnen betalen.[3] In combinatie met een inkomensterugval is de kans groot dat een kleine buffer voor veel huishoudens zal leiden tot betalingsproblemen.

Het Nibud pleit er dan ook voor om de financiële gevolgen van de coronacrisis op huishoudens zoveel mogelijk te beperken. Hierbij roept het Nibud op tot het aannemen van een coulante houding en het aandacht hebben voor de kwetsbare positie waar veel huishoudens zich, door de huidige ontwikkelingen in bevinden. Deze oproep richt zich tot het kabinet, gemeenten, woningcorporaties, commerciële verhuurders, zorgverzekeraars en het professionele werkveld van schuldhulp en incasso. Goede financiële hulpverlening en coulance zijn essentieel om grotere problemen te voorkomen.

[1] Verduurzaming: een heilig huisje in aanbouw?, Nibud, 2019

[2] Factsheet coronacrisis en geldzaken, Nibud, april 2020

[3] Geld achter de hand makkelijker maken, Nibud, 2017

© Nibud 2020

En tot substitutie-effecten

Naast directe inkomenseffecten heeft een crisis ook gevolgen voor de manier waarop huishoudens geld uitgeven. Tijdens de kredietcrisis zagen we dat veel consumenten door onzekerheid de hand op de knip hielden en minder uitgaven aan consumptiegoederen. Afgelopen april kende de grootste daling van het consumentenvertrouwen die het CBS ooit heeft gemeten. De koopbereidheid is ook tijdens deze crisis enorm verslechterd. Over de komende tijd zijn consumenten zeer negatief en vinden zij de tijd voor het doen van grote aankopen erg ongunstig.

De corona-crisis biedt ook kansen. In deze periode blijkt veel van wat normaal leek, niet zo vanzelfsprekend. Mensen worden nu gedwongen hun gedrag te veranderen, en het kan best zo zijn dat een aantal van deze gedragsveranderingen blijvend zijn. Juist het veelvuldig thuis zijn, geeft mensen een prikkel om de woning te verbeteren. De bouwmarkten hebben hun omzet zeker niet zien dalen. Dat is natuurlijk een grote kans voor het energiezuiniger maken van de woningen.

Verduurzaming vertraagd door coronacrisis

Gemeenten en Rijksoverheid zijn momenteel druk bezig met het bieden van steun aan mensen en bedrijven die het door de coronacrisis moeilijk hebben. Dit zal een vertragende werking kunnen hebben op de doelstellingen uit het klimaatakkoord.

Door de coronacrisis geven huishoudens minder uit. Hun focus zal meer gericht zijn op het budget voor de korte termijn dan voor de lange termijn. Investeringen in energiebesparende maatregelen zullen hierdoor achterblijven. Die vergen immers nu uitgaven en een terugverdienen op de lange termijn. De bestaande afwachtende houding ten aanzien van investeringen in energiebesparende maatregelen zal hierdoor worden versterkt. Voor zover de focus toch op de lange termijn ligt, zullen huishoudens zich er extra van bewust zijn dat zij (meer) geld achter de hand willen hebben om een inkomensterugval of prijsstijging op te kunnen vangen.

Dat geldt voor huishoudens die zelf de financiële mogelijkheden hebben om in verduurzaming te investeren. Daarnaast zijn er huishoudens die momenteel überhaupt aan het overleven zijn. Voor hen is investeren in verduurzaming nu helemaal niet aan de orde en vormen aanwezige betalingsverplichtingen een acuut probleem.

Pas op met extra krediet

Voor huishoudens die weinig eigen middelen hebben, creëert een lening de mogelijkheid om toch te kunnen verduurzamen. Deze huishoudens zijn nu gebaat bij een goed geïsoleerde woning, maar niet bij de financiële verplichtingen van een lening voor verduurzaming. De maandlast van zo'n lening mag dus nooit hoger zijn dan de besparing op de energierekening. Die besparing is echter moeilijk in te schatten. Onder andere doordat de energierekening van jaar tot jaar verschilt, mede als gevolg van overheidsmaatregelen.

Iemand die een lening heeft afgesloten voor energiebesparende maatregelen, kan door een inkomensterugval door de coronacrisis grote moeite hebben om de maandlast te betalen. Die betalingsverplichting kan niet alleen tot problemen leiden, ook zullen de extra kosten van het uitstel van betaling gevolgen hebben voor de terugverdientijd van de investering. Hiermee wordt nogmaals benadrukt dat bij het ontwikkelen van financieringsmogelijkheden voor verduurzaming zeer voorzichtig moet worden omgegaan met het verdisconteren van verwachte energiebesparingen.

© Nibud 2020

Wees voorzichtig met prijsprikkels

Het advies is om zoveel mogelijk thuis te werken. Hierdoor zijn veel mensen tijdens de coronacrisis meer thuis dan ervoor. Dit kan tot gevolg hebben dat na de coronacrisis er ook meer vanuit huis gewerkt wordt. De maatregelen om mensen te stimuleren om te verduurzamen zoals de verhoging van de energiebelasting zullen dan mogelijk meer effect sorteren. Tegelijkertijd is dit een ongericht middel dat ook mensen treft met beperkte bestedingsmogelijkheden, al dan niet veroorzaakt door de coronacrisis. Mensen die nog niet verduurzaamd hebben worden geconfronteerd met een hogere energierekening. Het verdient daarom aanbeveling om de inkomenseffecten van dergelijke maatregelen voor kwetsbare groepen te beperken.

Advies

De coronacrisis veroorzaakt voor veel huishoudens financiële problemen. De overheid heeft inmiddels een breed pakket aan maatregelen opgesteld om huishoudens zoveel mogelijk te helpen met de financiële gevolgen van de coronacrisis. Een belangrijk aspect dat in veel van deze maatregelen naar voren komt is het coulant omgaan met betalingsproblemen. Daaruit volgt dat het verstandig is om ook coulant om te gaan met betalingsproblemen bij leningen voor verduurzaming. Dat kan echter wel gevolgen hebben voor de terugverdientijd van de investering.

De coronacrisis onderstreept nog eens welke risico’s er kleven aan het stimuleren van financiering van verduurzaming. Het Nibud adviseert daarom om bij het verstrekken van leningen voor verduurzaming zeer terughoudend rekening te houden met toekomstige besparingen. Het Nibud adviseert verder om zeer terughoudend te zijn met prijsverhogende/lastenverzwarende maatregelen om verduurzaming te stimuleren, zoals het verhogen van de energiebelasting. Dit zal mogelijk gevolgen hebben voor de doelstellingen uit het Klimaatakkoord.

Nibud
20 mei 2020

© Nibud 2020

Inh.opgave

woonbond
de stem van hurend nederland

Postbus 3389
1001 AD Amsterdam
020-5517700
www.woonbond.nl

Tweede Kamer
Commissie EZK
cie.ezk@tweedekamer.nl

datum
20 mei 2020
kenmerk
20.223
uw relatienummer

bijlage(n)

Betreft: position paper Corona en Energietransitie

Geachte commissieleden,

Uw commissie heeft diverse partijen, waaronder de Woonbond verzocht haar visie te geven op de vraag op welke wijze de Coronacrisis invloed heeft op de energietransitie. Wij beantwoorden deze vraag primair met het oog op economische gevolgen van de Coronacrisis, maar vooraf willen wij toch ook de mogelijke andere gevolgen niet onbenoemd laten, want uiteraard zijn de gevolgen van Covid-19 niet alleen economisch.

Zeker gedurende de periode dat er geen vaccin of genezing mogelijk is, heeft deze pandemie ook grote sociale gevolgen. Het is inmiddels waarschijnlijk dat ook de sociale gevolgen een langduriger effect gaan hebben. Daarbij gaat het om de wijze waarop mensen met elkaar, met de natuur en met het risico op een andere crisis zullen omgaan. Het is goed denkbaar dat dit ook omgang met de klimaatcrisis zal beïnvloeden. Wij verwachten dat het gevoel voor urgentie in ieder geval zal gaan groeien en dat kan mogelijk het draagvlak voor ingrijpende maatregelen versterken. Daarnaast is te verwachten dat de noodzaak problemen op te lossen hoe dan ook een gezamenlijke opdracht is die vereist dat de lusten en lasten eerlijk worden verdeeld en dat de grootste veroorzakers daarbij een zware verantwoordelijkheid dragen.

Dit gezegd hebbende, willen wij in het vervolg van deze paper het vooral hebben over de economische gevolgen van de Coronacrisis op de energietransitie, daar vroeg u ook naar.

> ***Welke impact hebben de coronamaatregelen op het rendement van investeringen in duurzame technieken?***

De Coronacrisis beïnvloedt mogelijk de energieprijzen. Het is niet uit te sluiten dat een lagere vraag naar energie als gevolg van de crisis ook lagere energieprijzen veroorzaakt. Het grote probleem is dat de werkelijke kosten van het gebruik van fossiele energie feitelijk nog niet goed verwerkt zijn in de energieprijzen. Mede daarom konden wij ons wel vinden in een stijging van de Energiebelasting, mits zeker de armere bewoners daarvoor ruim voldoende worden gecompenseerd. Wij kunnen ons voorstellen dat een verdere ingreep in de energieprijzen wordt overwogen, maar daar willen wij dan wel graag de volgende kanttekening maken. Eventueel ingrijpen in de energieprijs moet dan wel voor alle sectoren even hoog zijn. Waar tot dusverre de energiebelasting voor consumenten veel hoger is

dan voor de grootste energieverbruikers door het toepassen van een groot verschil in energiebelasting (inclusief ODE) zou het vanuit draagvlak én effect overwegingen verdere aanpassing in deze tarieven in centen en niet in procenten gelijk moeten zijn. Daarbij moeten zeker de laagste inkomens ruimhartig worden gecompenseerd (bijvoorbeeld extra energiebelastingteruggave).

Welke gevolgen hebben de coronamaatregelen op werk en inkomen?

Te verwachten is dat er voor de komende tijden meer werkloosheid en een groei zal zijn van lagere inkomens. De economische crisis zal zeker de mensen met flexibele contracten in de lagere inkomensgroepen hard gaan raken. De Woonbond verwacht dat de vraag naar sociale huur veel groter zal blijken dan wordt aangenomen op basis van de toch al structureel veel te positieve Woonbehoefte onderzoeken. Waar eerder de prognose nog werd gebaseerd op een 'Midden'-scenario, lijkt het uitgaan van een 'Lage groei'-scenario zelfs nog te rooskleurig. Ook nu weer blijkt dat het wijs is om altijd te zorgen voor een forse overmaat aan betaalbare (huur)woningen, zodat in tijden van crisis de druk niet gelijk tot onoverkomelijke huisvestingsproblemen van lagere inkomens leidt. Een grote sociale voorraad versterkt het weerstandsvermogen van een samenleving op crises.

Wij gaan ervan uit dat het creëren van werkgelegenheid door extra te investeringen in verduurzaming én een groot aandeel sociale huur nu volstrekt logisch is. Zeker omdat investeringen in de bouwsector en het meest nog in de renovatie een grote multiplier hebben. Investeringen in bouwactiviteiten kennen een lage lekkage van de vraag naar het buitenland. Arbeid, materiaal en kapitaal zijn in deze bedrijfstak veelal lokaal gebonden, daardoor komen investeringen vaak sterker terug in de vorm van inverdieneffecten dan bij investeringen in handel, landbouw of transport, welke vaak veel meer drijven op import en export.

Wat adviseert u aan het kabinet en de Tweede Kamer omtrent dit onderwerp?

Ons advies luidt om zeer stevig in te zetten op een anticyclisch beleid met investeringen in verduurzaming van alle woningen. Daarbij is het bewaken van nominale woonlastenneutraliteit absoluut noodzakelijk. Bewoners met lage inkomens zullen het hardst door de crisis worden geraakt, dat maakt dat voor hen een woonlastendaling noodzakelijk zal zijn. Alleen dan blijft hun bestaanszekerheid voldoende op niveau om het draagvlak voor de energietransitie in beeld te houden. Het draagvlak voor de energietransitie leunt op zowel betaalbaarheid als op zeggenschap. Een versnelling van de investeringen kan niet anders dan plaatsvinden op basis van instemming door de bewoners en daarbij speelt de betaalbaarheid uiteraard een grote rol. Terecht heeft de Tweede Kamer recent ook uitgesproken niet aan instemmingsrecht op basis van minimaal 70% te willen morrelen.

De noodzaak om fors anticyclisch te investeren moet ook plaatsvinden in de nieuwbouw, hetgeen de wooncrisis ook vereist. Uiteraard kan juist de nieuwbouw heel goed bijna energieneutraal worden gerealiseerd, maar ook daarbij zijn de investeringen hoger dan zonder die eis te stellen. Er nu voor zorgen dat de productie van energiezuinige nieuwbouw op gang blijft, zorgt er voor dat alle investeringen die eerder zijn gedaan om deze kwaliteit ook te kunnen realiseren blijft renderen. Juist in de nieuwbouw is de kans groot dat de kosten voor energiebesparende kwaliteit door het behoud van voldoende schaal omlaag gaan.

U begrijpt dat er in onze visie aangaande Coronacrisis en de energietransitie absoluut geen ruimte is voor de verhuurderheffing. Sterker nog, er is ons geen realistisch plan bekend om de wooncrisis in Nederland te verlichten, waarin deze heffing gehandhaafd blijft. Deze heffing treft al jaren precies die sector, die wij nu zo bitterhard nodig hebben. Een sector, waar eventuele rendementen niet als dividend naar het buitenland gaan, maar waar dat dividend kan worden ingezet om de woonlasten laag te houden en de productie van nieuwbouw en meer inzet op verduurzaming hoog. De Woonbond heeft eerder ook al aangegeven het ook een optie is om de opbrengst van de verhuurderheffing te

benutten voor de voeding van een bouw- en verduurzamingsfonds, maar dan moet dit fonds voor zo ver het gevuld wordt met middelen uit de verhuurderheffing ook alleen ten goede komen aan de sociale huursector.

Wij spreken graag verder met u over welke maatregelen kunnen bijdragen aan het beperken van de effecten van de Coronacrisis op de energietransitie.

Met vriendelijke groet,

Zeno Winkels
algemeen directeur

Inh.opgave

Shell Nederland B.V.
Carel van Bylandtlaan 30
2596 HR Den Haag
Nederland
Tel +31 70 377 8767
Internet http://www.shell.com

Tweede Kamer der Staten-Generaal
T.a.v. de leden van de Vaste Kamercommissie Economische Zaken en Klimaat
cie.ezk@tweedekamer.nl

Den Haag, 19 mei 2020

Geachte leden van de vaste Kamercommissie Economische Zaken en Klimaat,

Op 24 april jl. heeft u een uitvraag aangekondigd voor position papers over het effect van de coronacrisis op de energietransitie. Langs deze weg willen wij graag als Shell Nederland ons perspectief op dit vraagstuk aan u meegeven.

Wij zijn van mening dat politiek, bedrijfsleven en de maatschappij de krachten moeten bundelen om te zorgen dat er zo min mogelijk effect van deze crisis op de energietransitie zal zijn. Of beter nog, dat we zullen terugkijken met de vaststelling dat de crisis juist een katalysator was voor de samenwerking die geleid heeft tot succes in de energietransitie. Dit zullen we hieronder verder toelichten.

De huidige pandemie is een meerdimensionale crisis van ongekende omvang. Het tragische verlies van vele levens en de moedige strijd in de ziekenhuizen zal een ieder zich een leven lang herinneren. De zogenoemde intelligente lockdown is een noodzakelijke inperking van vrijheid die we sinds de Tweede Wereldoorlog niet gekend hebben in Nederland. Ook lijkt een diepe en wereldwijde recessie onvermijdelijk.

Als je als bedrijf aan mensen energie levert om te bewegen, dan voel je het vanzelfsprekend hard als diezelfde mensen hun bewegingsvrijheid verliezen. In Nederland is de benzinevraag met 50% afgenomen, de dieselvraag met 30% en de kerosinevraag bestaat bijna niet meer. Tegelijk is er naar andere producten juist weer meer vraag, denk aan onze IsoPropylAlcohol (IPA) – een essentiële grondstof voor desinfecterende middelen – en grondstoffen voor medicijnen en beschermingsmiddelen. Maar alles bij elkaar opgeteld, krijgt ons bedrijf stevige klappen door deze crisis.

Daarom heeft Shell zware maatregelen afgekondigd om de continuïteit van de onderneming te waarborgen. We besparen jaarlijks 8-10 miljard dollar aan kosten, zowel uit de operatie als door projecten te stoppen. En het dividend aan de aandeelhouders wordt met 66% teruggebracht.

Gevestigd te Den Haag
Handelsregister, No. 24098177
VAT nummer NL001231431B01
Tel +31 (0)70 377 9111

Tegelijkertijd kunnen we het ons als samenleving niet veroorloven om ons af te laten leiden van die andere collectieve uitdaging waar we voor staan: het aanpakken van klimaatverandering. Daarom heeft Shell op 16 april aangekondigd dat wij in 2050 wereldwijd een energiebedrijf met netto nul CO_2-uitstoot willen zijn. We versterken daarmee onze klimaatambities, midden in de coronacrisis. Juist nu.

In Shell Nederland doen we dat ook. Hoewel al onze bedrijfsonderdelen in Nederland moeten bijdragen aan de kostenbesparingen, willen we daarbij het investeringskapitaal voor energietransitie-projecten zo goed mogelijk te beschermen. Zo hebben we samen met Eneco geboden op het windpark Hollandse Kust (Noord). Daarbij ontwikkelen we plannen om een koppeling te maken met een grote groene waterstoffabriek in de Rotterdamse haven, samen met onze partners van o.a. het Havenbedrijf Rotterdam. Daarnaast bouwen we door aan ons netwerk van elektrische laadpalen, blijven we, samen met onze partners, vol inzetten op het CCS-project PORTHOS, ontwikkelen we aardwarmteprojecten en onderzoeken hoe we blijvend kunnen investeren in circulaire-economieprojecten zoals Waste To Chemicals.

Dit zijn belangrijke stappen, maar we hebben nog een lange weg te gaan om de 2030-doelen te halen. Laat staan om in 2050 klimaatneutraal te zijn. Er is veel meer nodig. Wij blijven ons daarvoor inzetten met investeringen, kennis en innovatie. Daarbij werken we in partnerschap met vele andere bedrijven en kennisinstellingen. Wij denken dat vanuit de kant van de overheid drie maatregelen juist nu randvoorwaardelijk zijn voor een succesvolle energietransitie:

1. Ruimhartig investeren in publieke infrastructuur voor elektriciteit, waterstof, CO_2 en warmte. Gebruik deze investeringen als herstelmaatregelen in de economische wederopbouw, en help tegelijk de energietransitie versneld verder.
2. Faciliteer in economische zin de uitvoering van de afspraken die gemaakt zijn in het Klimaatakkoord. Open de SDE++ snel voor meer categorieën. Ondersteun bedrijven die het nodig hebben op projectbasis met investeringskapitaal bijv. via InvestNL of andere (revolverende) fondsen.
3. Faciliteer ook in juridische zin de uitvoering van de afspraken die gemaakt zijn in het Klimaatakkoord. Laat de wet- en regelgeving met zijn tijd meegaan, bijv. door het versimpelen van vergunningspocessen. Denk bijvoorbeeld aan een verruiming van het toepassingsbereik van de crisis- en herstelwet voor transitieprojecten. De overheid kan de coronacrisis aangrijpen om het collectief belang van de transitie te versterken. Klimaatbeleid, de economische wederopbouw en het herstel van werkgelegenheid lopen in deze omvangrijke projecten synchroon.

Ook CO_2-beprijzing speelt een belangrijke rol bij het bewerkstelligen van de ambitie. Al jarenlang zijn wij daar voorstander van en pleiten we hiervoor, zeker ook in Europees verband. Een verstandige nationale heffing in aanvulling op het Europese emissiehandelssysteem (EU ETS) is voor ons altijd bespreekbaar geweest tijdens het klimaatakkoord proces. Op dit moment ligt er een wetsvoorstel voor ter consultatie. Daarop zijn zeker een aantal verbeterpunten mogelijk, met name om de wet beter aan te laten sluiten bij het ETS. Deze inhoudelijke punten zullen wij naar voren brengen in reactie op de consultatie, in samenwerking met onze industrieverenigingen. Het is wat ons betreft een goede zaak zijn als dit wetsvoorstel nog deze kabinetsperiode aangenomen wordt, met verbeteringen vanuit de consultatie. Daarmee wordt immers ook zekerheid geboden aan investeerders. De CO2-beprijzing zal goed werken juist in combinatie met een versterking van positieve prikkels voor groen herstel.

Zoals gezegd, we kunnen het ons niet veroorloven om door de coronacrisis de aandacht te verliezen voor CO_2-reductie en duurzaamheid. Het is juist nu belangrijk om investeringen te doen die Nederland helpen om sterk uit de crisis te komen, gericht op de 2050-doelen. Wij doen graag ons deel van die investeringen. Dat kunnen we niet alleen: we hebben de overheid hard nodig om dit mogelijk te maken; zowel financieel als op het gebied van vergunningen en beleid. De maatschappij is gebaat bij meer keuze-aanbod van duurzame producten, en zal die duurzame keuze dan hopelijk ook vaker maken. Als we op die manier de handen ineen slaan, zullen we sterker en duurzamer uit deze crisis komen.

Met vriendelijke groet,

Shell Nederland B.V.

J.M.W.E. van Loon
President Directeur

Inh.opgave

TONZON

Tweede Kamer der Staten Generaal
t.a.v. de vaste commissie voor Economische Zaken en Klimaat

Datum: 20 mei 2020
Onderwerp: Position paper effecten coronacrisis op energietransitie

De energietransitie gaat door ondanks Corona
Vloerisolatie haalbaar in de anderhalvemeter-samenleving

TONZON vraagt aan u als Kamerlid om de mogelijkheid tot aanleggen van vloerisolatie actief uit te dragen en de minister te verzoeken om deze optie mee te nemen in zijn gesprekken met woningeigenaren, woningcorporaties, verhuurders, installateurs en aannemers.

De vaste Tweede Kamercommissie voor Economische Zaken en Klimaat heeft een uitvraag gedaan naar position papers over effecten van de Coronacrisis op de energietransitie. Op de lijst van betrokkenen is geen directe vertegenwoordiging van de isolatiebranche terug te zien. TONZON wil middels deze position paper toch graag input leveren en laten zien dat er, ook in tijden van Corona en de bijbehorende anderhalvemeter-samenleving, nog steeds mogelijkheden zijn de energietransitie door te zetten, en zelfs te versnellen. Het installeren van vloerisolatie blijft namelijk mogelijk, zonder dat er intensief contact is met de bewoners. Vloerisolatie heeft als toegevoegde waarde dat het bijdraagt aan een energiezuinige, gezonde en comfortabele woning.

Gevolgen Corona voor verduurzaming
Door het Coronavirus en de genomen maatregelen zijn veel projecten (bij circa twee op de drie bedrijven) in de duurzame energie stil komen te liggen en komen nieuwe projecten in gevaar doordat de vergunningverlening vertraging oploopt.[1] Dit levert een risico op voor de energietransitie, zowel voor de kort als voor de lange termijn.

Maar, deze tijd biedt ook kansen: mensen gaan meer aan de slag in hun eigen huis en hebben wellicht wat extra's te besteden omdat andere kostenposten (bijvoorbeeld vakantie en uitgaan) lager zijn dan normaal. Tegelijkertijd zijn mensen meer thuis, is het energiegebruik hoger en zien bewoners hun energiekosten oplopen. Huiseigenaren kijken naar manieren om te besparen op vaste lasten. Het verlagen van de energielasten is in veel gevallen de eerste mogelijkheid.[2] Het is juist nú de beste tijd om je huis energiezuiniger te maken en het is van belang dat dit duidelijk wordt gecommuniceerd.

Vloerisolatie in de anderhalvemeter-samenleving
Binnen alle verschillende opties en mogelijkheden in de anderhalvemeter-samenleving scoort het aanbrengen van vloerisolatie hoog op het gebied van toegankelijkheid en haalbaarheid. Vloerisolatie is namelijk een apart bouwstroom, dat wil zeggen dat het niet per se is gekoppeld aan andere renovatie- of isolatiewerkzaamheden, omdat de installateur alleen in de kruipruimte hoeft te zijn. TONZON heeft samen met de bij haar aangesloten installateurs een extra protocol opgesteld om de vloerisolatie veilig aan te brengen in een woning, waarbij er weinig tot amper contact nodig is met de bewoners.

In de praktijk betekent dit dat mensen eerst het luik van de kruipruimte open doen en dan pas de voordeur. Wanneer bewoners op veilige afstand zijn, gaan de installateurs naar binnen en door het

[1] NVDE, "Doorwerken aan een schone energievoorziening, ondanks de coronacrisis," 26 maart 2020, http://www.nvde.nl/nvdeblogs/doorwerken-aan-een-schone-energievoorziening-ondanks-de-coronacrisis/
[2] Vereniging Eigen Huis, "Coronacrisis noopt tot besparen," 13 mei 2020, https://www.eigenhuis.nl/actueel/nieuws/2020/05/12/22/00/coronacrisis-noopt-tot-besparen#/

luik de kruipruimte in. Zodra de vloerisolatie geplaatst is, verlaat de installateur via het luik de kruipruimte, en de woning. Daarnaast kan de vloerisolatie van TONZON ook door een handige klusser zelf worden aangebracht.

Nog meer voordelen van vloerisolatie
Zonder vloerisolatie koelt een woonkamer aan de onderkant af door de koude, vaak vochtige, lucht uit de kruipruimte, en ontstaat een koudere zone onderin de kamer. Juist daar waar zich voeten en onderbenen bevinden. Veel mensen compenseren deze koude zone door warmer te stoken. Een vuistregel zegt dat één graad lager stoken een besparing oplevert van 7%. Omgekeerd geldt dan dat één graad hoger stoken 7,5% meer energie kost. Meestal gaat het om meer dan een graad. Daarnaast wordt het stookseizoen korter, omdat de permanente afkoeling aan de onderkant wordt weggenomen.

De lage temperatuur van een ongeïsoleerde vloer gaat gepaard met een hogere RV (Relatieve Vochtigheid) waar schimmels en huisstofmijten van profiteren. Deze gevolgen brengen risico's voor mensen met astma en andere aandoeningen aan de luchtwegen met zich mee. Dit proces wordt vaak nog versterkt door:

1. Het ontbreken van een bodemafsluiter: hierdoor wordt vochtige lucht uit de kruipruimte de woning ingezogen wat vochtigheid bij de koude vloer verder verhoogd. Alhoewel het Bouwbesluit wel een beperking stelt aan de luchtvolumestroom vanuit een kruipruimte naar een bovengelegen verblijfsgebied, toilet- of badruimte voor nieuwbouw, is deze beperking niet nul.[3] Voor bestaande bouw geldt deze eis niet.[4] Meer ventilatie werkt hier averechts, omdat daardoor nóg meer vochtige lucht uit de kruipruimte wordt aangezogen.
2. Wanneer de rest van de gebouwschil wel is geïsoleerd, nemen de warmere muren minder vocht op en blijft condensatie op de ramen achterwege. Het vocht dat voordien condenseerde op de ramen en werd opgenomen door de muren trekt nu naar de koude zone onderin de woning.

Júist in deze Coronacrisis is er alle reden om aandacht te besteden aan vloerisolatie. Mensen zijn veel meer thuis, waardoor er meer vocht in huis wordt geproduceerd en waardoor de vochtigheid in de koude zones nog hoger wordt dan normaal.

Conclusie
Bij een haperende energietransitie is het zaak om de verbeteringen die wél kunnen doorgaan extra te stimuleren. Vloerisolatie is daar één van:

- Het wordt gerealiseerd met minimaal contact tussen bewoner en installateur, en past hiermee goed in de nieuwe anderhalvemeter-samenleving.
- Het effect is meervoudig:
    - het kan klimaatefficiënt en zorgt voor een vermindering van het energiegebruik;
    - het stimuleert een gezond binnenklimaat;
    - het creëert een comfortabele woonervaring.

Uiteraard zijn we ook bereid om het bovenstaande nader toe te lichten.

Hoogachtend,

Ton Willemsen

TONZON
Ton Willemsen
CEO & Special Projects
053-4332391
t.willemsen@tonzon.nl
Postbus 1375 | 7500 BJ Enschede (NL) | KvK 06044102 | NL 807787590 B01 | Tel: 053 - 433 23 91

[3] Bouwbesluit 2012, § 3.5.1. Nieuwbouw, Artikel 3.21. Wering van vocht van buiten, geldend 10-03-2020 t/m heden.
[4] Bouwbesluit 2012, § 3.5.2. Bestaande bouw, Artikel 3.26. Vocht van buiten, geldend 10-03-2020 t/m heden.

Over TONZON
Het Nederlandse bedrijf TONZON is de uitvinder van het opvouwbare isolatiemateriaal. De benodigde lucht wordt pas op de plaats van bestemming in het materiaal opgesloten. Zij hebben als het ware de thermosfles flexibel gemaakt. TONZON is vooral bekend als de pionier op het gebied van vloerisolatie. Het bedrijf heeft een netwerk opgericht van lokale installatiebedrijven en gespecialiseerde ambachtslieden die het materiaal bij particulieren aanbrengt om de lokale economie te ondersteunen.

Bij het TONZON isolatieprincipe wordt lucht gebruikt die overal gratis aanwezig is. Deze lucht wordt pas op de plaats van bestemming in onze Thermoskussens of tussen de Thermosheets opgesloten. Deze producten zijn gemaakt van een hoogwaardige kunststoffolie waarvan de oppervlakken op een speciale manier zijn veredeld. TONZON isolatiemateriaal is daarmee het eerste opvouwbare isolatiemateriaal ter wereld. Daardoor zijn de transportkosten zeer laag zijn evenals de uitstoof van broeikasgas, stikstof en fijnstof. De klimaatbelasting van deze Nederlandse uitvinding is zo laag dat het al na enkele winterweken winst oplevert voor het klimaat. https://tonzon.nl/klimaatefficient/

Inh.opgave

Netbeheer Nederland

Vitale energie-infrastructuur als motor van Groen Herstel

Inbreng Netbeheer Nederland t.b.v. schriftelijk rondetafelgesprek Corona en energietransitie

De Coronacrisis betekent voor Nederland de grootste naoorlogse uitdaging met een ongelofelijke impact op onze economie. De vraaguitval bij bedrijven en de daarmee gepaarde onzekerheid over de toekomst brengt met zich mee dat veel investeringen worden uitgesteld en dat veel banen op de tocht staan. Nederland is daarom op zoek naar concrete investeringen en maatregelen om de economische groei aan te jagen.

Het Klimaatakkoord is bij uitstek het voorbeeld van een robuust pakket aan afspraken waarmee Nederland haar duurzame ambitie waarmaakt en waarmee we het economisch herstel kunnen aanjagen en duurzame werkgelegenheid voor de lange termijn kunnen creëren. De gezamenlijke netbeheerders en alle andere partners uit het Klimaatakkoord zetten zich daarom maximaal in om de afspraken uit het Klimaatakkoord te halen en de daarvoor benodigde investeringen op peil te houden en waar mogelijk te versnellen. Daarvoor is samenwerking tussen alle partijen nodig. Alleen dan komt Nederland sterker en duurzamer uit de crisis. Dat is volgens ons de kern van Groen Herstel.

Kansen in het energiesysteem voor groen herstel
Netbeheer Nederland maakt daarom de komende periode concrete afspraken met onze partners in het Klimaatakkoord om ervoor te zorgen dat de energiesector een stevige bijdrage kan leveren aan het groene economisch herstel van Nederland. Dit komt neer op de volgende stappen:

- Wij stellen met de partners uit het Klimaatakkoord vast welke afspraken (slim) versneld uit te voeren zijn;
- Wij inventariseren welke energie-infrastructuurprojecten in aanmerking komen voor versnelde uitvoering door het verkorten van de doorlooptijd waar mogelijk;
- De netbeheerders zoeken tot 2030 duizenden technisch geschoolde medewerkers. Dit is directe werkgelegenheid. Indirect zorgt het groeiende werkpakket van de netbeheerders gemiddeld voor een verdrievoudiging van het werkpakket voor de aannemers.

Maak concrete afspraken en maatregelen om deze kansen te verzilveren
De overheid kan helpen in het versnellen van infrastructuurprojecten en in het realiseren van deze banen door:

1. Ruimtelijke procedures te versnellen bij concrete energie-infrastructuurprojecten met hulp van de Rijksoverheid, gemeenten, provincies, waterschappen en betrokken bedrijven;
2. In te zetten op een planmatige en integrale aanpak en intensieve samenwerking op nationaal en regionaal niveau tussen alle relevante partijen bij de planvorming en de realisatie van energieinfrastructuur;

3. Ruimtelijke procedures voor inpassing energie-infrastructuur en duurzame opwek structureel te versnellen;
4. Vraag en aanbod bij elkaar te brengen door duurzame projecten in gebieden met voldoende netcapaciteit extra te stimuleren;
5. De Energietransitie als banenmotor te benutten door in te zetten op omscholing. Datmaakt de arbeidsmarkt in de energieketen aantrekkelijker. Cofinanciering van bij- en omscholing kan bijdragen aan het voorkomen van werkloosheid. Veranker dat in een sectorplan;
6. Zet in op het versterken van de jaarlijkse instroom van elektrotechniek studenten aan het MBO;
7. Creëer een nieuwe crisis- en herstelwet die is toegesneden op groen herstel en betrek daarbij de partners van het Klimaatakkoord. Zorg dat benodigde regelingen voor bij- en omscholing om werkgelegenheid te behouden tijdig en op korte termijn beschikbaar zijn;
8. Zet in op anticyclische investeringen: maak het mogelijk dat de activiteiten van de netbeheerders ten aanzien van de infrastructuur voor het energiesysteem van de toekomst, waaronder toepassing van groen gas en waterstof, versneld kunnen worden.

Verbouwing energie-infrastructuur biedt gezamenlijke en unieke kansen
De afgelopen maanden hebben de netbeheerders hard gewerkt om gedurende de Corona-crisis de energievoorziening ongestoord, betrouwbaar en veilig te laten werken. De Klimaatopgave is echter een opgave van decennia met lange investeringshorizonnen en terugverdientijden. Dit biedt unieke kansen om juist nu een stabiele anticyclische investeringsagenda neer te zetten die banen creëert en de groei van duurzame energie mogelijk maakt. De netbeheerders investeren de komende 10 jaar circa 40 miljard euro in de elektriciteits- en gasinfrastructuur van Nederland. Dit is een verdubbeling ten opzichte van de afgelopen tien jaar. Dit zijn vrijwel allemaal binnenlandse bestedingen die direct ten goede komen aan bedrijven en de Nederlandse samenlevering. Door samen concreet te werken aan het versnellen van deze enorme investeringen, kunnen de uitwaaierende positieve effecten van op de Nederlandse economie bijdragen aan het aanjagen van het herstel.

Inh.opgave

Vaste commissie voor Economische Zaken en Klimaat
van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Nieuwegein, 20 mei 2020

Betreft: position paper over de effecten van de coronacrisis op de energietransitie

Geachte heer, mevrouw,

Hierbij reageert Koninklijke Metaalunie[1], onder dankzegging, op uw uitnodiging van 30 april 2020 tot het opstellen van een position paper over de effecten van de coronacrisis op de energietransitie. Hiernavolgend worden korte antwoorden gegeven op de door uw commissie geformuleerde hoofdvraag en deelvragen.

Corona heeft grote effecten; zowel mondiaal als continentaal/nationaal. De gezondheid is in het geding maar ook de economische gevolgen zijn enorm; voor burgers en consumenten maar zeker ook voor ondernemers, waaronder de mkb-maakbedrijven die in meerderheid worden vertegenwoordigd door Koninklijke Metaalunie. Op de website van Metaalunie: www.metaalunie.nl worden ondernemers individueel over corona geïnformeerd via www.metaalunie.nl/corona en worden corona-lobbydoelstellingen en -resultaten gecommuniceerd via www.metaalunie.nl/corona/lobby. Veelgelezen door leden, journalisten, beleidsmakers en politici, zijn de resultaten van de periodieke Economische Barometer. De laatste resultaten zijn aanklikbaar in voetnoot [2] en op de homepage zijn alle eerdere resultaten te vinden in de Nieuws-kolom.

Hoofdvraag
Op welke wijze heeft corona invloed op de energietransitie?

Alles wordt geraakt door de coronacrisis, dus ook de energietransitie. De ruimte voor ondernemers om te investeren in energiebesparende technieken en duurzame opwekkingstechnieken (de vraagkant) neemt door corona af of is volledig verdwenen en door

[1] Koninklijke Metaalunie is met ruim **14.000 leden** de grootste ondernemersorganisatie voor het mkb-metaal. Zij behartigt zowel de belangen van de bedrijfstak als de zakelijke belangen van haar individuele leden. De leden hebben samen een omzet van ca. **30 miljard euro** en bieden werkgelegenheid aan ruim **170.000 mensen**.

[2] https://metaalunie.nl/Details/2020/05/14/Inktzwarte-verwachtingen-doen-redelijke-resultaten-verbleken

de extreem lage energieprijzen nemen de terugverdientijden van investeringen in duurzame technieken enorm toe.

Vanuit ‘de samenleving’ wordt nu aan de ene (uiterste) kant van het spectrum geroepen dat er vanwege corona in het geheel geen ruimte meer is voor de energietransitie terwijl aan de andere (uiterste) kant van het spectrum geroepen wordt dat corona hét bewijs is dar er nu ‘volle bak’ moet worden ingezet op de energietransitie.

De waarheid ligt, zoals zo vaak, in het midden. Het is aan de politiek om, in goed overleg met de relevante partijen, nieuwe scenario’s en instrumenten te ontwikkelen om enerzijds vaart in de energietransitie te houden en anderzijds maximaal bij te dragen aan het economisch herstel. Innovatie is daarbij een cruciaal woord. MKB-maakbedrijven zijn niet enkel verbruikers van energie maar hebben met hun duurzame technieken, halffabricaten en eindproducten (de aanbodkant) in hoge mate de sleutel in handen die toegang geeft tot de maatschappelijk noodzakelijke transitie. Hierop aansluitend (vraag- en aanbodkant herstellend) overheidsbeleid en investeringen kunnen dit potentiaal versterkt naar voren laten komen, inclusief het behoud of herstel van de hoognodige werkgelegenheid.

Deelvragen

- Welke impact hebben de coronamaatregelen op het rendement van investeringen in duurzame technieken?

Coronamaatregelen leiden tot ‘tragere’ processen en daardoor lagere productie / omzetten / bedrijfsresultaten. De rendementen van investeringen in duurzame technieken nemen hierdoor af. De lagere energieprijzen maken dit plaatje nog onaantrekkelijker. Terugverdientijden in wet- en regelgeving dienen heroverwogen en herijkt te worden.

- Welke gevolgen hebben de coronamaatregelen op werk en inkomen?

In het MKB-metaal dalen de omzet en orderintake fors. Bedrijven kunnen hun werkvoorraad nog afmaken, omdat ze wel open zijn en door kunnen werken, maar er komt nauwelijks nieuw werk binnen. Dit gaat de komende maanden en met name in het tweede half jaar van 2020 tot grote gevolgen voor de maakindustrie leiden.

Het is van cruciaal belang om de Nederlandse economie, de maakindustrie in het bijzonder, niet alleen draaiende te houden, maar ook weer stap voor stap op gang te brengen, waar die stil is gevallen. Het gaat vooral om het weer op gang brengen van de hele toeleverketen, waarbij ook het buitenland van belang is. Met inachtneming van alle hygiëne maatregelen is meer mogelijk dan nu wordt gedacht en benut.

Nogmaals wordt verwezen naar de resultaten van de periodieke Economische Barometer, aanklikbaar in voetnoot [3] (en 2) en wordt opgemerkt dat op de homepage alle eerdere resultaten te vinden zijn in de Nieuws-kolom.

[3] https://metaalunie.nl/Details/2020/05/14/Inktzwarte-verwachtingen-doen-redelijke-resultaten-verbleken

- Hoe beoordeelt u de inzet van klimaatmaatregelen tijdens en na de corona-crisis?

Metaalunie is suboptimaal tevreden met de tot op heden genomen klimaatmaatregelen. Vraagtekens worden gezet bij het feit dat energie kleinverbruikers, anders dan grootverbruikers, geen specifieke mogelijkheid hebben om (al dan niet tijdelijk) expliciet geen energiebelastingen en ODE-heffing te betalen maar het moeten doen met de reeds bestaande mogelijkheid om de energieleverancier te vragen het voorschot te verlagen. Metaalunie pleit ervoor om deze omissie te herstellen en te kijken welke verdere bijstelling moet plaatsvinden om een zodanige slimme mix aan klimaatmaatregelen (het gebruikelijke en evt. nieuw te ontwikkelen instrumentarium) te krijgen dat daarmee niet alleen, via een reset, de energietransitie wordt geborgd maar vooral ook uit de coronacrisis gekomen kan worden.

- Wat adviseert u aan het kabinet en de Tweede Kamer omtrent dit onderwerp?

Het kabinet en de Tweede Kamer wordt geadviseerd om vol gebruik te maken van het innoverend- en werkgelegenheid scheppend vermogen van de Nederlandse mkb maakbedrijven. Investeringen in deze sector zijn investeringen in banen en klimaatoplossingen en verdienen zich dubbel en dwars terug. Maak niet, zoals na de kredietcrisis gedaan is, de fout door direct na bereddering bezuinigingen en lastenverzwaringen te laten volgen waardoor het economisch herstel trager is verlopen dan noodzakelijk was. Investeer bovendien in zaken als smart grits zodat verduurzamende ondernemers straks ook hun eigen duurzaam opgewekte energie op het net kwijt kunnen. Laten we ons, tot slot, realiseren dat een circulaire maakindustrie een groter CO2-vermijdend effect heeft tegen lagere kosten per ton dan menige investering in energiebesparende technieken. Door een andere waardering van scope 3-effecten zou dit voordeel verzilverd kunnen worden.

Tot slot
Koninklijke Metaalunie is, zoals altijd, meer dan bereid om verder mee te denken, ondersteuning te leveren en haar netwerk in te zetten.

Contactpersoon: Gerard Wyfker: wyfker@metaalunie.nl / 06-51803918

Met vriendelijke groet,

Koninklijke Metaalunie

Inh.opgave

Groen Herstel

Position Paper Effecten van de Corona-crisis op de Energietransitie

Vanuit de koepels VNG, IPO en UvW willen we graag ook onze inbreng leveren over de effecten van corona op de energietransitie.

Regionale Energie-strategieën grotendeels op koers

Voor ons het meest in het oog springende effect van corona is de verruiming van de planning van de concept Regionale Energie Strategieën (RES'en). Wij willen onze burgers, maar ook de gemeenteraden en Provinciale Staten goed betrekken en dat lukt niet in goed in deze coronatijd.

Het is voor de decentrale overheden van groot belang om de energietransitie bovenaan de agenda en de ambitie hoog te houden.

Ook ondanks de coronacrisis blijven de doelstellingen uit het Klimaatakkoord onverminderd overeind, zoals de afspraak om 35 TWh hernieuwbare energie in 2030 te hebben gerealiseerd. De eerste signalen over de ambities van de regio's zijn meer dan positief te noemen, dat geeft veel vertrouwen voor de toekomst. We zien dan ook uit naar de beoordeling van het PBL over de concept RES'en.

Voor de participatie worden ondanks de corona-crisis steeds betere oplossingen gevonden. We zien dat on-line participatie gemiddeld een groot bereik hebben en dat lokaal inventieve maatwerkoplossingen gevonden worden. Vanuit het Kennis en Leerprogramma Aardgasvrije Wijken wordt veel met gemeenten samengewerkt aan het verder vernieuwen van de participatieprocessen en er wordt gewerkt aan een gezamenlijke handreiking vanuit de programma's. Het NPRES heeft ter ondersteuning een pool van experts ingezet om gemeenten en provincies te helpen met participatie tijdens corona. Afhankelijk van de vraag kunnen zij ondersteuning krijgen bij het bedenken en opzetten van maatregelen. In wijken waar nog geen participatie netwerk is, wordt vaak toch liever op meer persoonlijke manieren contact gelegd. Naast online tools worden ook 'ouderwetse' middelen ingezet; affiches met oproep om mee te denken over aardgasvrij met resultaat 3x meer reacties dan bij reguliere bewonersavonden.

Energietransitie als economische kans

De energietransitie biedt volgens de koepels ook kansen om de nu getroffen economie een boost te geven. Investeringen voor de transitie kunnen eerder in de tijd worden gedaan. Daarbij denken we aan het promoten, naar voren halen en of extra inzet op bijvoorbeeld vergroening van bedrijven en isoleren van de eigen woning. Een belangrijke taak voor lokale, provinciale en landelijke overheid is er om ervoor te zorgen dat de vergunningverlening geen vertraging oploopt.

Een aantal provincies hebben hun (financiële) inzet rondom Groen Herstel laten doorrekenen. In Overijssel is dat bijvoorbeeld gedaan door CE Delft. Deze doorrekening laat zien welke enorme multiplier overheidsinvesteringen in de energietransitie kunnen hebben en hoeveel banen dat oplevert. In het geval van de Provincie Overijssel heeft inzet van € 12,5 mln minimaal totaal effect van € 286 mln en 1.500 voltijds banen. Natuurlijk gelden hierbij allerlei onzekerheden. Maar het geeft wel inzicht in welk (groot) economisch effect dergelijke duurzame investeringen hebben.

De koepels pleiten voor een groen herstel van de economie na de coronacrisis.
Voor dat groene herstel is een aantal voorwaarden noodzakelijk:

- Netbeheerders moeten hard doorwerken aan netverzwaringen.
Investeringen voor de energietransitie en werkzaamheden aan de vitale infrastructuur moeten zoveel als mogelijk worden voortgezet. In de energie-infrastructuur moet in de periode tot 2030 een bedrag van 30-40 miljard euro worden geïnvesteerd;

- Ontwikkeling financierings- en handelingskader
De netbeheerders en gemeenten, provincies en Rijksoverheid (vanuit hun rol als aandeelhouders) willen een gezamenlijk financierings- en handelingskader ontwikkelen waardoor de benodigde kapitaalmiddelen t.b.v. de investeringen in de energie-infrastructuur kunnen worden geborgd.

- Faciliteren door gemeente en provincie van invulling vacatures
Er staan 2100 vacatures (MBO technisch) open. Er worden verschillende acties gedaan zoals om- en bijscholing en matchmaking met ROCs. Gemeenten en provincies kunnen hierbij faciliteren.
Het Klimaatakkoord is volgens verschillende partijen een banenmachine. Inschatting: de komende dertig jaar 70.000 éxtra banen maar dan moeten er wel mensen zijn. Gebruik de NOW-regeling 2 om omscholing te stimuleren voor sectoren die vervuilen, zoals luchtvaart, kolenindustrie, etc.

- Rioolzuivering als kans in de energietransitie naar voren halen
De Unie van Waterschappen gaat de mogelijkheden van de rioolwaterzuivering als energiehub verkennen als bijdrage voor de oplossing van het verwachte tekort aan geschikte locaties voor productie en opslag van energie en voor lokale capaciteitsproblemen van het elektriciteitsnet. De 21 waterschappen beschikken gezamenlijk over 325 rioolwaterzuiveringsinstallaties. Deze terreinen worden in toenemende mate geïntegreerd met de zuivering ingezet voor de productie van biogas, groengas, aquathermie en elektriciteit uit wind en zon. Er liggen mogelijk kansen om het aanwezige aansluitvermogen lokaal voor de omgeving te benutten in combinatie met opslagmogelijkheden door o.a.de productie van groen gas en op termijn waterstof. Eind dit jaar zou een voorbereidend onderzoek hieromtrent worden gestart, maar UvW gaat graag met het Rijk in gesprek om te bezien of een versnelling mogelijk is.

- Belemmeringen bij duurzame bouwprojecten samen oppakken
De koepels hebben een rondvraag gedaan of waterschappen, gemeenten en provincies last ondervinden van congestie op het elektriciteitsnet of andere belemmeringen bij het uitvoeren van (eigen)duurzaamheidsprojecten. En de impact van deze congestie. De koepels zoeken graag in afstemming met het Rijk naar oplossingen voor de geconstateerde belemmeringen. Vanuit gemeenten wordt gewerkt aan een versnelling van de verduurzaming van Maatschappelijk Vastgoed (wat een belangrijk onderdeel van 'doorbouwen' en versnellen op korte termijn kan zijn).

- Warmtenetten en restwarmte
We blijven volop inzetten op de ontwikkeling van warmtenetten en gebruik van restwarmte conform de doelstellingen in het Klimaatakkoord.

- Woningverbetering door verduurzaming gebouwde omgeving
Een belangrijke motor van vergroening in wijken is inzetten op woningverbetering. Dit versneld oppakken en stimuleren draagt ook bij het herstel van de economie. Aan de ene kant door de generatie van werk aan de andere kant door een lagere energierekening voor huiseigenaren en huurders. Het is van belang dat de Tweede Kamer – met ons - (wettelijk) ruimte creëert om de komende periode op gebiedsniveau door te kunnen werken aan de energietransitie (en wijken aan te wijzen die aardgasvrij gaan worden). Met uitstel van de Omgevingswet verdient dit extra aandacht. VNG werkt aan een voorstel.

- Onverminderd inzetten op innovatie

de ontwikkeling van slimme oplossingen voor netontlasting (batterijen, afname achter de meter, conversie) en ontwikkeling van de waterstofeconomie bieden kansen die we goed moeten blijven benutten.

Tot slot:

Ons motto is: "Doorzetten wat kan, aanpassen waar nodig". Er kan nog heel veel wél. Uitstel haalt de creativiteit uit het proces, maar ook de urgentie om snel besluiten te nemen. De Koepels zijn aan de slag om de concrete 'Groen Herstel' projecten in beeld te brengen.